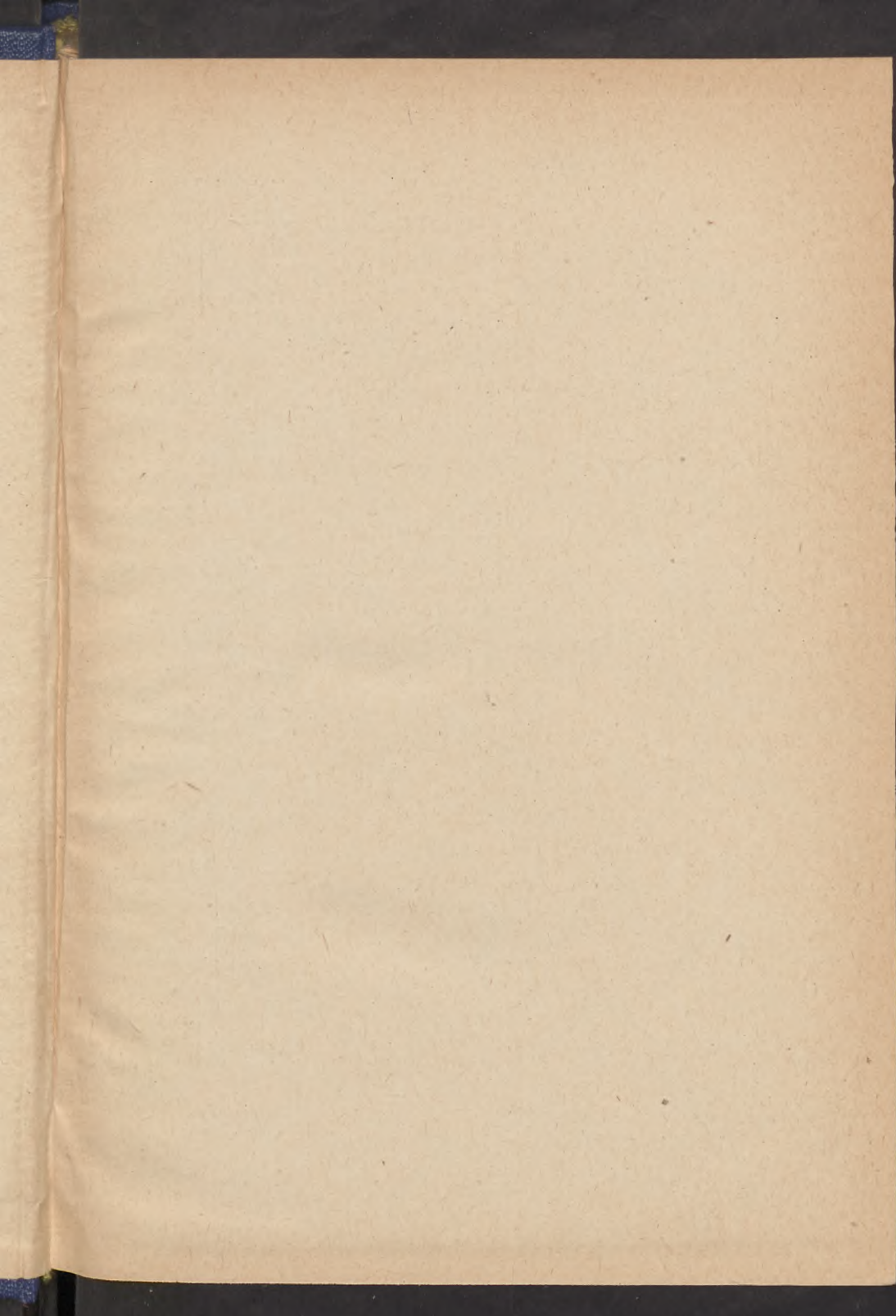
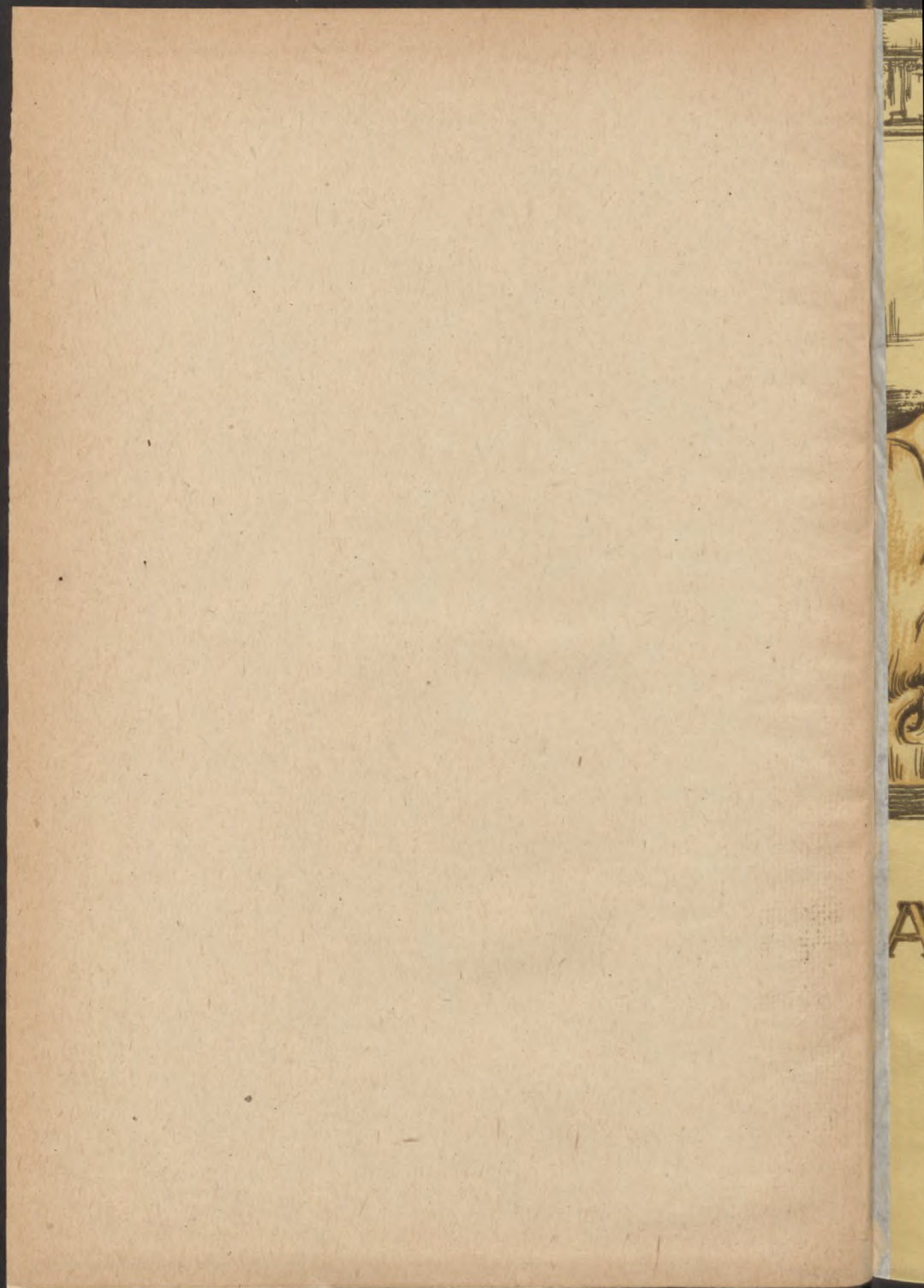

153.884

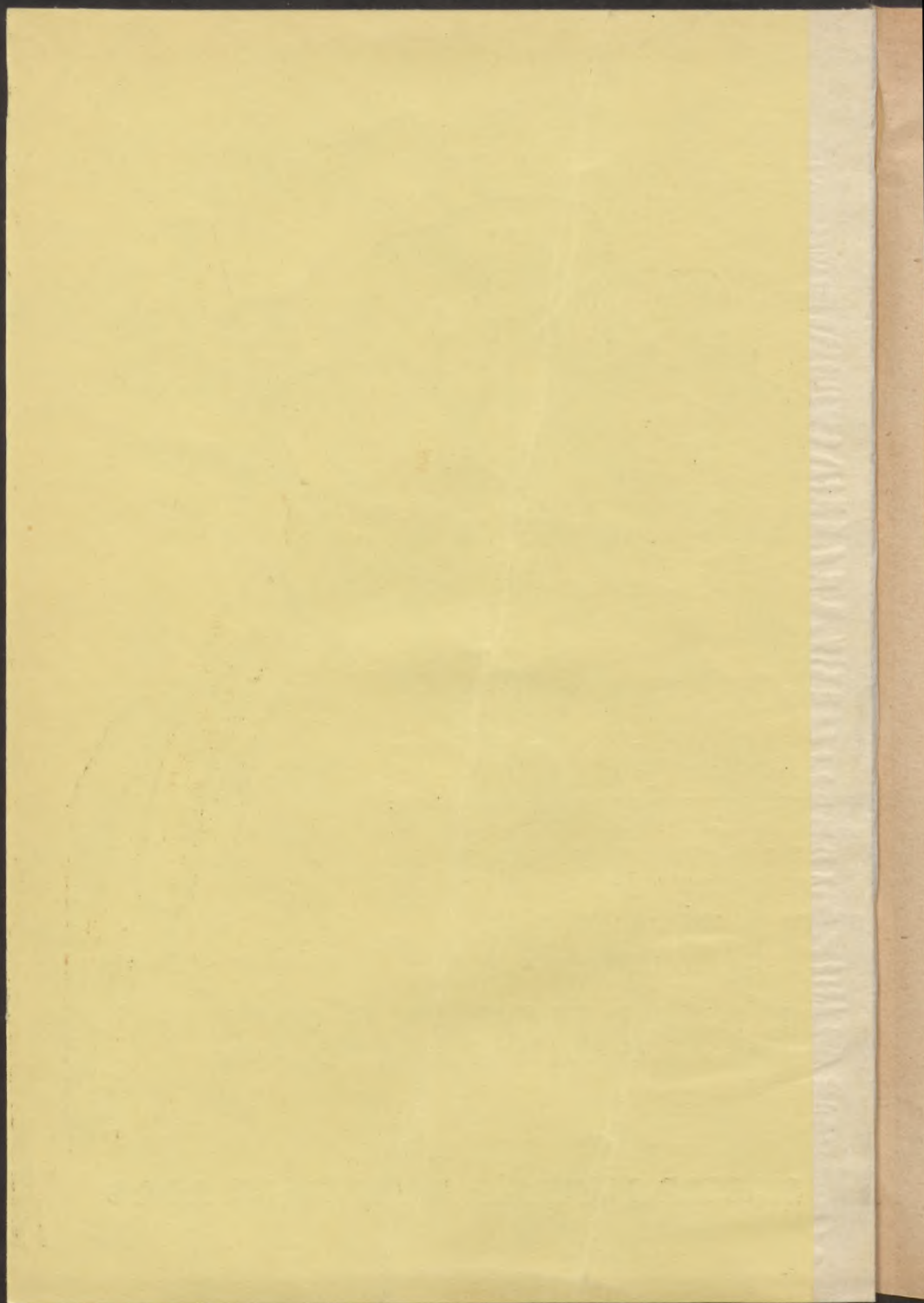

NAGY LAJOS
A HÁROM
ÉHENKÓRÁSZ

SZIKRA KIADÁS BUDAPEST 1946

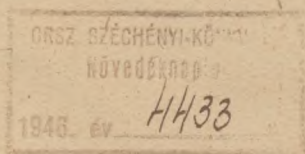
NAGY LAJOS

A HÁROM ÉHENKÓRÁSZ

ELBESZÉLÉSEK

S Z I K R A K I A D Á S B U D A P E S T 1 9 4 6

153834

Felelős kiadó: Seress Géza

Igazság nyomda, Horn Ede-u. 9—11.

Felelős nyomdavezető: Falus József

ELŐSZÓ

Nagy Lajos Apostagon született, 1883-ban. Szegény földműves családból származott. Édesanyja Budapestre került, fiát itt járatta iskolába. Nagy Lajos jeles tanuló lett, így azután gimnáziumba, majd az egyetemre került. Diáksága küzdelmes volt, leckeadással maga kereste meg a kenyerét. Előbb tanári, majd jogi pályára készült, de az élet megismerése s felhalmozódó mondanivalóinak feszítő ereje megváltoztatta célját, írói munkásságba kezdett.

Nagy Lajos a Nyugat nagy elbeszélői közé tartozik. Csaknem négy évtizedes írói tevékenysége szakadatlan erőfeszítés a társadalmi és lélektani valóság ábrázolására. Az a hajthatatlan eltökéltség, mellyel irodalmi céljainak megvalósítására törekedett, Nagy Lajost ugyanúgy elszigetelte kortársaitól, mint József Attilát. Elszigeteltségének tárgyi oka az ellenforradalom mindinkább kiteljesedő polgári szellemisége, szubjektív oka pedig Nagy Lajos lázadó és lázítóan kritikus szelleme volt.

A novella műfaja különösen alkalmas az élet keresztmetszetszerű, villámként ható megvilágítására. Nagy Lajos a novella mestere. Novelláiban az elnyomott, a szegény, a kisemmizett, a lázadó emberek lírája érzik, minden írását társadalmi feszültség hevíti. Realisztikus elbeszélései, — mint például az *Özvegyasszonyok*, a *Tanyai történet*, az 1919 május, — óhajtaikkal és kárhoztatásaikkal állástfoglaló művészi alkotások. Másfajta műveinek, mint a *Három éhenkórásznak*, az *Egyiptomi íródeáknak* szellemes szatirája nyílt beszéd.

Nincs tárgy, melyhez Nagy Lajos, eddigi pályáján írt csaknem ezer novellájában bátran hozzá ne nyúlt volna. A polgári úrhatnamság, a kispolgár anyagi mohósága, a pénz hatalma, a szegénység testetleket sanyargató pusztítása, az elnyomottak ideológiai megtévesztettsége és tévelygése, a hatalmaskodó hajlam túltengése, a csendőrök

embervadászó szenvedélye, a fiatalok nemi nyomorúsága, mind-mind tollára került. És az élet mélységeiben járó írásai közt egy sincs, melyből ne bukkanna ki az emberiesség reménye, mely ne tüzelne a változtatás kötelességére.

Az ellenforradalom legerősebb nyomása idejében írta legfőbb munkáit. Az ellenállás, az akadályok csak még nagyobb művészi tökélyre sarkallták. Világos, átható és jellemző stílussal megírt elbeszélései és regényei, melyeknek nyelvét jobb szó híján klasszikusnak kell neveznünk, művészien ábrázolják a magyar falu, nagy- és kisváros társadalmát és azon belül az örök embert. Az első „falukutató” írás is, a *Három magyar város*, Nagy Lajos műve. Ezt követte a *Kiskunhalom*, majd a *Budapest Nagykávéház*. A *falu álarca* című rajza a lélektani és társadalmi igazság felelete az egyoldalú faluábrázoló törekvésekre. Legutolsó regénye, *Atanítvány*, a kései feudális társadalom tükre.

Az az írói törekvés, hogy a valóságot mennél hívebben ragadja meg és mutassa elénk, az a kifogyhatatlan ötletesség, mellyel állandóan megújította művészi módszereit, az a társadalomszemlélet, mely felborzolta a nyárspolgárt, izgatta a hatalom haszonélvezőit, de fel-emelte a dolgozókat, Nagy Lajost a szegények és szenvedők írójává avatja.

TANYAI TÖRTÉNET

— Csendőrök! — mondta a gulyásné és tekintetével a messze országúton baktató két lovasra meredt.

A gulyás is arrafelé bámult, már ő is észrevette a figurákat.

— Csendőrök? ... Lóháton? — kérdezte az öreg béresné és az országútnak irányította az arcát, de csak a levegőbe meredtek a szemei, nem látott el odáig.

— Azok. Két lovascsendőr — felelte a fiatalasszony.

— Merről gyönnék?

— A csárda felől.

— Mennek Soltra. Gyakran látni őket. A múlt héten is mondta a Jóska ... Úgy-e, Jóska?

A Jóska gyerek egészen belemerült a látványosságba, nem is felelt; a csendőrök, puskával, karddal, szép lovakon, messziről is lehet látni a kakastollak lobogó díszét.

— Soltra mennek — vélte a gulyás is —, vasárnap van, hát benéznek a kocsmákba.

De csak úgy magának magyarázta ezt a gulyás, mert hát, isten tudja, a meglett embernek is szenzáció, ha csendőrt lát, de nem olyan lelkesítő, mint a gyerekek. Nemcsak vitézség, fegyver, tarka dísz és kakastoll; egy kicsit fél is az ember a csendőrtől ... Soltra mennek ... Talán ... De ide is jöhetnek.

Ott pihentek a ház előtt, mert vasárnap délután volt. A gulyás, pödörített kisbajszú, csinos ember, egy fölfordított dézsa fenekén ült, a felesége a gyalogszéken, az öregasszony, a béresné, a földre összehajtogatva letett hamvason. A gulyás piros, nyers cseréppipából pipázott. Eddig lassan, vontatva beszélgettek, de most, amióta a csendőrök felbukkantak, éppencsak hogy megtárgyalták őket, hogy látszanak, gyönnék, valahová mennek, azután nem jött több szó az ajkukra. A gyermek képzelete megeredt, a fiatalasszonyé is, a fiatal nő hasonlatos a gyermekhez. A béresné meg a gulyás elméjét komorabb gondok feszegették. A gulyás arra próbált valahogyan vissza-

emlékezni, hogy a falubeli kocsmában, Apostagon, a múlt vasárnapi verekedésnél nem történt-e valami baj. Mert baj ugyan történt, de nem olyan-e, ami miatt törvény elé kerülhet az ember. A fene a komisz kocsmáját, jobb lett volna akkor is itthon maradni, aludni... Az öregasszony meg azt bánta már nagyon, hogy olyan telhetetlenül lopják a zabot a padlásról. Mert igen sok zabot hordtak el onnan mostanában. Legalább most úgy becsülte fel, hogy igen sokat. A legényfiuk, Ferenc, vitte a zabot éjszakánként Dunaegyházára, húst hozott érte a hentestől és bort a kocsmárostól.

A csendöröket most nem lehetett látni, elfödte őket az istálló. Az országút, amelyen haladtak, a tanyától félórányi járásra, a határon vezet el. Két távoli községet köt össze nagyívű kanyarodással, Dunavecsét és Soltot, az egyik a tanyától északnyugatra, a másik délkeletre fekszik. Vecse felől jöttek a csendörök, Solt felé mennek, ha ugyan oda mennek. Az országúttól keskeny kocsút fut a tanyáig, ennek túlsó végét nem látni, a ház elől ezt is elfödi az istálló.

A kis Jóska már elszaladt a kúthoz, mert onnan láthatta a csendöröket. Ha néha-néha elléptetnek is az országúton, mégis szűkösen adódó látvány ez a szemnek. Legtöbbször üres az országút, ha egy-egy vándort, vagy magányos parasztembert látni rajta, megporzó kis parasztkocsit, csak néha akad valami, egyszer négyfogatú hintó, másszor cifra cigányok, nemrégiben sok-sok marhát, ökröket, kis borjúkat is hajtottak, az is szép, mikor a gabonát szállítják Nagykútról négyökrös szekerekkel, öt, hat, nyolc szekér is megy egymásután, vagy ha cséplőgépet huzatnak. Egyszer nagyon régen, talán már van két esztendeje is, egy csapat huszárt látott vonulni, akkor lélekszakadva szaladt az országút felé, de már nem érte el őket. Most csendöröket látni, lóháton; a csendör a legnagyobb úr a világon, kardja van, puskája van, sok hosszú kakastoll a kalapjánál, a nadrágja belül szürke bőr, zsinóros a ruhája, bojtja is van, mindenféle fényes szíjak és csillogó csatok, nyáron is csizmában jár, sarkantyús csizmában. A csendör csodálat és irigység tárgya, nem verhetik meg, nem győzhetik le, ő veri a rablókat és a nagy, erős legényeket, sok ilyesmit hallott már, hallotta, hogy két szál csendör szétugrasztotta a falu egész legénységét, zuhogtak a pofonok és a puskatussal is odavágtak. És ő, a diadal, a boldogság, a csendör le is löhet embereket, zsványokat, a kardjával is agyonvághatja azt, aki nem adja meg magát.

— Ide gyönnék! Ide gyönnék a csendörök! — kiáltotta vad örömmel a gyerek és futott a ház elé.

— Ide gyönnék? — kérdezte a fiatalasszony és felélénkült, kigyúlt a szeme, felugrott és indult a kút felé.

— Csak nem ette meg őket a fene! — ijedezett a béresné és ránézett a gulyásra, aki nyugodtnak látszott. Hogy vajjon mit szól ehhez.

A gulyás erőltetett, dacos nemtörődomséggel ült és a felesége után sandított gonoszkodó szemmel, mert észrevette az asszony neki-vadulását. És mert őt megriasztotta a csendőrök jövelete, azt gondolta, hogy talán bizony az asszony az ő bajának örül legbelül, de annyira, hogy nem is tudja elleplezni, az istenit az anyjának... Mert hogy a multkor az ispán miatt kegyetlenül megverte az asszonyt, talán agyon is ütötte volna, ha az ispán közbe nem veti magát. Komiszkodott az ispán az asszonnyal, az asszony meg csak állta, tűrte, alighogy rá-rászólt, sőt nevetgélt és maga is viháncolt. Ezt meglátta a gulyás véletlenül, jó ideig leste, azután rajtuk ütött. Nagy civódás volt, verekedés is, az asszonyt egy darab kötéllel ütötte, úgy ordított, visított az asszony, mintha ölték volna. Még most is meglátszanak a testén, hátán, karján és a lábaszárán a hurkák, az ütések lila szalagjai. Az ispán előtt ütötte, istentelenül káromkodott, de végre mégis az ispántól meghátrált, le is csöndesedett. Az ember félti a kenyerét... De az eset óta gulyás és gulyásné olyanok, mint az ellenségek. Alighogy egy-egy szót szólnak. A gulyás nem tudja elfelejteni, amit akkor látott, az asszony meg úgy tesz, mintha rajta esett volna valami nagy igazságtalanság. És most „a gonosz”, mintha azt sejtene, hogy valami baja lesz az urának, mintha csak azt várná nyugtalanul, türelmesen, kéjes örömmel. Ott áll a kút mellett, rátámaszkodva a kút kávájára, a szellő a piros szoknyáját lobogtatja, lábszáraihoz feszíti, ott áll, bámul, szép, erős asszony, nézi, várja a csendőröket.

— Vajjon kit keresnek? — tanakodott az öregasszony.

A gulyás nem szólt, erősen szíta a pipáját.

— Te, Marci! — nógatta a béresné.

— Engem nem keresnek, azt tudom.

Az öregasszony egyre nyugtalanabb lett, föltápáskodott, indult befelé a házba.

— Fölkeltem már az én emberemet...

„A fene azt a zabot ette volna meg ott, ahol termett.” Mindig mondta ő, hogy nem kell bántani. Mert az az átkozott úr azt is megolvassa szemenként. Hát észrevette. Azért nem szólt semmit, mert észrevette. Jajjajaj... jaj...

A béres benn aludt a szalmafonatú vackon. Délután volt, meleg volt, jólesett neki. Az ablakra sötét kendőt akasztottak, hogy homályos legyen a szoba. A béres feje is zöldülő-sárguló feketekendővel volt fődve a sok légy ellen. Az öregasszony levette a kendőt és megmozgatta az ura vállát.

— Hallja-e, Mátyás!

Az ötödik, hatodik ébresztésre fölmordult a Mátyás:

— No mi az? Mi bajod?

— Gyönnek a csendőrök.

— Micsoda? Mi az?

— Csendőrök.

— Csendőrök? Itt vannak?

— Most gyönnek az úton. Mindjárt ideérnek.

A béres felült a vackon:

— Mit akarnak?

— Hát én nem tudom. Vajjon nem a zab miatt gyönnek-e?

— Á-á...

— Hátha mégis...

— Én nem tudok semmit, én nem is láttam egy szem zabot sem...

Bízatosan valami redves cigánynépet keresnek.

A béres nyugodt volt, de azért az álom elszállt a szeméről. Ülve maradt a vackán. Az öregasszonyra, aki ki akart menni, ráripakodott:

— Itt maradj! Ne táncolj, mint a kergebirka.

— Hát hogy nem azt a zabot ízélik-e, a fene hogy ette...

— Elhallgass már vele! Addig jártatod a szád, míg... De majd betapasztom én, ne félj. Nagyon kellett mindig a husika meg a borcska, most aztán meg vagy ijedve, úgy-e?

— Ugyan ne mondjon már kend ilyent, mert igen csúnyát mondok kendnek... Még hogy nekem kellett. Hát én mondtam mindig, hogy elég legyen már, mert még meglátja az uraság, hogy foggy, hogy a szeme folyjon ki...

— Ejnye, azt a... Még hogy letagadod, hogy te bujtogattál mindig? Hogy te voltál a boszorkány!

Behallatszott már a dobogás és hogy odakünn erősen prüszkölt a ló. A béresné Isten és Jézus nevének halk, szapora emlegetése közben kitipegett. A csendőrök ott álltak már az udvaron. Az egyik, tizedesi rangú, most szállt le a lováról. A béresné rikácsolva, türelmetlenül bekiáltott a házba:

— Gyöjjön már ki, Mátyás!

A béres csóválta a fejét, szidta az asszonyt, de kiment. Mindnyájan álltak, várakozón bámultak a csendőrökre. A csendőrök, ahogy megérkeztek, nem tisztelegtek, a tanyaiak se köszöntek nekik, csak az öregasszony énekelte vontatva:

— Jó-ó napot agyon az Iste-en.

És olyan nyájas, barátságos képpel nézett rájuk, hol az egyikre, hol a másikra, mintha örülne a jöttükön. A béres nyugodt maradt, a gulyás még dacosabb lett, a gulyásné pedig már nem örült egy cseppet sem, izgalma kellemetlenre változott, bár semmi rosszat nem gyanított. De azért jól megnézte, hogy az egyik csendőr, a tizedes, szép, szőkebajszú legény, a másik örvezető — most cihelődik le a lováról — nagybajszú, csontosképű, ijesztő, morc ember. A csendőrök végignézték a tanyaiakon, az örvezető rászólt az öreg béresre:

— Tartsa kend ezeket a lovakat!

A csinos tizedes hetykén előresétált, sajátságosan gögös, tiszteket utánzó testtartással és járással és szemhéját kissé összehúzáva, jól megnézte a fiatalasszonyt. Friss szellőben lobogott a kakastoll dísz, a szürke, kopott környezetben rikított a ruhájának élénk színe, tündökölt rajta a sok szíj, csat és fegyver. A Jóska lélekzete megnehezült az izgatott bámulásban: sárga bojt a kardon, a furcsa formájú kalpagon is zöld zsinór, elől rajta címer, a derékon tölténytáska, oldalt még egy tásk, minden szép, tiszta új, csak egy kicsit poros. Különösen megragadta a gyermek figyelmét a keskeny, fényesre lakkozott fekete szíj, mely a kalapot az állon keresztül a fejhez fogta, mintegy ünnepies és szokatlan rámat adva a szabályos és méltóságteljes arcoknak.

— Itthon vannak mindnyájan? — kérdezte a tizedes és egyenesen maga elé nézett, egykőjükre sem irányítva rá a tekintetét.

A béresné felelt:

— Itthon vagyunk...

A csendőr most rosszindulatú pillantást vetett a gulyásra, mint-ha tőle várta volna a feleletet. Meg már tisztában volt a helyzettel, két asszony van itt és egy gyerek, a két férfi közül az egyik öregember, a gulyás itt az ellenfél. Erős, jóképű, egészséges ember, fiatal, ingerlő! Ez ellen ágaskodik a virtus. Mint ahogy a vadász is a legkülönb vadra veti magát. És úgylátszik, a szép asszony is ennek a felesége... De most már az öregasszonyhoz intézte a további kérdéseit:

— Csak maguk öten laknak itt?

— Csak mink.

A fiatalasszony közbeszólt:

— Meg a Ferkó.

— Ki az a Ferkó?

— A mi gyerekünk — felelte a béresné.

— Az öreg a maga ura, mi?

— Igenis.

— Hát hol az a Ferkó?

— Bement a faluba még reggel...

Az öreg béres akarta tovább folytatni:

— Bement a faluba a Bolemanékhoz, hogy...

A csendőr ingerülten közbevágott:

— Hány éves az a Ferkó?

Az öregasszony felelt:

— Tizenhét esztendő... hogy is... annyi, most van a tizen-nyolcadikban.

Az öregemberhez fordult a csendőr:

— Maga itt a béres, mi?

Az öreg szinte büszkén vágta ki:

— Igenis, vitéz uram.

A csendőr kissé megütődött a „vitéz uram”-on, de mivel belül ágaskodott, acsarkodott, nem volt kedve rá, hogy mosolyogjon. A fiatalasszonyt kérdezte:

— És maguk?

— Én a felesége vagyok — az ura felé tekintett —, az uram a gulyás.

Az öreg béresből megint kitört a beszélés ingere:

— Tegnapelőtt, vitéz uram, cigányokat láttam errefelé. Az országúton. Solt felé...

De benne akadt a szó. Mert a csendőr hirtelen feléje fordult egész testével, szétvetette a két lábát, a két öklét a csípőjére kapta és ebben a büszke helyzetben olyan lesújtóan nézett végig az öregem, hogy most már az is meghökkent. És szörnyű göggel, a szavakat húzva és fenyegetően hangsúlyozva, így szólt rá:

— Mondja csak... ki ké-érdezte magát-át?

És így mereven nézett az öreg emberre vagy egy percig. Ez alatt csend volt, senki nem is mozdult. A másik csendőr gúnyosan, de egy cseppet sem barátságosan, mosolygott, azután igazította, illesztette magát. Mind a két csendőr láthatóan élvezte a hatalmat, amely a szótlanná és mozdulatlaná ijesztett tanyai népről visszacsugárzott rájuk. A tizedes, mintha csak elodázhatatlan szükséggé vált volna most a fokozás, a gulyás felé fordult és színlelt közönyösséggel mérte végig, fejtől lábig és vissza. A gulyás mindaddig egy szót sem szólt. Dacos, ösztönszerűen ellenséges indulattal nézett hol maga elé, hol a csendőrökre, de nem a szemükbe. Most mégis összekapaszkodott a tekintetük, a gulyásé és a tizedesé. A csendőrnek, akinek túlon túl megtetszett a fiatal asszony, ez volt most az első gondolata:

— Te vagy hát az ura.

És még egyszer oldalt sandított az asszonyra, most a meztelen lábszárait nézte meg jól és fellobogott benne a kétágú vad indulat, hogy jó lenne ez az asszony egy ölelésre, vagy jó lesz ezt az embert megnyöszörgetni, a férfit, a másik erős férfit megütni, hacsak egyszer is, kéjjel érezni, hogy az neki fáj, látni az arcát, azt a pimasz pofáját, amint eltorzul és hallani az állati bögést, amelyet a kín, az ijedtség és a tehetetlenség vet ki a torkából. És szólt:

— Hát maga itt a gulyás...

— Én vagyok.

A csendőr egy percet gondolkozott, hogy hogyan is kezdje, hogyan ugrassa a vesztébe leghamarább ezt a büszke, komisz parasztot. És lassan, a hangját meghalkítva, a szavakat elvontatva folytatta:

— Mondja csak... barátom...

A másik csendőr közelebb lépett. Türelmetlen lett, tágultak az orrcimpái.

A tizedes beszélt tovább:

— Mondja csak... barátom... hol vannak azok a disznók?

— Nem tudom, miféle disznók.

— Nem. De nem is kíváncsi rá, igaz-e? Csak úgy rávágja, hogy nem tudja.

És ránézett a bajtársára, az örvezetőre. Az gonoszul mosolygott, jóformán csak a szemével. Egyetértettek. Ebben a percben, őszintén, tiszta szívvel gyanúba vették a gulyást, annyira kívánták, hogy megüssék. „Alighanem elcsíptük a komát.”

— Gondolkozzék csak! Talán mégis... meg tudná maga nekünk mondani, hogy hová lettek az öreghegyi csősz disznói... Gondolkozzék csak, aztán ne sajnálja a szót. Ne legyen olyan szemérmes.

A gulyás meghökkent ettől a beszédétől, de rögtön elöntötte a harag:

— Az istenit azoknak a disznóknak, hát csak nem énrajtam keresik?

— Ne káromkodjék, mert...

Az örvezető közbeszólt:

— Vágd szájon, az istenit a parasztjának!

— Megkaphatja hamar. Hát ne kerteljen, jó ember! Az éjszaka az öreghegyi csősz két hízó disznóját ellopták az ólból. A kutyáját megétették... Maga talán mégis csak tud róluk. Hogy hová lettek... Mert nem sok jót nézek ki a maga szeméből. Ez a tanya esik oda legközelebb. Ki más hajtotta volna el azokat a disz-

nókat? Talán ez a vénasszony, mi? Aztán... tudja.... a körülmények is maga ellen szólnak.

— De a jó istenért — szólt közbe ijedtségtől nekibátorodva a béresné —, egész éjszaka itthon volt, itt aludt a felesége mellett...

Az örvezető ráripakodott, még az öklét is megemelte:

— Ne pofázz, boszorkány!

A vallató tizedes pedig gúnyosan:

— Maga tudja? Maga talán egész éjszaka ébren volt, mi?... Mert az ilyen szendeképű jó ember...

És ekkor egész közel lépett a gulyáshoz és meglepő gyors mozdulattal felpöckölte az állát. A gulyásnak összekoccant a foga, odakapott a csendőr kezéhez, megmarkolta és erősen fogta. A csendőr indulata teljesen felszabadult:

— Ereszted el a kezem, az anyád...

— Azt a megváltó... — káromkodott az örvezető is — még dulakodik a zsvány!

És máris előrelépett és az öklével mellbevágta a gulyást. Az idomtalanul megtántorodott, a kalapja is leesett. A csendőr kezét eleresztette. A csendőr most, hogy a keze felszabadult, eszeveszetten, vérbeborult arccal ment neki, többször egymásután képenvágta a gulyást s amint az hátrált, ment vadulva utána, ugyanúgy mellette a társa is.

— Csendőr úr, az Isten szerelméért... csendőr úr, ne bántsa! — kiáltozott a gulyás felesége és jajveszékelő sírásban tört ki.

A Jóska gyerek, aki eddig szívdobogó félelemmel, szájtátva bámult, szintén sírva kezdett jajgatni és elszaladt messzire, az istálló mögé, ott át az árkon, be a búzaföldre.

A csendőrtizedes őrvjögve ismételte:

— Nem tudsz a disznókról semmit, nem tudsz róluk, nem tudsz semmit?...

A másik csendőr balról szorosan mellette tartott lépésről-lépésre s egy kínálkozó alkalommal ő is odavágott. Öklével ütött, teljes szenvedélyes erővel, a gulyás arcát találta, úgyhogy az orrán rögtön kibuggyant a vér. Az ajka is megrepedt, a foghúsa alól is vér szivárgott ki, amint a száját nyitogatta, véresek voltak a fogai. A nagy, erős ember bőgve kezdett sírni. A felesége ekkor rávetette magát a csendőrré és a kezeit tördelve, üvöltözve könyörgött, ne bántsák, jó emberek, az Isten irgalmára, ne bántsák, agyonütik és a testével, a mellével tolta el a csendőrt. A tizedes megállt, leeresztette a karját, egyszerre le is csitult, mintegy meghökkenve a vér láttán és a másokra, aki még a fogát vicsorgatta és emelte a kezét, keményen rászólt:

— Ne bántsdl!... Hagyd már... Majd...

— Istenem, Istenem — sopánkodott az öregasszony. A gulyásné a kötényt az arcához emelte, eltakarta magát és úgy sírt zokogó sírással. A tizedes lihegett, zavarodottan nézett jobbra-balra, azután összeszedte magát és mintha mindnyájukhoz beszélne, emelt hangon így szólt:

— Majd beszél most már értelmesen. Egy kicsit ki kellett nyitni a száját... Azt mondja, hogy nem tud a disznókról semmit.

A gulyás elfojtva, sziszegve káromkodott és az orra vérért törölgette bő ingujjával. A fiatalasszony dacos elkeseredéssel szólt a csendőrrre:

— Nem tud hát. Itthon hált, velem volt, jól tudhatják maguk.

— Tudhatjuk, galambom? — szólt gúnyosan a tizedes.

— Tudhatják. Látják azt maguk jól. Hanem...

Az öregasszony végtelen elszántsággal, mintegy mártíromságra készen, ezt mondta:

— No, az a jóságos Isten látja, hogy nincs igazság a földön.

A tizedes mintha védekezett volna:

— Viselkedjék tisztességesen, akkor majd lesz igazság... Aki kezét emel ellenünk, az így jár.

— Nem emelt az kezét — kiabált siránkozva a gulyásné.

A csendőr nem szólt. Szétnézett, levette a kalapját, megsimogatta a homlokát, rápillantott a magával bajlódó gulyásra és az arca, a tekintete a kielégült szenvedélytől ragyogott. A társa gúnyosan, megvetőleg mondta:

— Nagyon lebetegedett a koma.

A tizedes az asszony felé fordult, a tekintetében kihívó, kínáló kacérság villogott és valami mosolyféle is megrezdült a szája szélén:

— Magának köszönheti, szép asszony, hogy ilyen könnyen megúsza. Mert tudunk ám mi másképen is, ha muszáj... Azért nem kell mindjárt sírni...

Az asszony már nem sírt, a könnyeit törölgette. A csendőr folytatta:

— Nem a maga feje fáj tőle.

— De az enyém. Az én szívem fáj.

— Nono... Elmúlik az. Aztán nem leszünk mi mindig haragban.

A csendőr elsétált pár lépésnyire, a gulyás mellett ment el, megállt, szétnézett a tájon, mintha valamin tünődne, majd vissza-

fordult és a gulyáshoz szólt, mert az asszony iránt való settenkedése kissé megpuhította:

— No... szedje össze magát. Aztán máskor jó lesz vigyázni!

A gulyás nem szólt, még mindig az orrával, a véres ingével piszmogott, hogy ne kelljen senkire néznie, senkinek a tekintetét felfognia. Most nyomasztó csend volt, ez feszélyezte a csendőrt, zavartan keresgélt az eszével szavakat, még beszédre akarta bírni a fiatalasszonyt:

— Hát... egyszóval maguk itt nem tudnak a disznókról semmit. Nem láttak semmit...

Senki nem szólt.

— Mert nekünk meg kell keríteni a tolvajt. Cigányok ma nem jártak errefelé az országúton?

— Mára nem.

A tizedes levette a kalapját, a zsebkendőjével megtörülte a homlokát és az arcát, odalépett a lovakhoz, megveregette a magáénak a nyakát:

— Öreg, itassa meg ezeket a lovakat. De egy-kettőre, mert indulunk!

És megint sétált, nézelődött, közben folyton törülgette magát és úgy sétált, hogy köröskörül megnézegette a fiatal asszonyt, sunyin, kissé rejtegetve. Az asszony borzongva érezte és állta a tekintetét, mozdulatlan volt, a fogait összeszorította, de a szeme kigyúlt. Vegyesen, vadul hánytorgtak benne az érzelmek, valami büszkeség, diadalnak az érzése, de gyűlölet is és tehetetlen harag. „Meg tudnám fojtani a két kezemmel.” A gulyás oldalról inkább csak sejtette a csendőrt, semmint látta. Csak a szégyenen, a gyalázzaton járt az esze, ami vele megesett. Irtózatosan feszengett benne a megbilincselte indulat, bicskával szeretne volna metélni „a gazembereknek” a beleit, úgy érezte, hogy ki tudná most mindnyájuk alól rúgni az anyaföldet, le tudná szakítani az eget. De majd... majd... Nem lehet csinálni semmit!

A fiú, a Jóska, ezalatt visszasomfordált. Először az istállóig jött, annak a háta mögül hallgatódzott, a végéből a ház felé lesett. Mivel már csend volt és semmi riasztót nem látott, egészen oda-sompolygott. Ott állt már köztük, kémlelte a gulyást és meredt szemmel, tátott szájjal bámulta a két csendőrt, az örvezető rossz képét és a tizedes feszengő, csinoskodó mozdulatait. Minden gondolata és érzése egy határozatlan, nyüzsgő, tompa félelem volt. A tizedes is meglátta a gyereket, pózos kedélyesség öntötte el és megkérdezte:

— Szeretnél-e csendőr lenni, mi?

— Nem — felelte a gyerek.

— Látja, szép asszony, még a gyerek is haragszik ránk.

Az asszony nem szólt. A csendőr folytatta:

— Nehéz hivatal ám ez a mienk.

Az asszony nem szólt.

— Akárhányszor életveszedelemben vagyunk mi.

Az asszony nem szólt. A csendőr halkán, szinte csak úgy a levegőt fújva, füttyörészni kezdett egy más vidékről való nótát. És elővett egy kis feketetáblás jegyzőkönyvet, leült a gyalogszékre, lapozott a könyvecskében és szörnyen figyelő, iparkodó ábrázattal írni kezdett.

— Mi a maga neve? — kérdezte erélyes hangon a gulyástól.

— Ági Márton.

Azalatt az örvezető jó darabon elsétált, tanakodva nézett dél felé, a messze legelésző marha felé, amikor visszajött, recsegő, csunya hangján megkérdezte:

— Ide tartoznak azok a marhák?

— Igenis, ide — válaszolt a béresné.

— Ki legelteti azokat?

— A Bandi gyerek, a kisbojtár.

— Hány esztendő az?...

— Tizenkettő, gondolom.

— Hát az nem tartozik ide a tanyára?

— De idetartozik.

— Nahát! Azt nem mondták!

Azzal elfordult és megvetőleg köpött. Majd hogy nem megint káromkodott. „Azt sem tudják kik, mik, meg hányan vannak.”

A béres csak most tért vissza a kútról, eddig itatta a lovakat. A tizedes felállt, becsukta, zsebetette a jegyzőkönyvet.

— Mehetünk — mondta.

Megnézték mind a ketten a lovaikat, körüljárták, igazgattak a szerszámon, nyergén és csaknem egyszerre, ütemesen, frissen nyeregbe ültek. A béres ostobán legyeskedett körülöttük, leste, hogy miben lehet még szolgálatukra. És kitört belőle a barátkozó vágy:

— De gyönyörű ló ez a pej!

A tizedes nevetett:

— Tetszik? Talán kéne, mi?

— Igen szép paripa. Én is huszár voltam...

— Ennek a szép asszonynak odaadnám. Kell-e magának?

Az asszony összeráncolta a homlokát, de nem sikerült a mosolyát elnyomnia. A tizedes derült meglepéssel, diadallal mondta:

— No Isten áldja meg... De... ha valamit megtudnának, vagy bármi gyanúsat tapasztalnának, azt jelentsék be a dunavecsei csendőrőrsparancsnokságnál. Ezt tartsák kötelességüknek.

Szalutált, az örvezető nem, megindultak.

A tanyaiak egy ideig mozdulatlanul, szótlanul álltak, bámul-tak utánuk. Csakhamar látták, hogy amint egymás mellett ügetnek, egymástól elfordulnak a lobogó kakastolldíszek, egymás felé a két arc, nagy elégedetten beszélgethetnek. Talán a gulyáson nevetnek, vagy azt mondogatják, hogy milyen kemények lehetnek a fiatal-asszony combjai. Nézte mereven, gyűlölettel őket a gulyás is, aztán kitört belőle a tartogatott, feneketlen káromkodás. „Azt a megváltó atyaúristenit nekik...”

„Hogy a tűz égesse meg őket. Hogy a föld nyelje el őket. Száradjon el a keze, amelyikkel megütötte.” Ilyeneket mondott váltakozva a két asszony is, a fiatal mégis leginkább csak azt a fekete „ragyásképűt” szidta, aki bár rút volt, de nem volt ragyás.

— Mért nem kaptál föl egy szekercét, azt’ mért nem vágta bele! — vitézkedett az öreg béres. — Engem ugyan meg nem mert volna ütni. De nem ám!

A kis Jóska ellődult és legújabb játékával, nádszálakkal kezdett játszani. Rövid, vastag és erős nádszálát vett a jobb kezébe, amelybe, a végéhez közel, kis lyuk volt faragva. Ebbe beillesztett egy, a baljával tartott hosszú nádszálát, amelyet a röviddel, erős lendülettel kiröpített. Nagy ívben, magasan szállt a hosszú nádszál és messze, túl az istállón esett le... Elhányt nádszálakat keresgélt, amikor már valamennyit elröpítette, még egyet látott heverni a szontyolódott gulyás mellett. Elindult, hogy fölvegye, de megállt, meggondolta magát, eldobta a rövid nádat is. Nem merte fölvenni a szálát a gulyás mellől, maga sem tudta, hogy miért, mert azt érezte, hogy nem jó a haragos megvert körül settenkedni, hamar kaphat ő is a nyaka közé, az ember tovább szokta adni, amit ő maga kapott, a gyengébbeknek.

A tanyaiak szidták a csendőröket, még a szőlőcsösz is, akinek a disznait keresik, még azt is a pokolba kívánták. A csendőrök másik úton, mint amerre jöttek, Apostag felé tartottak, már messze jártak, a tanyaiak közül már csak a fiatalasszony nézett utánuk. Most baktattak fölfelé egy kis dombnak, kis lovas, imbolygó figurák voltak, alig látszottak, csak a dombtetőn élesedtek meg a vonalaik és sötét színük, a világosszürke ég háttére előtt. A fiatalasszony figyelte, tudta, hogy a balfelől haladó a tizedes, a csinos, szőke, a másik a rút örvezető.

A béresné lecsendesült, abbahagyta már a szitkokat, azon hálalkodott, hogy mégsem a zab miatt jöttek. Még jó, hogy nem amiatt, hogy semmi baj sem történt. Mindig is mondta ő, hogy

vigyázni kell, nem kell azt a zabot bántani. Az öreg béres ifjúi erőt érzett tagjaiban, egészen felfrissült, bizonyíttatta, hogy ő így, meg úgy, ő elbánná velük...

A gulyást nem tudták szólásra bírni, szomorú volt az és igen restellte, hogy sirt is. Később fel is állt és bement a „kis házba” — ez volt a gulyások szobája — és benne dohánnyal és a pipájával foglalatoskodott, mintha azért ment volna be.

Múlt az idő, másról is beszéltek, az asszonyok tettek-vettek, kevesebbet gondoltak már mindnyájan a történetekre. A gulyás felesége egyszer be is ment az urához, nyájaskodni próbált, de az igen gorombán ráfordult. Az asszony egykedvűen magára hagyta.

Már szürkült, amikor a Hetényi-major felől, átvágva a földet, egy férfialak közeledett.

— Gyön a Ferkó! — mondta a fiatalasszony, megismerte az imbolygó járásáról.

A Jóska elindult elébe, eleinte szaladt, amíg csak bele nem fáradt, hogy ő mondhatta el elsőnek, ami délután történt.

— Szegény, fáradt lehet — mondta az öregasszony, mert arra gondolt, hogy jó lenne pedig, ha elmenne még ma este „Egyházira” egy kis húsért meg borért.

A Ferkó nevetve érkezett meg, örült, hogy nem volt itthon. Vigasztalta, félig komolyan, félig vigyorogva a gulyást:

— Ne búsuljon, majd legényükre akadnak még azok is!

— Elfáradtál nagyon? — kérdezte az öregasszony türelmetlenül és aggódva, hogy hátha nem akar elmenni azzal a „kis zabbal”.

Mégis rá lehetett venni a legényt, bár egy darabig ellenkezett, hogyha aranyat adnak is azért a zabért, ő akkor se megy el. De az, hogy különben aludtتهج lesz vacsorára, megtette a hatását. Szörnyen utálta az aludtتهج... Előszedték tehát a megfelelő, jól kitanasztalt görbe szöveget, felnyitották a padlásajtót, kotortak egy kis zabot, csak annyit, amennyit a Ferkó éppen elbírhott egy foltos zsákban s mivel már sötétedni kezdett, útnak indították; másfél óra alatt megjárja az utat oda és vissza.

A gulyás kijött a házból és elindult a bojtár elé, az éppen hajtotta már befelé a marhákat; a béres az istállóba ment, az öregasszony meg a fiatalasszony füről-fáról kezdtek beszélgetni, a fiatalasszony a rossz papucsról azt tudakozta, hogy mikor lesz a vecsei vásár és arra gondolt, hogy akkor talán látja majd azt a szép, szőke csendőrt, igen nyalka legényt és gyönyörű képe van neki; biztosan látja majd, mert a vásáron fel-alá járnak a csendőrkék és vigyáznak a rendre, meg hogy verekedés ne történjék.

1919 MAJUS

Petur István meghajtotta magát a társaság előtt s csak ennyit mondott:

— Viszontlátásra. Legkésőbb egy óra múlva itt leszek.

És eltávozott, kemény mozdulattal csukva be maga után az ajtót.

Utána csönd maradt a szobában. Egy négyszögletű asztal körül négy úr és egy hölgy ült; zavartan néztek maguk elé, kerülték az egymás tekintetét. Egy és ugyanazon pont körül feszültek mindannyiuk gondolatai, elfeledkezve a komor kérdésről, hogy mi lesz most velük és mindenkivel, akiknek sorsával közösséget éreznek. Az az egy pont valami kis kellemetlenség, mely az imént történt, talán tíz perce lehet mindössze, olyasmi, amit ők incidensnek, afférnak szoktak nevezni. Petur István igen éles hangon azt mondta a társaságban jelenlevő másik úriembernek, akit itt, ezen az estén ismert meg, hogy: na hát akkor tartsa a száját és ne beszéljen ilyen hülyeségeket!

Az incidens így kezdődött s miután a sértett fél csupán egy kínos elpirulással reagált rá, körülbelül be is fejeződött, már ha az utólagos lelki hullámmásokat nem számítjuk a dolog lényegéhez. Petur István, a többiek egypercnyi zavara után, tovább beszélt, nagy hévvel, szavait a házigazdához intézve. Szentül meg van győződve — jelentette ki —, hogy a gazemberek holnapután este már nem lesznek a városban. Holnapután reggel kiverik őket. Ész nélkül futnak majd, mert gyáva bitangok, de akít sikerül kézrekeríteni, azt mind elevenen fogják megnézni. Most elmegy megnézni, hogy minden rendben elő van-e készítve. És ez után távozott.

A sértett fél Pestről jött a városba, vendégségbe néhány hétre, mert itt jobban lehet enni. Vályi-Veraseknek hívták, festőművész volt. Neuraszténiás fiatalember, érzékeny és félénk, igen jó lélektani érzékkel a sértés pillanatában egyszerre fölmérte a sértő és maga közt levő erőkülönbséget, kiszámította az eshetőségeket s tudta, hogy semmi mást nem tehet, mint hogy hallgat. Anélkül, hogy bármit is tudott volna Petur Istvánról a nevének kívül s azon felül, amit

egy óra óta belőle látott s tőle hallott, tisztában volt vele, hogy fékezhetetlen szenvedélyű emberrel került szembe. Mély karosszékekben ült, az asztaltól kissé távolabb húzódva, a sértéstől kezdve egy mukk nélkül; úgy érezte, hogy bármely pillanatban elsüllyedhet a szégyentől s legjobban is szerette volna, ha — minek él az ilyen átkozottul tehetetlen ember! — csakugyan elsüllyed.

Petur távozása után az egy-két percnyi általános hallgatást a házigazda, Duhay Máttyás törte meg. Szelíden, simogatóan beszélt Vályi-Verasekhez:

— Kérlek, ne törődj vele. Mintha nem is hallottad volna. Tudod, így reszkettem, hogy valamit mondasz neki. És akkor az Isten mentsen meg tőle. Ez minden ok nélkül, egy enyhe kérdés miatt is képes pofonütni bárkit. Valóságos vadállat. Nem lehet vele szembeszállni s nem is érdemes. Mindnyájan zsebrevágtunk már tőle hasonló gorbászokat.

Dr. Karakó, a városi főorvos, mosolyogva legyintett:

— Ajjaj. Én nem is szoktam figyelembe venni. Egyszerűen örülnek tekintem és kész.

Duhay folytatta:

— Mondom, kérek, hogy egy vadállat. De csak ha megdühödik. Mert különben a legjobbszívű ember, akit életemben ismertem. Nincs az a szívesség, szolgálat, amit a barátaiért meg ne tenne. Odaadja az utolsó ingét is annak, aki kéri. Mindenkinek a védelmére kel, aki bajba kerül, vagy akit igazságtalanság ér. Hogy azután ő is igazságtalanságokat követ el, az már a szertelenségén múlik.

Vályi-Verasek kínlódva nyöszörögte:

— Hagyjuk az egészet. Nem érdemes róla beszélni.

A háziasszony, Duhayné is közbeszólt:

— Igaza van. Nem kell erről tárgyalni. Föl volt hevülve, nem is nézte, hogy kihez szól, tekintheti úgy, mintha nem is magának mondta volna, hanem nekem — és nevetett.

De Duhay nem tudta abbahagyni:

— Majd meglátod, mire visszajön, már megbánja s valahogyan talán ki is engesztel. Ha akar, tud nagyon kedves is lenni. Csak ha valaki szembeszáll vele, azzal bánik el azután irgalom nélkül. Ez már, tudod-e, embert is ölt.

Az asszony pártfogólag egészítette ki:

— Na nem éppen ölt, mert tegye hozzá, hogy párban.

— Igen. Barátom, egy embernek karddal kettéhasította a fejét. De a szó szoros értelmében, úgy, ahogy mondom. Nem is bánja. Amikor egyszer szóbakerült, egyszerűen azt mondta: pimasz fráter volt, szemtelenkedett, megérdemelte.

Vályi-Verasek, mintha újra, utólag is, megrettent volna a veszélytől, melyben forgott, szemét meresztve kérdezte:

— De hát ki ez az ember?

A főorvos röviden akarta elintézni a felvilágosítást:

— Egy tipikus magyar úr. Duhaj, izgága, csapongó kedélyű, aki azt tesz, amit akar, mert azt hiszi, hogy neki mindent szabad. De ha akarom, azt is mondhatom, hogy egy örült.

— Majd meg fogod ismerni — folytatta Duhay — és meg fogod látni, hogy rendkívül érdekes figura. A Jókai-regényekben szerepelnek ilyenek, de kissé idealizáltak, mert azok mindig az igazság bajnokai, mind oly nemes jellemek, akik rettenthetetlen bátorsággal szállnak szembe a gonosszal, de hát a valóságban ezek a hősök nem egészen úgy festenek, mint a romantikus regényekben, mert valljuk be, tulajdonképpen önző, erőszakos terroristák. Én csak annyit állítok, hogy érdekesek, legalább is Petur az.

— Mi a foglalkozása? — érdeklődött Vályi-Verasek.

— Földbirtokos, — felelte az asszony.

Duhay kiegészítette:

— Végzett földbirtokos.

A főorvos:

— Erősen végzett.

Duhay:

— Éppen most van levitézlőben. Ezerholdas birtoka volt a hátrában, de az egészet elverte. A rendes úri recept szerint nőkre, italra, cigányra. Ő volt a vármegye leghíresebb lumpja. Ivásban, éjszakázásban, azt hiszem, ő tartja a világrekordot. A háború előtt legendákat beszéltek róla, de ezek a legendák abban különböznek más legendáktól, hogy valóban megtörténtek. Sőt, ha a legenda azt mondja, hogy egy ültőhelyében megivott tíz liter bort, akkor biztosan tizenegyet ivott meg. Estéről-estére ott vacsorázott a Rezekben, zárórakor ment tovább, vitte magával a cigányokat, vitte a cimboráit, kiskocsmában folytatták reggelig...

Vályi-Verasek:

— Kiskocsmá, szintén erkölcsi intézmény!

A főorvos:

— De államfentartó!

Duhay:

— Ha megjelent a rendőr s okvetetlenkedett, megfogta és kihajította.

— Ezt is lehet?

— Te naivista! Hát mondd, hogy följelentette a rendőr. És azután?... De nem is jelentette föl, mert nem merte.

Kvassay nevetve:

— A rendőr nem volt tisztában a helyzettel, azért okvetetlenkedett. De amikor kidobták, akkor egyszerre tisztában lett a helyzettel.

A főorvos:

— Kinyílt a szeme.

Kvassay:

— Csak maradj a szakmádnál s mondd úgy, hogy lehullott szeméről a hályog.

— Úgy van, hályog.

Duhay kezének egy mozdulatával leintette a közbeszólókat, most már nekimelegedett az elbeszélésnek:

— A számlát persze mindig ő fizette. Pedig akárhányszor megésett, hogy reggelig nem hagyták abba a murit, hanem fölpackolta az egész társaságot kocsira, egyre vagy többre, már ahányan voltak, kihajtottak az országútmelletti csárdába — itt odasúgta Vályi-Verasek fülébe a csárda nem szalónképes külön nevét, melyben egy diszkrét női testrész szerepelt a megfelelő díszítő jelzővel; a főorvos és Kvassay mosolyogtak, az asszony a lábánál heverő kutyát simogatta meg, mintha egy pillanatra kilépett volna a jelenlevők közül, — és ott fölverte a csárdást és újra ivott s művelte estig vagy másnap reggelig a maga tréfáit... Egyszer én is vele mentem s éppen ezt az esetet akarom elmesélni...

És itt Duhay az emlékezés gyönyörében kacagni kezdett:

— Négyen voltunk, rajta — már mint Peturon kívül mindnyájan el voltunk ázva, nemhogy alig álltunk a lábunkon, hanem majd kidőltünk a kocsiból.

— A Varga Feri ki is dőlt.

— Az nem akkor volt... Mondom, hogy cefetül álltunk már, de az Istennek nem engedett volna haza egyikünket sem, mert ilyenkor nem használt sem rosszulét, sem könyörgés, sem hivatkozás valami elmulaszthatatlan dologra vagy hivatalra, még a revolverét is ráfogta az emberre...

— Revolver persze mindig van az ilyen embernél, — ezt Vályi-Verasek vetette közbe.

— De még mennyire van. Töltött revolver nélkül soha egy lépést se! Szóval kikocsiztunk a csárdába, egy rozoga konflison, ezúttal cigány nélkül, mert a banda hajnalban megszökött tőlünk. A csárdást röviden úgy keltette föl, hogy ökölrel beütötte a szobája ablakát.

— Kedélyes.

— Várj csak. Ez semmi. De amint beléptünk az ivóba, azután a különszobába, hát ott találtunk egy környékbeli bandát, azaz négy szál cigányt. Székeken ülve, asztalra borulva aludtak, mint a tej.

A főorvos:

— A tej tudniillik asztalra borulva alszik.

— Hát aludtak. Pista ezeket is úgy keltette föl, hogy előkapta a revolverét s belelőtt a mennyezetbe. Hát azt látni, ahogy azok a cigányok fölriadtak és fölugrottak, ahogy az egyik elkezdett jajveszékelni, a másik meg térdre vetette magát s úgy rimánkodott, hogy jájjájáj nágyságos úr, ne bántson bennünket, mink ártatlán zsenések vágyunk... hát ez valami fölséges volt, sohasem felejttem el. Mit mondjak? Elmondhatatlan. Az az eszeveszett, tébolyult félelem. A pofáknak az a földöntúli, eltorzult rémülete, a legpompásabb élményeim közé tartozik, amikben valaha is részem volt... Nem mondom, hogy nem volt brutális a dolog, de ha már megtörtént, hát örök veszteség lett volna nem látni. Azóta, ha bárhogymegijedek is, inkább megkukulok, de nem merek oly intenzíven félni... Ez után következett még csak a hecc. A heccek sorozata. Hárman egyszerre kijőzanodtunk, mert olyan szörnyű röhögés rázott bennünket, hogy azt már csak színjózanul lehetett kibírni. Mi röhögtünk, Petur meg ezalatt óriási komolyan, egy mosoly nélkül, mint valami színpadi rendező dirigálta az egészet. Mit mondjak? A cigányoknak föl kellett mászni létrán a háztetőre, ott a ház gerincén egymás mögött lovagülésben elhelyezkedniök s azután úgy játszaniok. Ha valamelyik húzódozott, hogy fölmásszék vagy lassan mozgott, Petur arra mindig rálőtt, persze csak úgy melléje, de a nyavalya törte szegényeket. Mondanom sem kell, hogy úgy lő, mint egy texasi bennszülött, de azért egy percig sem volt egyiknek sem biztos a bőre, mert az is megeshetett volna, mint a stukkjátékban, bárátom, hogy az áldozat épp a labda, illetve golyó elé veti a farát. No de amikor már nem bírtuk a röhögést, bementünk a szobába tovább inni, meg valamit falni, azoknak meg azalatt odafönn zenélniök kellett. Egyszerre csak, vesztére beállít egy alak, egy olyan vándorlegényszerű girhes figura, táskával a kezében, hogy fölhajtson egy pohár pálinkát. Kicsoda maga? Hát borbély, megy ki a tanyákra, intéző, ispán, meg mi a fenékhez. No csak ez hiányzott még! A borbélynak is föl kellett másznia a tetőre s ott megborotválnia mind a négy cigányt. Jájjájáj nágyságos úr, csak ezt az egyet engedje el, inkább ingyen muzsikálunk! Ahogy azok rémüldöztek! Vérmérgezést kápok, sírta az egyik. Még imádkozni is próbáltak, csakhogypista elengedje az operációt. De nem volt kegyelem, az amerikázó borbély mellé is odaeresztett egy golyót s az úgy dühösen, elkeseredve, reszketve, csaknem víz és szappanozás nélkül végignyúzta mind a négy cigányt, a bajuszukat is le kellett persze

szednie, hisz épp az volt a hecc. Képzeld el, négy feketebajszú cigány, az egyiknek szakálla is volt, azt előbb le kellett nyírni, egy órán belül csupaszon s mindez fönn a háztetőn! Micsoda pofákat vágta, hogy visítoztak és hogy nyöszörögtek.

— Na hát ez elég butaság volt! — jelentette ki az asszony. — Ezt nevezik a férfiak mulatásnak. És ilyesmiért érdemes nem aludni és annyi rengeteg pénzt elverni.

Vályi-Verasek fanyar képpel csodálkozott:

— Hogy az ilyen embert nem lövik le, mint egy kutyát. Hogy nem akad valami elszánt alak, aki nem hagyja magát s leszámol vele. Szent Isten, mit lehet emberekkel művelni.

— Félnék tőle, barátom, mint a tüztől. Mindenki fél tőle...

— De valaki, aki úgyis öngyilkos akar lenni, megkockáztathatná...

— Ja, barátom, az öngyilkosnak saját magával van baja! — magyarázta a főorvos.

— Mindenki fél tőle. Talán én vagyok az egyetlen, aki nem félek. Mert én őszintén megvallom, szeretem őt. Határozottan szeretem s ő is szeret engem, így azután előnyösebb helyzetben vagyok, mint más... Velem is megpróbált már szemtelenkedni, de én megmondtam neki, nézd kérlek, Pista, velem aztán ne ugrálj, mert én ki vagyok neked teljesen szolgálatva, te sokkal erősebb vagy nálam, párbajozni pedig én elvből nem párbajozok, azt is tudod. Velem tehetsz amit akarsz, de tudd meg, hogy ez rút visszaélés a fölényeddel.

— Én sem félek tőle — mondta Duhayné.

— Maga, az egészen más — szötte tovább az asszony férje —, maga mint nő nem is félhet tőle. Maga jól tudja, hogy a nőkkel szemben a lehető legudvariasabb és legalázatosabb. Maga pofon is ütheti, egy szót sem fog szólani, hanem megcsókolja a kezét.

Az asszony mosolygott.

— Na... nem minden nővel olyan udvarias! — vetette ellen a főorvos.

— De minden urinővel. A parasztnő s a cselédlány, az egészen más. Azokkal éppen olyan komisz, mint a férfiakkal.

— Ott van a Kara-Szabó Mária esete,

— Igen, azt összerugdosta és kidobta.

— Én vettem föl a látéletemet. Még gondoltam is rá, hogy majd belém is belémköt, pedig én mint orvos csak a kötelességemet teljesítettem.

— Az a Kara-Szabó Mária föl is jelentette könnyű testi sértés miatt...

Az orvos:

— Súlyosnak is beílt az! De hát annyi szívességre hajlandó voltam, hogy azt írtam a leletbe, nyolc napon belül gyógyul.

— És megbüntették? — firtatta Vályi-Verasek.

— Majdnem. De valahogy kibújt, mert kényszerítette a leányt, illetve a családot, hogy a leánnyal vonassák vissza a följelentést.

Duhay:

— De hogy ezt el ne felejtsem: egyszer akadt ám egy béres-legény, aki azt üzenté neki, hogy leszúrja. Az is valami pofozás miatt. Tovább is adták hozzá az üzenetet, de ő úgy tett, mintha nem vett volna róla tudomást, mert a legényt sohasem vonta felelősségre. Ahogy mondják: nem igen forszírozta a dolgot.

— Talán ő is megijedt.

— Ki van zárva. Nem ismeri a félelmet!

A főorvos:

— Nem kell az ilyentől következetességet várni. Egy kereke hiányzik, vagy eggyel több van és punktum. Hisz én már alaposan ismerem, jobban, mint bárki más. Tudjátok, hogy rendőrorvos is vagytok s hatáskörömbe tartoznak azok a bizonyos hölgyek is. Ámbár nem mondok semmit, ha asszony nem lenne jelen, akkor sem mondanék. De utalok a derék Krafft-Ebing könyvére. Különben ezt sem mondom, — s kezét a szájára tette.

Duhayné:

— Én nem hinnék az olyan fecsegéseknek. Én olyan egészségesnek látom Pistát, mint a makk.

A főorvos:

— Hát hiszen az ember lelki titkai nincsenek a homlokára írva.

— Mondja csak, duhaj — kérdezte az asszony, aki így becázte férjét —, hová ment most? Miben törí megint a fejét? Nem tetszik ez nekem.

Csend következett. A cseléd jött be a szobába, a feketekávés csészéket szedte le az asztalról s megkérdezte, mielőtt lefekszik, parancsolnak-e még valamit. Amikor a cseléd kiment s magával vitte a kutyát is, hogy lefektesse, Duhay savanyú ábrázattal szötte tovább:

— Nekem sem tetszik. De nem azért, amiért magának, mintha valami túlságosan félténém, mert nem fog rajta még a pestis sem, hanem hogy éppen most van nálunk, hogy innen megy el inspiálni vagy mi a csodára, egy olyan ügyben, amelyhez semmi közöm.

És most suttogóra fogta a hangját:

— Valami fölkelést, vagy mit szerveznek. Én nem tartom okos dolognak, mert ha nem sikerül, akkor jó pár embernek beletörik a

foga. De ez még hagyján, ez az ő dolguk, de minek kell erről nekem tudni? Miért közli velem, ha csak általánosságban is, a tervet? Mi is, ahányan itt vagyunk, mind bajba kerülhetünk. Már pedig nekem igazán nincs semmi közöm semmiféle politikai cselekvéshez, én művész vagyok, én képeket festek, én festek a királyság alatt, én festek a köztársaság alatt, én festek a proletárdiktatúra alatt...

— Nana! — akasztotta meg Kvassay. — A proletárdiktatúra alatt aligha fogsz te festeni. Mert nem lesz majd, aki megvegye a képeidet.

— Miért ne lenne?

— Vagy azt hiszed, hogy az ilyen képek kellenek az elvtárs uraknak?

És rámutatott egy festményre, mely éppen vele szemben lógott a falon s egy sárgaruhás, színpadon dzsiggellő néger artistát ábrázolt.

Duhay nekihevílt:

— Miért ne vennék meg? Szerintem ez egy nagyon jó kép. Kérdezd meg Fényes bácsit, azt mondja, hogy egyike a legjobb képeimnek. Egy mozdulatot, egy pózt sikerült úgy megfognom, mint-ha pillanatfelvétel lenne s amellett mégsem másolás, mert nem egy mozgás holt keresztmetszete, hanem maga a mozgás, a táncoló néger egész dühödtt, részeg toporzékolásával. Miért mondd, hogy nem vennék meg? Mert éppen ez a témája a képnek? Még akkor is azt mondom, hogy tudok én mást is festeni. És ha nem fogok festeni, akkor csinállok valami egyebet. Dolgozok. Elmegyek én kötőrőnek is, ha a kötőréstől lehet élni s ha nem nézik le a kötőrést.

Kvassay nevetett:

— Te, mint kötőrő! Nem olyan egyszerű az, barátom. És a kötőréstől aligha lehet úgy megélni, ahogy te szeretsz élni.

— Honnan tudod, hogy szeretek? Az ember úgy él, ahogy lehet.

— Szeretnélek meglátogatni az országúton, mint hathetes kötőrőt.

A főorvos:

— Nem az országúton. Benn a városban, a Kossuth Lajos-téren. Egy kis interjút csinálni az újdonsült kötőrővel!

— Legyen szerencsém!

Az asszony a férjéhez:

— Ugyan ne beszéljen már ilyen butaságokat. Egy óráig sem bírná.

— Az első napon. De hat hét múlva már bírám.

Kívülről kutyaugatás hallatszott. Majd léptek kongtak pompán a ház előtti kert vertföldes útján. Behallatszott Petur hangja is, aki az ugató Csomait barátságosan csitította. Csomai a szom-

széd műteremlakásban lakó kolléga kutyája volt s szintén festőnek, egy bösz expresszionistának a nevét viselte. Kopogtatás, Petur belépett az ajtón. Kérdően néztek rá, egy szó el is hangzott:

— Na?

— Semmi. Még várni kell néhány napig. De ne beszéljünk erről.

Ebbe belenyugodtak. Összeesküvés, fegyveres fölkelés, legalább is diszkrét ügy, de mindenesetre veszedelmes. Petur mégsem tudta magát türtőztetni:

— Ha ezek a zsványok megbuknak, én saját személyemben leszek a hőhér. A keréketörés kuglizás ahhoz képest, amiket én ki fogok találni és meg is fogok csinálni.

Az asszony összeszorította a száját, hallgatott, majd ingerülten tört ki:

— Kérem, ne mondjon ilyeneket! Ilyesmit az ember, ha egyedül van egy szobában, akkor sem mond ki hangosan.

— Nagyságos asszonynak, kezét csókolom, mindig igaza van. Már el is hallgattam. Dehát... azért itt csak nem kell besúgástól tartanom? Talán csak vagyok itt akkora biztonságban, mintha egyedül, magamban káromkodnék?

És akaratlanul is Vályi-Verasekre esett Petur tekintete. Az elpirult. Még ez is? Mindnyájukat zavar öntötte el, Petur kivételével. Az asszony magyarázta:

— Igen, nálunk abszolút biztonságban van. De az elv a fontos. Az ember hallgat, mert úgy helyes.

— Hiszen már régen másról beszélek. Vályi úr, úgy látszik, neheztel rám. Vagy nem?

— Kéé-rem, szóra sem érdemes.

— Rendben van. Azért hát... szervusz! Iszunk rá egy-két pohár bort.

— Bort? — riadt fel az asszony.

Duhay:

— Bor nincs a háznál.

— Nincs? Ügylátszik, ti is kommunisták vagytok. Ha nincs, hát hozatunk.

— Honnan? Tudod, hogy éjjel nincs nyitva semmi.

— Itt a Weisz fűszeres a szomszédban. Föl kell verni.

— Na ne komédiázz, Pista. Nem érdemes. Valami kellemetlenség lehet belőle.

— Micsoda kellemetlenség? Talán félsz? Majd azt mondod a hatóságaidnak, hogy veled ne kukoricázzanak, mert fölényben vannak. Erősebbek, tehát nem ütsz vissza, meg párbajozni sem párbajozol.

— Én nem félek, de nincs értelme. Kilenckor záróra van, most már elmúlt éjfél, még törvénytelen úton sem szerezhetsz italt.

— Háh!! Törvénytelen úton! Ne nevettesd ki magad, te számár. Törvény-te-len.

Az asszony segített az urának:

— De Pista, ne erőszakoskodjon. Lásza be, hogy amit nem lehet, azt nem lehet.

— Kezét csókolom, belátom, de azért mégis kérem, engedje meg, hogy csak egy litert, egy literceskét igyunk. Csak kevésről van szó. Iszunk előre, a medve bőrére. Úgy örülök, hogy nem tudnék ma úgysem aludni reggelig. Csak egy üvegecskével, nagyságos asszonyom.

— De ha egyszer nincs itthon.

— Azt már tudom. De van a Weisznél.

— Az már régen bezárt és alszik.

— Majd fölkelte a Józsi.

— A Józsi is alszik.

— Azt majd fölkeltem én.

Már föl is állt, mosolyogva csókolta meg az asszony kezét, az nevetett s ez beleegyezést jelentett. Petur indult kifelé, hogy megkeresse Józsit, a házkörüli minden szolgát.

Az ajtót nyitvahagyta, ellépett a kamrához, annak ajtaját föl-vágta és üvöltve bekiáltott:

— Héj, Józsi, aufstén! Egy-kettő!

Kis szünet, mialatt Józsi álmából eszmélt s meggyújtotta a gyertyáját.

— Gyorsan, gyorsan! Cíhelődj! Elmegy a Weisz fűszereshez, felcsöngeted s hozol három liter bort. Fehérbor legyen. Ne pisz-mogj soká!

Újra megjelent az ajtóban, türelmetlen várakozással állt, majd visszasietett a kamrához s behallatszott dühös civódása:

— Mit csinálsz, te ökör? Mit nyavalyogsz azzal a csizmával? Hagyd a fenébe, menj át mezítláb.

Józsi valamit dünnyöghetett.

— Ne jártasd a szád, mert kiváglak. Ne, itt a pénz, ötszörös ár, amennyit csak akar és ugorj!

Megint megjelent az ajtóban, visszafordult, kifelé tekintett a borús éjben eltűnő legény után, majd betette maga után az ajtót.

Az asszony megkérdezte:

— Mezítláb ment el?

— Úgy hát. Persze.

Duhay megharagudott:

— Miért nem engedted, hogy a csizmáját felhúzza? Hideg van, alig nulla fölött, ez télnek is beillik. Még meghül.

— Fenét hül meg. Azért, mert te kényes vagy?

— De igen, szegény gyerek. Még megbetegszik.

Petur:

— Ebsont beforr.

— Ebben a hideg sárban, lucsokban ott kell majd topognia a bolt előtt, míg föltápáskodik a boltos. — Ezt az asszony mondta.

Duhay:

— Szerintem nem is tápáskodik fel. Nem bolond.

Az asszony:

— Igen. Nem fog adni bort, ilyenkor.

A főorvos:

— Mert nem is szabad neki. Nem mer adni.

Petur:

— Ejnye! Elfelejtettem megmondani ennek a kölyöknek, hogy mondja meg, ki küldi... No, de mindegy. Ezt a kis bort megisszuk, azután megyünk haza. Ronda hideg van odakünn. Csodálom, hogy nem fagy.

— Mintha az időjárás is megbolondult volna. Nem is emlékszem, hogy valaha is lett volna május elsején ilyen hideg.

— A vörös májust egy kicsit besavanyította az idő.

— Pesten nagy szélvihar volt. Hallotta, hogy azt az újságíró agyonütötte egy kidőlt oszlop a Rákóczi-úton?

— Valami Párisnak hívták.

— Páris! Biztos, hogy zsidó volt.

— Nem kár érte.

— Csak annyiból, hogy annak is ezek a disznók az okai. De cudarul meg fogják járni. — Ezt Petur mondta.

Most mindenki hallgatott. Peturból újra kitört a vágy:

— Hej, ha egyszer sikerül ezt a bandát lekaparni az ország nyakáról! Egy esztendeig vérben fogunk fürödni.

— Csak nem kell annyit fürödni. Fürdőből is megárt a sok.

Ezt Duhay mondta. Petur szinte elképedt. Mereven ránézett Duhayra s ujját felemelve fenyegetően tagolta:

— Te! Vigyázz magadra! Én nagyon szeretlek téged, pajtás, de figyelmeztetlek, hogy még az is cefetül megjárja, aki csittítani mer bennünket... Ügylátszik, nem vagy tisztában azzal, hogy a törtelem legnagyobb gonosztettét követték el ezek a zsványok.

Duhay mintha elsápadt volna:

— Kérlek, én nem védem őket! De az esztelenségnek sem vagyok barátja.

— Esztelenség! — ismételte Petur és elhallgatott.

Később Kvassay ezzel a kijelentéssel lepte meg a társaságot:

— Disznóság, amit ezek csinálnak az országgal, de viszont, ha az eszmét vesszük, már mint magának a kommunizmusnak az esz-

méjét, el kell ismerni, hogy az egy olyan gondolat, amelyben nagy igazság foglaltatik.

— Ugyan, ne tréfáljon! — csúfolta az asszony.

A főorvos:

— Ez, kérem, egyszerűen tévedés. Helytelen logikán alapszík. Mert a kommunizmus abból indul ki, hogy az emberek egyenlők. Már pedig én, mint orvos is, hitelesen kijelenthetem, hogy az emberek nem egyenlők.

Duhay:

— Csakhogy nem ilyen egyszerű a dolog. A ma élő emberek csakugyan nem egyenlők, de...

Petur közbevágott:

— Lárifári az egész. Az emberek nem egyenlők, mert van úr és van paraszt, munkás, szóval nép. A csürhét pedig mindig kordában kell tartani, mert másképp nem dolgozik.

És egy kis eszmecsere következett, amelynek Józsi visszaérkezése vetett véget. Ott állt az ajtóban Józsi, sáros, meztelen lábbal és üres kézzel.

— No, mi az? — kérdezte hirtelen Petur.

— Nem ad.

— Beszéltél vele?

— Igen, beszéltem. De nem ad. Azt mondta, nem nyitja ki ilyenkor a boltot, meg nem is szabad, hogy adjon.

— Megmondtad, hogy ki küldött?

— Igen, megmondtam. Hogy a Petur nagyságos úr küldött.

— És erre azután mit mondott ő?

— Hogy nagyon sajnálja.

— Úgy. Na, majd megyek én is veled. És csakugyan nagyon fogja sajnálni. De majd azt, hogy nem adott.

Petur föl-alá járt a szobában, mert Józsi hirtelen eltűnt s nem bukkant fel újra.

— Azért ne okoskodj ám azzal a zsidóval — intette Peturt Duhay —, mert föl is jelenthet.

Petur kifordult a szobából s Józsiért kiáltott:

— Mit csinálsz már megint? Nem hagyod azt a csizmát!

— Hideg van, nagy a sár, tessék megengedni...

— Nem ugrasz rögtön?!

Duhayné kiszólt:

— Pista, hagyja azt a legényt.

Duhay is:

— Miért nem engeded, hogy fölhúzza...

— Üsse meg a mennykő az ilyen maflát. Majd elmegyek én egyedül.

Elsietett.

A társaság másról kezdett beszélgetésbe. Az asszony megkérdezte Vályi-Veraseket, hogy mi a kedves étele, mert szombatra meghívja vacsorára. Étel, evés, kirántott sertésborda, meg hogy mind-egy, minden étel jó, ha jól van elkészítve s a legfinomabb anyagokat használják hozzá; azután érdekes ez a kép, ez a dzsiggellő néger, az ember szinte hallja a fatalpak kattogását s benne van a képben a tánc eszeveszett gyorsasága; a szomszédban lakó Jármay mióta van a városban s min dolgozik, nagyon tehetséges fickó, hogyne, igen, igen, csak lusta dísznő; szép itt, csak ha az eső esik, akkor végtelenül unalmas és térdig jár az ember a sárban; mióta ez a kommún van, alig lehet valamit kapni a piacon, a parasztok szabotálnak, nem kell nekik a fehérpénz; tulajdonképen a fene tudja, miben törik fejüket Petur és társai, csupa volt tiszt és néhány intellektuel; van köztük, amint mondják, két zsidó is, egy ügyvéd és egy fateleptulajdonos...

— Soká marad ez a Petur.

— Úgy látszik, baj van, nem pariroz neki a Weisz.

Ez után is még jó idő eltelt, mire Petur megérkezett. Weisz boltos is jött vele, kezében és hóna alatt tartva a borosüvegeket, ötöt. Petur arca sápadt volt és tekintete szigorú. Amint kiszedte Weisz kezéből az üvegeket, egy percre egymás szemébe néztek, úgy a világosságban, mintha ez a tekintetváltás eddig, a sötétség miatt, még elintézetlen maradt volna. Furcsa ellentét volt a tagbaszakadt, vastagnyakú, kissé alacsony Petur s előtte a sovány, magas, ádámcsutkás Weisz.

Az üvegek már az asztalon álltak s mikor Petur elfordult Weisztől, hogy újra a borral foglalatostkodjék, Weisz kifelé indult.

— Hóopp! Maga ittmarad, Mózsi! — süvített Weiszre Petur.
— Nem lehet megfoglanni. Kicsit iszik velünk.

Weisz állt és komoran hallgatott. A háziasszony poharakat rakott az etazséről az asztalra. Vályi-Verasek tekintete egy percre epedőn tapadt az asszony magas, szép alakjára, — de arra gondolt, hogy föl kellene állni, elköszönni, menni innen haza. De nem bírt cselekedni, úgyis tudta, hogy hiába, erőszakkal marasztalták. Miért is nem kapott az alkalmon, amíg Petur oda volt? Ezen töprengett, de nem tudott a kérdésre feleletet találni. Talán kíváncsiság tartotta vissza? Talán írt várt fájó sebére?

— Van-e víz, nagyságos asszonyom?

— Maga vízzel issza? Mióta?

— Én igen, csak vízzel iszom.

Az asszony kiment a konyhába s egy üveg vízzel tért vissza. Petur teletöltötte a poharakat borral, egy pohárba pedig csak vizet

öntött. Koccintottak, ittak, Weisz állt az ajtó előtt, Petur fogta a vízzel telt poharat, odavitte Weisznek, a balkezeiben pedig a maga borospoharát tartotta:

— Na, Weisz úr, koccintsunk!

Weisz félszegeen állt s reszketett az indulattól, Kvassay elnevette magát és ő is belépett a hecbe:

— Na, Weisz úr, ex!

— Kérem, én nem iszom. Sem bort, sem vizet.

Petur:

— Na-a? Soha?

— Most nem iszom.

— Na de, Weisz úr! Az én kedvemért. Csak nem hagyja cserben a társaságot, amikor itt mindenki iszik?

Weisz állt, a mennyezetre nézett s tartotta kezében a poharat.

— Weisz úr, az én egészségemre! Hát arra se iszik? Weisz úr, megsért!... Weisz úr, nézze, milyen szépen kérem magát. Maga meg milyen goromba. Ne legyen olyan makacs. Higgye el nekem, hogy úriember nem viselkedik így... Bocsásson meg, Weisz úr, ezt nem azért mondtam, mintha úriember lenne, hanem mert most úriemberek között van s úgy kell viselkednie, mint úriembernek. Weisz úr, higgyen nekem, én becsületszavamra mondom, úriember iszik, ha vele koccintanak.

Vályi-Verasek kivételével a többiek mind lehajtották a fejüket, hogy rejtsek a nevetésüket. Az asszony tagadólag rázta a fejét, mintha megintené magát, hogy nem helyes, amit tesz. De csak annál jobban nevetett. Vályi-Veraseknek az volt az érzése, hogy csak egy árnyalattal kellene más embernek lennie, csak egy centiméterrel, egy fokkal megtoldania önmagát s akkor előkapna egy revolvert — mert akkor talán lenne is nála — s szó nélkül lelőné az előtte ágálót.

Petur most szigorúbbra fogta a hangját:

— Mi lesz, Mózsi! Iszunk, vagy nem iszunk. Barátom, ha nem iszik jószántából, akkor kinyitom a száját s betöltöm a gyomrába még a poharat is. Nézze, jobb, ha iszik, mert ha én öntöm, még cigányútra téved ez a finom friss víz s akkor majd köhög. Weisz úr. Na-a?

Weisznek rándult a szája, mintha keserű mosoly szaladt volna át rajta. Szájához emelte a poharat s ivott egy kortyot.

— Hohó! Weisz úr! Így kifizetni a szegény embert, nem járja. Maga csal, Weisz úr. Maga benne van a svungban. Életében mindig csalt, hát most is csalni akar. Hát nézze, ne vegyen engem palíra.

Nem vagyok én paraszt vagy napszámos, akinek visszaad egy koronából. Ez ennyi, ez meg annyi, a többi az enyém, vissza nem jár semmi, de itt van két fillér, fogja, szegényember és menjen Isten hírével, legyen szerencsém máskor is.

Feltörő nevetés, vékony női kuncogás.

— Hallja ezt? Most engem nevetnek ki. Mulatnak rajtam, Weisz úr, mert maga játszik velem, mint macska az egérrel. Ha a fejem tetejére állok is, hiába, maga fumigál engem. Csak úgy az ajkához érinti a serleget, mint a tenorista az operában. Talán a hangját félti? Attól tart, hogyha megszólal, hát gikszer lesz belőle?

Most Petur az asztalhoz lépett, újra töltött bort magának, elégedetten nézett végig a társaságon, észrevette Vályi-Verasek fanyar ábrázatát is, de ügyet sem vetett rá, savanyú, számár fráter! Kiűrtette a poharát:

— Így ni, Weisz úr. Gyerünk, gyerünk!

Most megragadta Weisz kezét, alaposan megszorította s a szájahoz tolta a vizespoharat; Weisz inni akart újra egy kortyot, de Petur az arcába zúdította az egész vizet s Weisz csakugyan elkezdett kínos rángatózással köhögni.

— Látja? Maga csak nem hallgat az okosabbra. Mondtam, úgy-e, ha nem iszik, baj lesz... Na, nem jól sikerült, Weisz úr. Még nem megy. De majd beletanul. Úgy issza majd mindjárt... mint a vizet!

Kvassay harsogóan felkacagott, zsebkendőjével a könnyeit törölte. A többiek is nevettek. Vályi-Veraseknek is muszáj volt mosolyogni. Mindnyájan ittak, Petur komoly képpel töltötte meg újra Weisz Mózes poharát vízzel. Duhay nevetve próbálta leszerelni:

— Hagyd már. Elég volt.

— Dehogy volt elég. Mindnyájan megiszunk fél-félliter bort. Weisz úr is megiszik félliter vizet. Iszik ő is velünk. Azután majd eldicsekedhetik, hogy urakkal mulatott, koccintottak is vele. Mi az, félliter víz egy felnőtt embernek. Ennyi legalább kell a szervezetnek, úgy-e, főorvos úr?

A főorvos alig tudott szólni a kacagástól.

— Leg-a-lább! — zötyögött ki belőle s neki is potyogtak a könnyei.

Vályi-Verasek újra mosolygott, amit szégyelt önmaga előtt s úgy próbált felmentést szerezni, hogy ezt gondolta: hisz' ezek mind örültek, még maga ez a boltos is!

Petur is elnevette magát. A belső hévtől most már egészen kipirult. Ivott, odavitte a poharat Weisznek. Weisz elfogadta a poharat, de kettőt lépett s letette az etazsérra. Petur felordított:

— Mi az, Weisz ur? Csak nem lázad fel?

— Kérem, én nem iszom — tompa és reszkető volt a Weisz hangja.

— Ne-e-m?

Vályi-Verasek felállt, odalépett Peturhoz s megfogta a karját:

— Én kérlek most már, ne bántsд ezt az embert. Nagyon jól mulattunk, pompás legény vagy, de hagyjuk most már őt, hadd menjen haza, mi meg hadd maradjunk egy kicsit magunkra.

Petur meglepődve fordult Vályi-Verasek felé s bamba grimaszt vágott. Az folytatta:

— Úgy is van még beszélgetni valónk egymás közt is.

Duhay is belekapaszkodott:

— Weisz, kérem, most már menjen haza és rám ne haragudjon. Maga az oka, miért nem maradt otthon.

Weiszből valami szó akart kitörni, de elnyelte, fordult, hogy induljon.

— Itt maradsz disznó! — ordította Petur.

De egy pillanat alatt mintha mást gondolt volna, fogta a kiürült üveget, Weisz kezébe nyomta s szaporán mondta:

— Na menjen, Weisz, hozza ezt újra tele.

És úgy látszott, mintha azzal módot akart volna adni önmagának, Weisznak is, hogy Weisz elsiessen s azután ne jöjjön vissza. De még be sem tette maga után Weisz az ajtót, amikor újra rákiáltott:

— Weisz!... álljon meg!

Weisz visszafordult, az üres üveget a nyakánál fogva tartotta, az a lábszárát érintve lógott lefelé.

— Vigyázzon ám és el ne essen, mert odakünn sár van és ha elcsúszik, könnyen eltörhet az üveg, mert ... az üveg... nagyon törékeny holmi ám...

Ebben a pillanatban előrántotta revolverét s keresztüllötte az üveget.

Durránás, füst, az üveg csörömpölve hullott a küszöbre, Duhayné felsikoltott, Weisz állt megmerevedve.

Petur nagyot kacagott, azután leült az asztalhoz.

— Mehet, Weisz úr.

Duhay, mivelhogy ivott, még különben is úgy érezte, hogy megneemtámadási szerződésben áll Peturral, fejcsóválva mondta:

— Miket csinál ez a vadmarha!

A főorvos harsány nevetéssel megadta a jelt, mindnyájan újra elkezdték kacagni, annyira, hogy jóideig szóhoz sem jutottak. Weisz már nem volt látható.

Legelőszőr Duhay komolyodott el:

— Azért löni marhaság volt. Hátha közelben jár egy vörösőr és meghallotta. Még kellemetlenség lehet belőle.

Petur legyintett:

— Csak ne respektáld olyan nagyon azt a vörösört. Nagyon bedöltél ennek a komédiának, amint látom. Proletár-farsang ez, barátom, azután majd jön a böjt.

Az asszony:

— Ugyan hagyják, ne politizáljanak. Utálok ezt a folytonos politizálást. Majd egyszer vége lesz ennek is. Megsegít bennünket az Isten.

Duhay:

— De ha eltaláltad volna! Nem az üveget, hanem őt. A lábát, vagy hasbalőtted volna.

Petur nevetett:

— Tudod mit? Akkor pechje lett volna.

— Emlékszel, mikor az... izé csárdában tudod már, átlőttem a klárinétos kalapját?

Petur elcsodálkozott.

— Mikor megborotváltattuk a bandát a háztetőn.

Petur csucsorította a száját, ráncolta a homlokát:

— Valami rémlik... de hogy kalapot lőttem át, arra nem emlékszem.

— A legfenomenálisabb pedig az volt, hogy a borbély, miközben a cigányokat borotválta, félt téled és szüntelen rád pislogott. Úgy borotvált tehát, hogy nem is nézett oda.

Petur mosolygott:

— Igen, erre emlékszem. Azután énekeltettem lenn az ivóban a borbélyt. Hogy nekikerekedett a kedve s milyen betyárosan tudta elkurjantani, hogy: még az éjjel zsandárvérrel írom a nevemet ki.

És elkurjantotta most ő maga a nótát, elejétől végig, mind a két strófát.

— Szép nóta! Gyönyörű. Soha nem hallottam — rebegette Vályi-Verasek.

Duhay legyintett:

— Régi nóta. Sehol az országban nem ismerik, de itt a környéken gyakran hallottam.

— Szeretném megtanulni.

— Na, ide figyelj — ajánlkozott Petur s még egyszer elkezdte, most már igen halkán, énekelni a nótát: Ha bemegegyek, ha bemegegyek az abonyi csárdába...

Vályi-Verasek papírt keresett a zsebében s közben zavaros boldogságérzés öntötte el, amint Petur előzőkenyen hozzáhajolt s lassan énekelt neki.

— Adj kérlek egy ceruzát! — rebegette Duhayhoz.

Ebben a percben elkezdett a kutya odakünn ugatni. Mind erősebben és erősebben. Benn elhallgattak, figyeltek. Erős kopogtatás hallatszott. Egymásra néztek.

— Lehet! — kiáltotta Duhay.

Nyílt az ajtó s egy egyenruhás vörösör lépett be rajta. Sovány, magas, beesettképű, középkorú ember.

— Jó estét — köszönt.

— Jó estét — viszonzotta két-három hang.

Petur elfordította tekintetét a vörösörről. Az állt, megmerevítette az arcát:

— Mi megy itt, kérem? Dáridó?

És körülnézett a szobában, tekintete kissé elidőzött a borosüvegeken s poharakon. Duhay felelt:

— Nincs itt semmi dáridó. Üldögélünk s beszélgetünk.

— Azokban az üvegekben persze kútvíz van... Szabad egy poharat?

Az asztalhoz lépett, fölemelt egy poharat s megszagolta. Petur már belevágott:

— Ne szaglásszon itt semmit, bort ittunk. Nem tagadta le senki.

— Rendben van. És az alkoholtilalom?

Petur nem válaszolt. Hallgatni akart. Kvassay enyhíteni próbálta a helyzetet:

— Ugyan kedves barátom, ne legyen olyan szigorú. Az alkoholtilalmat, sajnos, mi is megtartjuk, mert nem áll módunkban inni...

A főorvos:

— Nem úgy, mint Sztupkó elvtársnak, aki a direktórium elnöke. Aki egyébként szintén megtartja, mikor alszik.

Kvassay:

— Az, hogy az ember véletlenül egyszer egy félpohár bort megiszik, még nem áthágása a tilalomnak... Ígyék inkább maga is egy pohárral, jó az ilyen hidegben.

A vörösör:

— Én nem iszom. Önök azonban itt mulatoztak, késő éjjel, hisz' dalolást is hallottam. A hídtól is látni a kivilágított ablakokat...

Az asszony fölszisszent. Nincsenek becsukva a spaléták! Ki-be mászkálnak s egyiknek sem jutott eszébe!!

— Valami lövést is hallottam, talán az is itt történt, vagy a fene tudja mi...

— Lövés? Na arról aztán igazán nem tudok. Pedig én itt ülök egész este az elvtársak közt.

A vörösőr gúnyosan mosolygott:

— Talán urak között?

— Jó, hát urak közt.

Petur mereven nézett le a földre. A vörösőr kissé zavart volt. Duhay még csak fokozta zavarát:

— Valamit én is hallottam, éppen mondani is akartam. De én meg éppen azt hittem, hogy talán maguk löttek valaki után, nem is lehetett messze innen.

— Én nem hallottam semmit — jelentette ki meggyőző egyszerűséggel Kvassay. — Pedig nekem olyan fülem van, mint a nyúl-nak.

A vörösőr nem tudta, hogy erőltesse-e most már a dolgot azzal a lövéssel, nem követ-e el ostobaságot vagy igazságtalanságot. De attól is tartott, hogyha hitelt ad ezeknek a beszédeknek, nevetségessé válik. Mert nagyon is ügyeseknek látszanak ezek a burzsujok! Tanácstalanul állott, szinte egészen kikölkkenve abból az egyenes vonalból, amelybe beállította magát. Legszívesebben elment volna, de ennek nem találta meg hamarjában a formáját. Talán leginkább az az aggodalom marasztotta még, hogy a távozása után majd nevetnek rajta.

— Ígyön egy kis bort — mondta az asszony hirtelen s már nyújtotta is feléje a poharat. És még hozzátette — mi is oszlunk már és lefekszünk.

A vörösőr elfogadta a bort s a poharat egy hajtásra kiürítette. Duhay mosolygott:

— Én nem vagyok alkoholista, de azért azt tartom, hogy néhanapján nem rossz egy kis itóka, ugye, elvtárs?

A vörösőr ebben a pillanatban megbánta, hogy elfogadta a bort. Magyarázkodni volt kénytelen:

— Az alkoholtilalomra nem is azért van szükség, hogy senki soha ne ihasson egy pohár bort se, hanem hát annak egészen más... alapelve van — nem talált értelmesebb szót.

— És ez a vörösőrökre nem is vonatkozik, igaz-e? — zúdította rá Petur, felütve a fejét és szűrő tekintettel tűzve a vörösőr szemébe. — Különösen, ha szolgálatban vannak, igaz-e? Valakinek csak el kell kobozni a burzsuj elől azt a mérget, igaz-e? Ahelyett, hogy hagynák, hadd ölje meg, hadd butítsa el s hadd döntse romlásba őket, — igaz-e?

A vörösőr a feje búbjáig elpirult, még a füle cimpája is kárminpiros lett. Ajkába harapott s hangot sem tudott adni.

— Hagyd, kérlek, Pista. A vendéget nem illik megsérteni. Nagyon derék ember — így beszélt Duhay s föl is állt, odalépett a vörösörhöz s pártfogólag verdeste meg a vállát.

— Hogyne, hogyne. Nagyon kitűnő ember. Sőt kiváló! Mondja, mi maga civilben? Suszter? Vagy szabó? — és Petur kacagott.

A vörösör körül forgott az egész szoba. Kínjában kiejtette:

— Borbély.

— A, brávo, Figáró, brávo, brávió!... Mondd, te Matyi — ez a Duhay keresztneve volt —, nem ez a derék hős beretválta meg azokat a cigányokat anno dacumal? Nagyon hasonlít arra a fickóra.

Duhay feszültnek érezte már a húrt s pislogott a szemével Petur felé, hagyja már abba. Petur bort töltött s nyujtotta a vörösör felé. Az sápadt volt, a szeme égett. Csak egy-két pillanatig habozott, azután elvette a poharat s gyors mozdulattal kiöntötte a padlóra a tartalmát. Lefelé nézett, el is akara hajítani a poharat, de azután mégis odavitte az asztalhoz és letette.

A vörösör noteszt, ceruzát vett elő s Peturra mutatott az ujjával:

— Önt felírom. Igazolja magát!

Petur gúnyosan nevetett.

— Mi a neve?

— Nekem?

— Igen, magának.

— Balabán Athanáz! — és újra felkacagott.

A vörösör várt. Sejtette, hogy ez a név is komédia. Azután:

— Valami írást kérek.

— Tőlem?

Odakünn megint ugatni kezdett a kutya. Figyelni kezdtek. Az ugatás gyors tempóban vált mind dühösebbé, hangos kiáltás: „rúgj bele a dögbe“, lépések, — az ajtó kopogtatás nélkül fölvágódott. Egyenruhás, alacsony, vézna emberke állt az ajtóban, mögötte a homályban többen mozgolódtak. A vézna emberkét látásból ismerték, a helybeli vörösörség parancsnoka volt. Petur nem tudott ki lépni szerepéből:

— Há! Új vendégek érkeztek!

A parancsnok cvikkeres szemével nyugodtan ránézett Peturra, valami szürke, tompa szenvtelenséggel, de annál kérlelhetetlenebbül ellenséges távolságból. Petur gyűlölettől torzított mosollyal állta ezt a tekintetet, de a másik szempárnak merevsége megmutatta, hogy sorsa elvégeztetett. A szobában ülők csalhatalanul megéreztek a pillanat tragikumát s még a lélekzetük is elállt.

A vézna emberke most az ajtó felé fordult érdeklődve, mert ott már az egyik ör rálépett az üvegcserepekre s lehajolva fűrészte, vajjon mi az. Azután a vézna emberke kérdezőn tekintett a szobában feszengve álló vörösörrre:

— Van valami jelenteni valója, Mihály elvtárs?

— Igen, van. Éppen most akarom az egész társaságot igazoltatni.

— Éppen most? Mióta van itt?

— Nemrég érkeztem. A hídon jártam, amikor feltűnt, hogy világosság van és...

— Nemrég érkezett? Talán diskurált eddig? — és a parancsnok igen élesen nézett a vörösőr szemébe.

Az nagyon is határozatlanul mondta:

— Kikérdeztem őket...

Ez a határozatlanság sem tetszett a parancsnoknak.

— Bort ittak, látom.

Ez igazában kérdés volt, de senki sem felelt.

A parancsnok most meglepetésszerűen Vályi-Verasekhez fordult:

— Ön kicsoda?

Az asszony felelt:

— Vályi-Verasek Antal, festőművész. Vendégségbe jött Budapestről...

A parancsnok csodálkozva nézett az asszonyra:

— Nem magát kérdeztem.

— Vályi-Verasek vagyok — mondta ki fátyolos hangon a festő.

— Magukat ismerem — szólt a parancsnok az asszony felé. — Azokra vagyok kíváncsi, akiket még nem ismerek.

Petur felé intett a tekintetével.

— Ez az úr kissé illuminált. Olyan szalónspicce lehet — és gúnyosan nézett szét a szép nagy szobán. — És azt mondják, hogy részegségükben őszintén megmutatkoznak az emberek. Kissé gúnyosan fogadta az érkezésünket...

Hirtelen Mihály vörösőr felé fordult:

— Maga mi a csodát csinált itt eddig?

— Ivott velünk — közölte egyszerűen Petur.

— Úgy. Mindjárt gondoltam. Azért lettünk volna hát mi az új vendégek. Mennyit ivott?

— Egy pohárkával. Én adtam neki — sietett beleavatkozni az asszony.

— Hagyja, nagyságos asszonyom, ne vállalja magára. Nem lovagok ezek. Én adtam neki. De erőszakkal tukmáltam rá, nagyon kapálódzott, sehoggy sem akart inni. Öntudatos proletár a szerencsétlen.

A parancsnok hidegen nézte Peturt, hallgatott, mintha várta volna, hadd eressze meg egészen a kantárszárát.

Petur észbekapott s elhallgatott.

A parancsnok:

— Lövések is hangzottak ezen a tájon. A folyammérnökségi hivatalnál álló őr telefonon jelentette, hogy több lövést hallott innen a telep felől.

Mindenki csodálkozva bámult, egymásra nézegettek, tagadólag rázták a fejüket.

— Itt lövés nem történhetett! — vágott bele Mihály vörösőr, most már dacosan, szívében elpártolásra készen a parancsnoktól s az ügytől, amit az képviselt.

— Magát nem kérdeztem, mert maga hülye. Azonfelül korrupt is. Már mehet is. Menjen be a központba s majd holnap jelentkezzék nálam.

Mihály vörösőr szó és köszönés nélkül elindult.

Most Kvassay próbálta megismételni a Duhay trükkjét, mely egyszer már oly kitűnően bevált:

— Valami durranást én is hallottam, még pedig egész közelből. Hogy lövés volt-e, nem tudni, de aligha lehetett más.

Duhay is föltalálta magát:

— Én nem hallottam, pedig nekem olyan fülem van, mint a nyúlnak.

A parancsnok lesujtóan mosolygott. Kicsit gondolkodott, majd az egyik társához intézte:

— Mi a fenét csinálhattak ezek? Talán... célba lőttek üvegekre?

Odalépett az ajtóhoz, felnyitotta, gyufát gyújtott és kotorászott az üvegcserepek közt.

— Na mindegy, nem lenne fontos, csak annyiban, hogy akkor valamelyiknél löfegyver van... Talán mielőtt egyenként megmota-
tatnám valamennyiöket...

Petur a zsebébe nyúlt:

— Tessék, itt van. Nem hinném, hogy másnál is van itt revolver.

— Ezt be kellett volna szolgáltatni, már régen, záros határidő alatt. Még márciusban!!

— Én a tanyákon tartózkodtam, semmiről nem tudtam.

A parancsnok megnézte a revolvert, ujjával megforgatta a dobját.

— Egy golyó hiányzik. Szóval egy lövés történt, a többit, úgy látszik, Schwarcz elvtárs hozzáhallucinálta.

— Persze, hogy hiányzik. Én lőttem ki, sohasem tagadtam.

- Kérdeztem és nem felelt. A lövések felől is kérdezősködtem.
- Nem tölem... Keresztüllöttem vele egy borosüveget.
- Hm. Ha ember nincs, jó a borosüveg is, mi?

És mintha valamennyi jelenlevőnek magyarázná, ördögi nyugalommal, de igazában talán csak szigorúan visszaparancsolta az indulatait:

- Nem érdektelen ember.
- A revolvert a kabátzsebébe tette, rajta hagyva a kezét:
- Mi a neve?
- Petur István.
- Solymár, elvtárs, írja fel valamennyinek a nevét s lakását. Petur István polgártársat pedig letartóztatjuk s visszük magunkkal.

— Engem?

Erre a kérdésre a parancsnok nem felelt. Már rá sem nézett Peturra. Hanem Solymárhoz fordult:

— Meg kell bilincselni, mert a sötétben megszökhettek.

Petur felordított.

— Engem?

Mivel feleletet erre a csodálkozására sem kapott, fékezhetetlenül, rekedt bögéssel kezdett ordítani:

— Engem ti nem bilincseltek meg. Engem ti...

Ebben a pillanatban, mint elektromos kisülés, villant fel az értelme:

— Engem bevihettek. Be is zárhattok. Jó!

És mintha minden más elképzelhetetlen lenne a számára, lélekben nem akarta, nem tudta magát megadni:

— De... figyelmeztetek benneteket, piszkos gazemberek, hogyha egyszer ennek a zsványkalandnak vége lesz, ha egyszer lejár ez a pünkösdi királyságtok, akkor az Isten legyen nektek irgalmas.

A parancsnok:

— Meg kell bilincselni.

— Enge-e-m? Te csirkefogó, te vörös patkány, te-e-e...

Odaugrott a parancsnokhoz, arcát annak arca elé lökte, a szeme kidülledt, az egész feje vörös lett s jobbkezének egy hirtelen mozdulatával fölpeckelte a parancsnok állát. A parancsnok megtántorodott, de Petur már a következő pillanatban lezuhant s elterült a földön, mert a parancsnok villámgyorsan rántotta ki zsebéből a revolvert s annak fogantyújával halántékon vágta Peturt.

— Szent Isten! — sikoltott fel az asszony.

A fegyverükhöz kapó vörösörök állva maradtak, a társaság tagjai riadtan ugrottak fel. Vályi-Verasek karosszékeiben valósággal megdermedt. A parancsnok megigazította a félrecsúszott cvikkerét:

— Kánya elvtárs, szaladjon el egy járműért. Amilyent leg-hamarább talál. Ha nem térne magához, azon viszik el, maga meg Solymár. De mindenesetre még akkor is meg kell bilincselni. Mert útközben is magához térhet s még akkor is megkísérelheti a szökést.

Az asszony elfojtott zokogással térdelt az elalélt mellé s kezét annak fejére tette. A főorvos is már mellette térdelt és sietve gombolta ki a gallérját, ingét; hanyatt fordította és halkán mondta az asszonynak:

— Nincs semmi baj, mindjárt magához tér... Vízet és egy törülközőt kérek.

Ebben a pillanatban már föl is nyílt Petur szeme s révetegen bámult a mennyezetre.

Vályi-Verasek még mindig nem mozdult, úgy vert a szíve, hogy azt hitte, mindjárt elájul. Halálfélelme mögül, mintegy messze távolságból megdöbbenve pillantott önmagára: ez lett hát a diadalmas örömből.

A parancsnok föl-alá járt, azután megállt Solymárral szemben:

— Külön fegyveres őr álljon a cellája előtt! És minden nyomozónak ki kell adni az utasítást, hogy a legszigorúbb kutatással derítsék ki egész jelenét és multját. Kikkel érintkezik? Kikkel áll összeköttetésben? Átkutatni a lakását. Minden iratot, levelet le kell foglalni. A szomszédait, hozzátartozóit kihallgatni... Rendkívül veszedelmes alak! Csak rá kell nézni és már bizonyos lehet az ember benne, hogy a gáztettek egész légiját követte el egy életen át... Nem hiszem, hogy csalódnék, nekem kitűnő blikkem van.

Mikor már a parancsnok elhallgatott és közönyösen, gondolatlanul nézett maga elé, Duhay odasompolygott hozzá:

— Parancsnok elvtárs, az Isten szerelmére, mi lesz velünk?

A parancsnok csodálkozva tárta szét a két karját:

— Mi lenne?

De hiszen mi nem csináltunk az égvilágon semmit. Oly ártatlanul estünk az egészbe, mint...

A parancsnok tűnődve:

— Semmit. Alkoholtilalom áthágása, ez a legkevesebb!

— De hát ezért csak nem büntetnek meg bennünket?

— Az már nem ránk tartozik. Mi csak a jelentést tesszük meg.

— De mégis, mit gondol, parancsnok elvtárs?

A parancsnok megvetőleg mérte végig Duhayt:

— Nem olyan egyszerű az eset. A lövést s így közvetve a löfegyvert is valamennyien egyöntetűen letagadták. Félre akartak bennünket vezetni. Hogy egyebet ne is mondjak.

Duhay körül forogni kezdett a világ. Szörnyűség! Minderre így nem is gondolt. Börtönbe vethetik. Vége van, megőrül, nem lehet elviselni!

— De miért van úgy megijedve? Csak nem képzeli, hogy levágják a fejét?

— Rettenetes! — Csak ezt tudta rebegni.

— Na látja! Maga is egy igazi ellenforradalmár.

Még ez is!

— Miért mondja ezt, parancsnok elvtárs?

— Mert úgy fél tőlünk!

És a parancsnok dermesztő gúnnyal mosolygott.

ÖZVEGY ASSZONYOK

Az alacsony, rozoga ház előtt ültek egy keskeny padkán. Előttük a kis udvar satnya, görbe fáival, távolabb egy ház piszkos, szürke fala és nádtetője. Fölöttük a kék ég és az izzó nyári nap, mely ontotta a fényt, a meleget, sőt némelyek észlelése szerint — akiknek ez órákban jól folyt a dolguk — még mosolygott is. Mégis a két asszony úgy ült ott a padkán, mint két szürketollú, ázott, fázó tyúk. Öregek voltak mind a ketten, özvegyek és kopottak. Özvegy Szöllös Andrásné, az anya, kilencvenkétéves, özvegy Kopa Jánosné, a leánya, hatvanéves. Közös, nehéz betegségben szenvedtek, az előrehaladó szegénységben. Szegénységben, melyet valamikor jólét előzött meg, mely eleinte kicsiny volt s mely azután folyton nőtt, nőtt, mint valami fa, vagy valami élő állat. Gyakran elgondolkodtak ezen a nagy szegénységen. Hogy hogyan is lehetne ebből kikecmeregni. Hogyan lehetne? ... Ilyenkor mogorvák, szótlanok voltak, az ajkukat összeszorították és szűrő, mérges tekintettel meredtek maguk elé. A mindennapi kenyér, meg általában az egész élet bizonytalansága sajátságos nyugtalan érzést keltett bennük. Undok, szomorú gondolatok lepték meg őket, melyek inkább érzések voltak, mint gondolatok s melyek úgy nyüzsgtek a fejükben, mintha kemény, feszegető lábú bogarak lettek volna. S ezek a bántó gondolatok nőttek, gyarapodtak s ők eleinte csöndes megadással tűrték szenvedéseiket. Mint ha azt várták volna, hogy ez is eláll, elállhat, mint a fülszaggatás vagy a lábszárcsontjuk fájása. Vagy valami csoda történik. Kell történni, mert ez nem mehet így tovább... A vég azután a pálinka, a mámor és acsarkodó civódás volt.

Ott ültek a nap melegében és nem szóltak egymáshoz. Az érzéseik a kellemesnek és fájónak furcsa összetételei voltak. Jólesett nekik az ég tiszta kék fénye, a nap ömlő melege, mely cirógatólag áradt száraz kezeiken és meztelen lábfejeiken, de már kezdett jelentkezni az éhség. Dél már régen elmúlt és csak egy kis kenyeret ettek ebédre és egy-egy pohár pálinkát ittak rá. Más még ma egész nap nem került a gyomrukba. A pálinka eleinte megerősítette, aztán elszibbasztotta, tűrővé és hallgataggá tette őket...

Megkondultak a harangok. Az öregebbik asszony megszólalt:

— Temetnek. — És hallgatták a harangok zúgását. A hangok a tiszta levegőben üdén és erőteljesen érkeztek a fülükhöz és megpezdítették lassan folydogáló öreg vérüket.

— Négy óra — szólt a fiatalabb, aki éhesebb volt és így a harangozásról meg a temetésről az időre fordult a gondolata.

Azután megint hallgattak. A harangok zúgtak. A kis-, közép- és nagyharang kondulásai gyors egymásutánban következtek, mintha futottak volna s amint egymásba olvadva nyüzsögtek, mintha kűszkődtek volna. És csak egyre zúgtak, zúgtak. Ez már kellemetlen is volt, ingerlő és unalmas... Azután elhallgattak a harangok. Az utolsó kondulás hosszasan búgott, mint egy mérges, nyugtalanul röpködő dongó, vagy egy távoli öreg, síró asszony, azután elhalt.

— Meleg van — szólt Szöllös Andrásné és száraz, ráncos kezét a homloka fölé emelte, fejét hátrahajtott és homályos, könnyes és sárgásvéres erekkel átfutott szemeivel föl nézett az égre. Átjáratatta rajta a tekintetét, azután megint visszatért előbbi helyzetébe. Szöllös Andrásné összekulcsolva az ölében kezűjait, tompán bámult maga elé a földre és pislogott. A hőség most már bágyasztó s leverő volt. Az éhség is kínozni kezdte őket. Szöllös Andrásné csak pislogott, a lánya pedig, aki éhesebb is, türelmetlenebb is volt, minduntalan felsóhajtott. Lihegő, hang nélküli sóhajtással, mely olyan hirtelen és rövid volt, hogy szinte nevezhetett volna rajta valaki. Ráncos bőrét egészen összehúzta a szemei körül, úgyhogy azok alig látszottak ki. Minduntalan a kapuhoz tekintgetett, majd fölállt, a kerítéshez ment és ágaskodva kémlelt. Öreg, meghajlott ember haladt el a kerítés mellett, hosszú, csomós botra támaszkodva, zsírral bekenett csizmákban, nehézkesen kopogva. Az asszony köszöntötte:

— Jó napot aggyon Isten.

Csendesen, éneklőn és vontatottan mondta: „Jó-ó-ó napot aggyon Iste-e-en.” A hangja alázatos és hízelgő volt, az öreg ember köszönése pedig rövid és határozott, mint ahogy lefelé köszönnek az emberek. Többen elhaladtak s az asszony meg-megismételte: „Jó-ó-ó napot aggyon Iste-e-en.” Időnként fölágaskodott, odalapult szorosan a rozoga kerítéshez, úgyhogy az fájdalmasan megnyikorgott és a szemeit erőltetve kémlelt. Majd visszament a padkához.

— Nem gyön még? — kérdezte Szöllös Andrásné, sajátságosan nyállal keverve a szavakat, ahogy a nagyon öregek, fogatlanok és beesettképek beszélnek.

— Már kicsoda gyönne?

— Ki... Hát az Örzi.

— Hogy gyönne az most? — felelt a lánya, ingerülten rántva a könyökét. Kis idő múlva hozzátette:

— Nem gyön az már estig... Csak este meggyőjjön.

És csak üldögéltek tovább. A nap égetően sütött. Az ég tiszta volt, a levegő meleg és állott. A legkisebb szellő sem mozgatta. Szöllősné unalmában a hüvelykujján levő nagy bütyköt nyomogatta és lassú mozdulatokkal zavarta el a legyeket arcáról és kezéről. Kopáné türelmetlen volt. Az éhség mindig erősebben és erősebben kínozza. Naptól égett ráncos arcán a fájdalom és düh kifejezése ült. Tekintetét ide-oda jártatta és üres, vad nézéssel bámult. Nem gondolt semmire. Csak az éhséget és a nagy meleget érezte. És dühös volt. Maga sem tudta, kire, mire, talán a kislányra, aki majd csak este jön, ha jön, talán a legyekre vagy az anyjára, aki látszólag olyan buta hallgatagsággal, szinte nemtörődömséggel ült ott mellette, mintha ő jóllakott volna délben hússal. Hosszú időközökben ütött a toronyóra. A fejük már zúgott és szédült. Végtelenül ingerültek és szenvedők voltak. Néha-néha szóltak:

— Hogy nem gyött el.

— Nem gyön az már este se.

— Nem tudom, mi bajuk lehet megint.

Aki nem jött el délben, Erzsi, a Kopa Ferencék kislánya volt, az egyiknek unokája, a másiknak dédunokája. A Ferenc fiú minden vasárnap ebédet és vacsorát küldött vele. Úgy küldte, nem mehettek a házhoz. Nem fértek a fiatalasszonnyal, zsörtölődtek, pletykáztak, mire a fiú kitiltotta őket a házból és leányával küldte el nekik vasárnaponként az ebédet, meg a vacsorát. A többi napokon éljenek meg úgy, ahogy tudnak. Többet nem adhat, mert neki sincs — mondta.

Ezen a napon délben nem jött el a kislány. Pénzüik nem volt, csak egy darab fekete kenyérük. Ezt megosztották és megették. Azután találgatták, hogy ugyan miért nem jött el a lány. Talán este sem jön. Biztosan valamiért megint megharagudtak. Azután mégis csak azt gondolták, hogy estére eljön. Addig majd csak ellesznek. És vártak.

Már most órák hosszat ültek a padkán. Nem tudtak egyebet csinálni. Az öregebbik elbóbiskolt. Majd megint fölnyitotta a szemét és azok a szivárgó könnytől nedvesek lettek. Kopa Jánosné azonban nem bírt elszunnyadni. Lassanként összegyülemlettek kábult fejében a szomorú gondolatok. Emlékek lepték meg és úgy tűnt fel neki, mintha az egész életén át mindig éhezett volna, mindig fáradt, gyenge, elgyötört és szomorú lett volna. Sok-sok kép, emlék ötlött az eszébe, de csupa szomorú, rút és fekete kép. Mintha soha semmi jó nem történt volna vele. Eszébe jutott az ura, aki két év előtt halt meg. Eszébe jutott annak hosszú, nehéz betegsége és a kínos haldoklása. Amint a vackán négykézláb állva és összezsugorodva vergődött. Ő éjjel elaludt az ágya mellett ülve és reggelre holtan találta. A szeme félig nyitva maradt és hályogszürke volt. A szája széléről le,

végig az állán piszkos, sötét vér szivárgott, mely már a sáv szélein megszáradt. Minden, minden, ami borzalmas és gyötrő volt az életben, mind az agyába tódult most és ő a nehéz gondolatok és az égető éhség gyötrelmeitől meggörnyedve ült a padkán. Mikor már nem bírta tovább, lassan az anyja felé fordulva, szinte suttogó hangon megszólalt:

— Édesanyám!

Az fölíjedt bóbiskolásából.

— Én elmegyek a Ferihez.

— Hát csak erígy.

— Nagyon éhes?

— Bizony éhes vagyok.

Fölállt, ásitott, a fejkendőjét megigazította és elindult. Az öreg ottmaradt. Azután elaludt ülve a padkán.

Mikor Kopa Jánosné visszatért, már lenyugvóban volt a nap. Az anyja még aludt. Megállt előtte és nézte, az ő kezeit a köténye alatt tartotta. Fölkeltette őt:

— No, hoztál valamit?

— Egy kis kenyeret. Itt van.

— Hát neked?

— Én már megettem az úton az enyémet. Szöllős Andrásné mohón nyúlt a kenyér után és enni kezdett. Nehezen, küszködve majszolt, egy foga sem volt már. Mindkét kezével szorította a kenyeret kemény ínyéhez. Kopáné beszélt:

— Nem adnak vacsorát. Haragusznak. Káromkodott a Ferenc, mint a disznó... Amiatt a cafat miatt van, hogy égjen meg... De kend az oka!

— Oh! Én... Mit csináltam már megint én?

— Pletykázott, oszt megtudták. Megmondták nekik.

Az öreg nem válaszolt. Evett egyfolytában, míg a kenyér tartott. Kopáné bement a házba. A sarokból, az ágyláb mellől porlepte üveget vett elő. Az ablak felé tartotta. Pálinka volt benne. Lehetett másfél deci. Kihúzta a rongyugót és nagy kortyot ivott az üvegből. Visszatette a helyére és kiment. Kissé távolabb állt az anyjától, nehogy az megérezze a pálinkaszagot. A karjait összekulcsolta és a két lábát szétvetve, háttal a falhoz támaszkodott. Szöllősnének mindjárt feltűnt, hogy elhúzódott. Gyanakodva pislogott feléje, de nem mert szólni. Nagy, gyötrő szomjúság szállta meg s azzal együtt elkeseredett gyűlölet a leánya iránt, akiről biztosra vette, hogy bent ivott. Az meg csak állt szótlantul, büntudatosan.

— Soká gyöttél — mondta Szöllősné hosszú hallgatás után.

— A Jánosnál is voltam — válaszolt Kopáné és valami hirtelen érzelmefellobbanás hatása alatt önfeledten közelebb húzódott anyjához. Szöllősné fölvetette tekintetét és a lánya felé fordulva igyekezett annak szemeit meglátni. De alig látott valamit. Öreg volt már, derűs napfényben is csak úgy látott, mintha sűrű szitán keresztül nézett volna.

— Rittál megint?

— Rittam.

— De bolond vagy. Jobb annak, mint neked, mit siratod? Bár én is ott lennék már! Jobb, ha a kukacok rágják az embert, mintha az emberek rágják. No, gyönyörű madár ez a te Ferenced is! — És a hangja recsegőn, szárazon hangzott, minden érzés nélkül mondta a fájdalmas szavakat.

— Szegény János, szegény János, mióta az meghalt, nem volt nekem boldogságom.

— Ha meghalt, legalább nem vert meg azóta — szólt az anyja ridegen.

— Letéptem pár virágot, odatettem a fejébe mellé.

Szöllősné nem szólt. Fájdalmasan nézett a lányára és elgondolkodott. Milyen bolondos, szegény. Még mindig ki-kijár a temetőbe, pedig már két éve, hogy meghalt az ura...

...A nap most ment le. Szemben piros volt az ég alja. Hűs szellő fujdogált és fölfrissítette a levegőt. Kopáné bement megint a házba. Inni vágyott. Lelki szomjúság gyötörte. Elővette az ágy lába mellől az üveget. Még volt benne. A kezében tartotta és töprengett. Már a dugót is kihúzta. Tétován állt, majd hirtelen kisértett az üveggel és megkérdezte az anyját:

— Akar kend egy kis pálinkát?

— Meginnám, ha volna — szólt az és sóváran, de némi fölcsilámló örömmel pislantott a lányára. Tudta már, hogy van. Kopáné odanyújtotta neki az üveget. Az öreg hosszú, nagy kortyot húzott belőle, azután visszaadta. És vidáman, sebesen kérdezte:

— Hol vetted?

— Volt — felelte Kopáné, némi meglepődöttséget érezve, amint látta az öreg gyermekes örömét. Hirtelen szeszélyes nagylelkűség szállta meg:

— Akar még?

— Hát te nem iszol?

Egy pillanatig küszködött, de elszántan, erőteljesen vágta rá:

— Ittam benn. Nekem elég volt... Igya meg kend mind.

Az öreg ajkához szorította az üveg száját és a fejét hátravetve

kortyonként nyelte a pálinkát, míg az utolsó csepp is le nem folyt a torkán. A lánya nézte, sóvárgó vággyal és ellenszenvvel, melyet a szomjúság, az ingerültség valóságos gyűlöletté korbácsoltak fel.

Azután bementek a házba. Kopáné megvetette az anyja ágát, saját vackát, segített az öregnek levetközni és lefeküdtek. Szőlősnét a pálinka elbódította, a fájó érzéseit elaltatgatta és csakhamar hallatszott egyenletes, mély, szuszogó lélekezése. Aludt.

Kopáné még sokáig vergődött szalmafonatú vackán, melynek faszerkezete meg-megnyikorgott. Gyakran sóhajtott, ismét azzal a rövid, nevetséges sóhajtással. A nyitott kis ablakon beáradt a hűs levegő, végigfutott az asszony homlokán és takaratlan nyakán. Hosszú, nagy csönd volt. Azután fölhangzott a harangszó. Esti imára harangoztak, Kopáné gépiesen, félig hangosan mormolta el a Miatyánkot, ahogy gyermekként őta szokta. A szemei nyitva voltak és a homályos mennyezetre meredtek. Nem gondolt semmire, csak mormogott ész és értelem nélkül. És hallatszott a harangok kongása, csodálatos tisztán és üdén. És egész különállóan hangzott az a mérges, egyhangú bűgös.

... Azután megint csend lett. Künn egyenletes friss szellő fűjt, az égen megjelentek már a csillagok és csupa varázs, csupa boldogság volt a tiszta, hűvös nyári est... A dűledező kis vályogház szobájában pedig meg-megnyikorgó vackán sokáig ébren vergődött a fáradt-lelkű öregasszony. Száradt keblében oly mély és végtelen nagy fájdalommal, mely csaknem szétroppantotta és amely kitérve, megtölthette volna odakünn az egész csendesen, boldogan pihenő mindenséget.

A SÜKET ASSZONY

Félórája lehet, hogy a jegyző kifelé a Solti-utcán elhaladt a Dvornyickiék háza előtt. Dvornyickiné már akkor is ott állt a kerítés mögött, mintha csak az utcát lesné — pedig csak merengett. A legnagyobb dologidőben, újabb tempója ez, azelőtt sohasem tette. A jegyző köszönt Dvornyickinének, előre, így: Jónapot kívánok. A szavakat nem hallotta Dvornyickiné, de a köszönő szájomozgásról látta. Illedelmesen köszönt a jegyző, bár az igaz, hogy az urak egymásközt az asszonyaiknak, de még a kisasszonyaiknak is más-ként, kezitsókolommal köszönnek. De hát mégis csak előre köszönt. Egy házzal lejjebb meg akkor lépett ki a kiskapun özvegy Daruné. A jegyző őrá is ránézett, de csak miután Daruné köszönt, akkor viszonzta a köszönést, ha nyájasan is. Hát ez, ami egy perc leforgása alatt történt, ez is őt igazolja, Dvornyickinét. Éppen bele-vágott a gondolataiba. Mert mi mást tapasztalt megint, minthogy a vagyon a becsület, a vagyon a tisztesség. Itt kellett volna most lennie Józsinak, a fiának. Hadd látta volna ő is, ha eddig még nem tanulta meg, mi jár ki a nyolcvan holdnak és mi jut arra, akinek csak őt holdja van. De hát hiába annak a fiúnak a példázat, a szép szó, nem fog rajta semmi, mert nemcsak megkötyagosodott, hanem fejes is. Még hogy a Rozikája nélkül nem élhet.

Félórán át aztán szakadatlanul a Rozikával, a fiával, de meg az egész világgal viaskodott magában Dvornyickiné. Napszámosék lánya a Rozi, csúfság éri vele a Dvornyicki-családot. A Farkas Zsófi nem kellett a Józsinak. És ha kicsit ferdecspőjű is, száz hold földjük van Farkaséknak s a Zsófi egyetlenke. Farkas Zsigmond ugyan még nem öreg, de beteges, az apja sem élt sokáig... Az ő élhetetlen ura, mintha csak cinkosa lenne Józsinak, ő ellene. Csak ráhagyta, csináljon, amit akar, azt vegye el, akit akar, az ő dolga. Mert az ura már csak nyöszörögni tud, így a gyomrom, úgy a fejem... Mi lesz most majd, uram, teremtöm? Még kedvesnek is kell lennie ahhoz a lányhoz, különben csak a saját fiát szomorítaná. Idehossa a házba. Itt laknak majd. Legjobb lenne világga menni. Nem tud az a... lány majd egy tisztességes ételt megfőzni. Hol tanulta volna? Hogyan parancsol az majd szolgálónak, béres-

nek, napszámosnak? Tudják, hogy közülük való, nem hederítenek a szavára. Aztán... milyen alázatos most, hogy mosolyog, kezét csókol, a sunyi. Milyen lesz, ha már benne érzi magát a vagyonban? Mert az ilyen koldusok mindig a leghálátlanabbak. Dvornyickiné mögött megállt a kis szolgálólány, tessék jönni kiosztani a vacsorát, csipogta, de hasztalan, végre is meg kellett érintenie az asszonya karját. Csak az érintésre fordult meg Dvornyickiné s indult a konyha felé, utánaporoszkált a szolgálólány.

*

Dvornyicki meg a felesége benn vacsoráztak a konyhában, kettesben, mert Jóska kinn a pitvar előtti asztalnál evett a két béressel s három napszámossal. A házaspár egyideig szótlanul ült. Dvornyicki kedvetlenül kanalizta a levest, eltiltották a paprikástól, az ecetestől, neki általában külön főztek. Diéta! Muszáj volt megtartania, mert az asszony akarta. Dohogott ugyan olykor, különben megadta magát sorsának. Ő nem tehetett az asszony ellen semmi-
ben, legföljebb ha a Józsi segítette volna. A fiú volt az egyetlen, akivel szemben Dvornyickinének nem támadt akarata. Dvornyickiné most komor volt, keserűen haragos, Dvornyicki hát abba sem merte hagyni a köménymagos levest, az undorító lélötytöt, egy csöppig kikanalizta a tányérból, csak éppen lassabban a kelleténél. Talán ezért a levesért szánta bosszúnak, hogy most hozakodott elő vele:

— A Józsi sürgeti a lakodalmat. Azt mondja, hogy vasárnap-hoz két hétre legyen meg.

Ezt a felesége szemébe nézve, nem annyira hangosan, mint inkább jól tagolva mondta.

Dvornyickinének nem volt felelete. Most már mindegy, a szerencsétlenség úgyis megvan.

Dvornyicki még megtoldotta:

— Hogy én mondjam meg neked.

Dvornyickiné száján kínból fakadt kis mosoly rezdült meg:

— Ó, hogy te!... Ő talán fél tőlem.

— Ő nem fél — mondta Dvornyicki bölcsen —, de nem állja, hogy semmikép sem tudsz beleegyezni a szándékába. Azért mondom meg én.

— Nem egyeztem bele? — s Dvornyickiné tekintetével majd keresztűlszúrta az urát.

— Hogy ő még mindig úgy látja...

— Beleegyeztem. Én már mindenbe beleegyeztem. Nekem jobb lenne már nem is élni.

Dvornyicki most az üres tányérra hajolt:

— Azt is meg lehet próbálni.

Dvornyickiné ezt nem hallotta, vitázott tovább, inkább csak önmagával, ha reménytelenül is:

— Tudom, hogy majd megbánja.

— Mért ne bálná meg? Előbb-utóbb mindenki megbánja, hogy megházasodott.

— Azért, mert nekivaló lányt is kapott volna. Ha a Farkas Zsófit nem akarta, ott van a Német Teri. Vagy a Bán Julis. Legalább van valamijük, nem koldusok.

— Lesz neki a magáé. Nem kell napszámba járnia.

— A Bán Julissal is kapott volna szépen, csak ketten vannak testvérek. Az apjuk már hatvan felé jár... A vagyon arra való, hogy az ember gyarapítsa. Ne hátrafelé menjen az ember, hanem előre. A Farkas Zsófival száz hold földet kaphatott volna.

— Hogyne. Ezret. Aztán már holnap. A Farkas Zsigmond meg élt volna a levegőből.

Dvornyicki, hogy következmények nélkül beszélhetett, neki-bátorodott:

— Tálcán hozták volna a száz holdat. Neki, meg neked. Élve bújtak volna a föld alá Farkasék, csakhogy mindent odaadhasanak a lányuknak. Te aztán értesz számoláshoz. Nyolcvan meg száz, az kétszáz.

— Nem lesz becsületük mákszemnyi sem. Hátha még gyerekük lesz. Ha több gyerekük lesz. Azok már koldusok lesznek. Tudom én, mit beszélek... Nem élhet nélküle! ilyen még hallani is vétek. Én ki sem állhatom azt a... lányt. Rá sem tudok nézni.

Dvornyicki ismét ránézett a feleségére, tagolva beszélt, hogy az megértse:

— Te senkit sem állhatsz ki. Azt gyanítom, hogy a Farkas Zsófi sem tudtál volna ránézni. Más menyedre sem. Te csak a fiadat néznéd naphosszat. Mert olyan több nincs a faluban.

Ezt hangosan, szinte kiabálva mondta Dvornyicki, mintha valamely messzelevőhöz beszélne. Köhögni kezdett hát. Pedig az utolsó szavakat megint csak nem értette a felesége, hisz máson gyötrődött tovább:

— Hogy mért nem állhatom ki? Bolond beszéd. Azért, mert ravasz. Mert rákötötte magát a Józsira. Mert koldus. Mert csak szégyent hoz ránk. Az ilyennek nem az ember kell, hanem a vagyon.

— Aztán ha szereti Józsit?

Dvornyickiné tagadólag rázta a fejét.

— Aztán ha majd jól élnek egymással? Már ha csak te nem bíztatod majd a fiadat a felesége ellen.

— Hogy én bízgattam? Bizgattam hát. De látod, hogy én már mindenbe beleegyeztem.

Dvornyicki ordítani kezdett:

— De hogy majd bíztatod? Nem hagysz nyugtot nekik. Anyós-kodsz, ahogy mások. Máris gyűlölöd.

— Én nem gyűlölöm.

— Az előbb mondtad, hogy rá sem tudsz nézni.

— Majd ránézek. Én velem nem lesz bántódása. Ha már megvan a baj, én belenyugszok a...

Majdnem azt mondtá Dvornyickiné, hogy a boldogságukba, de elakadt, nem tudta a szót kimondani s így csavart rajta:

— ... a komédiájukba. Milyen sürgős nekik, milyen sürgős!

— Mire várnának?

— Hanem azt az egyet kikötöm, hogy három esztendeig gyerekek ne legyen.

— Mondom úgy-e, hogy már áskálódsz ellenük.

— Három esztendő alatt elválík, hogy olyan jó volt-e Dvornyicki Józsinak a Dajka Rozáliát feleségül venni.

— Három év nagy idő. Azalatt megpróbálad szétdőlni a házasságukat.

Csak úgy homályosan derengett Dvornyickinének, hogy mit mondott az ura:

— Én már beleegyeztem, de ha van igazság az égben, a jó Isten nem egyezik bele.

Dvornyicki dörögött:

— Nem egyezik. Hogy majd te kiírtod a fiatalasszonyt? Vagy elüldöződ, vagy megmérgezed?

— Majd megtudja a Józsi, hogy bolond volt, amikor hitt annak a szajhának. Aztán... inkább menjen rá tíz hold föld.

Dvornyickiné halkán beszélt, mint mindig, de egészen belesárgult az izgalomba. A szemei lobogtak, az evést is abbahagyta, a túróstésztahoz hozzá sem nyúlt. Enni is alig tudott már a nagy bánattól. Beleegyezett a fia házasságába szóval, de lélekkel nem. Még remélt. Ült a széken konokul, összehúzódva izzott a gyűlölettől.

Józsi lépett be a konyhába. Huszonhárom esztendő, pelyhedző bajszerű, jól megtermett, lányosképzű legény. Csak egy szemvillanásra látta kegyetlenül szenvedőnek az anyját, még rá sem eszmélhetett, hogy alighanem róla meg Rozikáról esett szó, mert Dvornyickiné arca, mintha valami boldogságos szellő ráfújt volna, egyszerre kisímult, a tekintete megenyhült és — mosolygott a fiára. Hirtelen kiegyenesedett a széken, már mozdult a keze villáért, evett.

*

A lakodalom vidám volt, a vendégek ettek, ittak. A fiatalok künn az udvaron táncoltak. Dvornyickiné szokása szerint alig beszélt, nehogy hozzá is szóljanak s szégyenkeznie kelljen, hogy nem érti a szót. Inkább csak nézelődött, de jóakarattal, mosolyogva.

Nem is bánta, hogy olyan sokat faltak a telhetetlenek, hisz' egyszer van csak lakodalom. Rozikát, neki magának is jólesett ez, szinte szerette most. Megsimogatta néha a fejét, a vállát, megcsókolta a képét, de olyan örömmel, mintha legalább száz holdat hozott volna a házhoz. Mert hát az ő Józsijának, az ő egyszülött fiának most már semmi se zavarja ám a boldogságát! És hogy igazán ne zavarja semmi, Dvornyickinének még tetszett is a Rozika! Ami igaz, igaz, szép volt. Fiatal, üde, olyan kedves, kislányos a beszéde, a nevetése, milyen szép is, milyen irigyelnivaló is, amikor valakinek minden foga ép, s olyan fehéren villog, ha a száját kinyitja. Csak a fiatalság ér valamit. És olyan ügyesen feleltetett ez a Rozika mindenkinek.

Józi az esküvő előtt megígérte az édesanyjának, hogy úgy lesz, ahogy kívánja, három esztendeig nem lesz gyerek. Nem akadékoskodott. Nem is értette igazában, hogy mit hogyan akar az édesanyja, mibe egyezik ő bele, csak a fülébe duruzsolta: jól van, édesanyám. Később eltűnődött magában, mosolygott, no majd megbeszéli Rozikával. Asszony dolga a gyerek. Ő úgysem rendelkezik abban. Ő megígérte... Ő nem bánja; Rozika ráncolta a homlokát, nagyon meg se döbbsent, sőt hamarosan szörnyű nevetetnékje támadt, mert Józi akadozva, pirulva, dadogva, nagynehezen nyögte ki, hogy mit ígért az édesanyjának. De észbekapott... Egy lélekzet után már tudta is, hogy mire céloz a jóanya kívánsága; csak rántott egyet a vállán:

— Én... nem bánom.

A lakodalom után, már benne a hétköznapi életben, amikor megint adót kellett fizetni, a napszám is drágult, semmi sem ment úgy, ahogy kellett volna, szóval benne a küszködésben, egyedül tépelődve, háttérbeszorulva az új asszony mellett, mert most már az lett a fontos, hol a Rozika, mit csinál a Rozika, volt-e itt benn, járt-e künn a Rozika, megint csak elkeseredett Dvornyickiné. Amikor meg újra csak a kerítés mellett álldogálva, mintha elkívánczolt volna a házból, meglátta a Farkas Zsófi apját, amint kocsin ment ki a tanyájára, két gyönyörű lovat hajtott, jószágos Isten, tanya, száz hold, cséplőgép, gyümölcsös, egyetlen lány... ó, talán még van remény, nem kell megsemmisülnie, hiszen az ő fia áldott jó gyerek volt mindig, csak nem szegi meg a szavát!

Négy hónap múlva már nyilvánvaló volt, hogy Rozika várandós. Mi lesz most? Félősen kérdezte meg Rozika az urát. Józi egykedvűen felelt:

— Gyerek lesz! Fiú.

*

A Dvornyicki-ház nem közönséges épület, mert a régit megtoldották és így keletkezett egy olyan szoba, mely a két utcai szoba

és az udvar felé eső konyha közt, a pitvarra nyíló ajtajával, de meg azzal a hiányával, hogy ablaktalan, valami meghatározhatatlan helyiséggé vált, bútort nem tartottak benne s Dvornyickiné elnevezte, nem restellte elnevezni hallnak. Dvornyickiék a konyhában ettek, az egyik szobában csupán aludtak, a másik szoba, városiasan bebútorozva, ezelőtt csak olyan semmire sem használt parádésszoba volt, most abban háltak a fiatalok.

Ebben a szobában vajúdott a fiatalasszony, aki nem túrt az ágya körül mást, csak a bábát. Dvornyickiné a hallban álldogált a testvérhúgával, meg a Rozika anyjával és még két másik rokonasszonnyal.

Dvornyicki künn volt a tanyán. Józsi minduntalan benyitott és szemrehányóan kérdezte: mi lesz már? Az asszonyok egymásközt suttogva beszélgettek, Dvornyickinét kivéve, mert annak ugyan hiába beszéltek volna. Dvornyickiné a szoba felé lesett, de bizony csak nem hallotta a vajúdó asszony nyögdécselését, szabályos időközökben ismétlődő sikoltásait. Állt hát magányosságába süppedten, de nem volt kétségbeesve, mert nem bánta már, hogy gyerek lesz, látszólag egészen megbékélt jelennel és jövővel. Rozikával eddig is nyájasan bánt, nem üldözte, nem szapult, talán vidámabb is volt, mint azelőtt, csupán a süketsege rosszabbodott. Az utóbbi időben már kín volt szóbaállni vele, azt mondták róla, hogy olyan süket, mint az ágyú. Egy háborút járt tréfás szomszéd el is nevezte Bertának, a háború óriáságyúiról s ez a név rajtaragadt. Legföljebb a Józsi beszédének felfogására élt benne valami csodálatos érzék: amit a fia mondott, azt hacsak egy foszlányát fogta is el a hangnak, vagy egy rebbenését leste is el az ajaknak, már értette. Dvornyicki, a gonosz, merthogy már hónapok óta alig beszélgetett a feleségével — az asszony hallgatagabbá is vált —, szinte megfiatalodott.

A szomszédok is érdeklődtek, hogy mi van, meglett-e már a gyerek, milyen, fiú-e, leány-e, hogy van a fiatalasszony? A szolgálólány minduntalan a hallba került, mintha ott lenne dolga. Józsi most már percenként benézett, némelyek meg, mint Daruné, csak a ház körül settenkedtek. A szomszéd szobába vezető ajtó kinyílt, a bába lépett ki rajta, karján az újszülött gyerekkel:

— Fiú — mondta —, kicsike fiú! — Gyorsan a Rozika anyjának kezébe nyomta a bebugyolált csecsemőt.

Az asszonyok elragadtatva bámulták a gyereket. Akárcsak az apja — mondta valaki. Föléje hajoltak, de előbb mind köptek egyet, hogy meg ne csodálják. Szép, csak nagyon kicsi — hangzott el ez is... Józsi be akart menni a feleségéhez, de a bába útját állta:

— Még nem lehet, valaki szaladjon el a doktorért!

A Rozika anyja már vitte is ki a csecsemőt a konyhába. Józsi szaladt az orvosért. Dvornyickiné értetlenül bámult, csak annyit látott, hogy senkit nem enged be a bába Rozikához. Sokáig hallgattak, senki ki nem nyitotta a száját. Azután jött a doktor, köszönt, komoly arccal ment befelé. Eltelt egy negyedóra. Ezalatt különös, bénító csend lett, ijesztő, még Dvornyickiné számára is felfokozott csend, mintha benn és odakünn elállt volna az élet s minden nesz meghalt volna. Dvornyickiné körülnézett, a fiára, a húgára, aggódo arcokat látott, a szíve elszorult. Egyszer csak a szörnyű csendből elsőnek ő riadt fel:

— Hát ez meg mi?

Szentisten! Odakünn a csecsemő a konyhában — s a szobából kisgyerek sírása hallatszott ki. És Dvornyickiné hallotta meg elsőnek a hangot! Csak az ő ijedtségére lettek mások is figyelmesek s már ők is tisztán hallották a cérnavékony sírást. Mi lehet ez? Az ember esze nem vált elég gyorsan, — de kinyílt az ajtó s a bába, most már örvendező gonosz nevetéssel hozta ki a második gyereket. Ikrek születtek, a második is pici, vörösképu, keservesen nyivákol, de lány.

Dvornyickiné felsóhajtott:

— Ez is csak velem eshetik meg!

Lett azután öröm, diadal, valóságos lakodalom. Bólogattak, somolyogtak, egymásra pislogtak, értették a dolgot, akadt, aki hangosan fölnevetett.

ÖREGEK

Szeptemberi nap van, a falu ragyog a napsütésben. Néhány borús hét után mintha visszatért volna a nyár. Akár a gólyák is ott keringhetnének a magasban, ha már el nem költöztek volna. Kis ház udvarán, kertizékben ül egy öregember, Csele István. Sütteti a nappal kopasz fejét, de a felöltője rajta van. Mellette áll, az eperfának dőlve, egy másik öregember. Ő a szomszéd, Kara Péter. Magas, hasas ember, ingben, nadrágban, papucsban jött át, félórája. A ház ajtaja nyitva, a konyhából edénycsörömpölés hallatszik, a kis cseléd mosogat. Cseléné benn a házban régi iratokat rendez. Félóra alatt már vagy tizszer tipegett ki, valami papírdarabbal, hogy ezt is el kell dobni, azt is el kell égetni, minek az a sok lom. Csele István dohog az asszonyra, Karának:

— Harminc esztendeje ezt csinálja. Mindent el akar pusztítani. Mennyi levelem, emlékem, eltett érdekes újságcikkem volt, de ő mindig selejtezett. Ma már alig van belőlük. Ha valami ügghöz okmányok kellenének, — fanyarul mosolyog — mondjuk útlevelhez a másvilágra, előlről kellene kezdeni a sok irat megszerzését.

Az asszony nyitott ablakon át hallja, amit az ura beszél. Megint csak kitipeg néhány papírdarabbal. Nevetőszemű, kövéres nő, tíz évvel fiatalabb Cselénél, nagy hévvel kezdi:

— Egy szavát se higgye el, Kara bácsi. Nézze meg ezt a szemetet. Elhasznált váltók, abból az időből, amikor üzletünk volt s bankkölcst vettünk fel. Maradt ilyen váltó egész sereg, meg elszámolás, értesítés, nyugta. Már tizenöt esztendeje, hogy a tartozást megfizettük, minek ezeket őrizni? Semmit, ami fontos, nem dobtam el. De ha szabadjára hagynám Istvánt, akkor ötven láda lom lenne a lakásban, így is van még három láda. Ócska könyvek, amiket soha el nem olvasott, régi újságok, ostoba levelek, haszontalanságok, kitépott újságlapok százszámra. — Cseléhez fordult: — Ne aggódj, gyönyörűség, az emlé-é-ékeidet nem bántom. Az ifjú-ú-úságod emlékeit. A fé-é-ényképeket például. Éppen most volt a kezemben a félmegtelen táncosnő, a szépséges Fornarina.

— Énekesnő volt.

— Hát énekesnő. Légy nyugodt, hogy nem neked énekelt. Dediált kép. „A mio caro amigo Esteban Csele.” Caro amigo, könnyen meg náluk. Odaadhatom, ha akarod, s a vánkoso alá teheted, vén majom.

Csele István rázza a fejét, ingerült, vagy inkább az ingerültség ellen védekezik. Kara Péter mosolyog, örül a Csele bosszúságának. Ráfér egy kis fejmosás az öcsémre, mert igen legénykedik. Félőrája már, hogy dicsekszik a betegségeivel. Nyöszörög, panaszkodik, mesél, de mindez valójában dicsekvés. Mert ő, Kara Péter, csak egyet mondott, amikor jött, hogy már megint dagadt a lába bokában, de az azután halálos baj, a szíve beteg. Erre kezdte el azután Csele, hogy neki így meg úgy, a háta, a lába, a szeme, a füle, a belei, hogy nincs egyetlen szerve, ami ép, hogy félvak, félsüket, legalább harmincszor volt már homloküreggyulladás, minden évben kiújul az ischiása, olyankor nem tud aludni a fájdalomtól, hogy a szeme gyulladt, a légcsöve hurutos, a lábszárán már tizedszer újul ki valami viszkető kiütés, jajjajaj. Amikor azután befejezte, azaz hogy több baja nem jutott eszébe, akkor kicsit hallgatott, nézte a lábánál kapargáló tyúkokat, egyet köhintett, krákozott, majd ravaszul fölpislantott Kara Péterre s így csavart egyet a panaszsoron: Azért, hála Istennek, nagy bajom még sohasem volt. Ki is kiáltott a házból Cseléné, azon a fiatalosan csengő hangján: Úgy, úgy, látja Kara bácsi, milyen sunyi? Ne adjon ám a panaszaira. Kutwabaja, túlél mindnyájunkat. Ismerem én már ökelmét. És Csele István nem rázza a fejét tagadólag, nem hadonázott a kezével mérgesen, mint máskor szokta, hanem semmit sem csinált, hallgatott, mint dinnye a fűben. Sőt hamarosan szóval is megadta a jóváhagyást: No, nem mondom, hogy már holnap, vagy holnapután meghalok.

Most, hogy az asszony Fornarinát említette, akinek ő valamikor régen csupán mamlasz kibice volt, és még olyanokat mondott, hogy a feje alá teheti a fényképét, elcsodálkozott Csele az asszonyi értelem torz kanyargásain. Nem is harcol ellene:

— Égesd csak el azokat a váltókat.

Az asszony bemegy a házba. Hallani, hogy Julist utasítja: Tisztíts krumplit, paprikáskrumpli lesz vacsorára. Kis csend. Csele István keveseli a paprikáskrumplit, de hát nem telik többre. Kara Péter támasztja az eperfát, lóg a bajusza, nyitott szája nyáladzik. Rekedten szólal meg, önmagáról beszél, többesszámban:

— Ma nem sétálunk. Nem megyünk el a Dunához, nem nézzük meg a malmot. Egyetlen nyavalyás malom, az sem örül. Régen tizenhat volt, szép sorjában, három volt az enyém.

Csele elismerően bólint, hogy bizony az szép volt, három vízimalom.

— Ma nem sétálunk a ház körül sem. Csak ágyba ne kerüljék! Én bizony le nem fekszek, én az utolsó lehelletemig járok, vagy legalább is állok. — És sóhajt: — Ha-ajhh!

Csele azon töri a fejét, hogy mi vigasztalást mondjon a halálos betegnek. És Cseléné már megint kitipeg a házból. Mögötte kibúvik a kis cselédlány is, Julis, egy lábast hoz tele vízzel, a vizet széles lendítéssel kiönti a földre, mintha ezért jött volna. Megáll, fülel, hallani akarja az évődést. Csele odamorogja Karának:

— Ingyen cirkusz. Rajtam mulatnak.

Az asszony egy csomó papirost tart a kezében s rákezd, megint Karához intézve a szót:

— Elél még harminc esztendeig. Az anyja is kilencven évet élt meg. Ilyen fajta. Én százszor betegebb vagyok, mint ő, csak nem beszélek róla. Nem csinállok az életből olyan nagy komédiát. Van, nem lesz. Előbb halok meg, mint ő. Ott totyog majd a temetésemen és hóg. Jajjajjaj, drága egyetlen zöldmajom, miért hagytál itt egyedül. Én meg röhögök rajta a koporsóban. Akkor már nem lesz senkije, aki végighallgassa a siránkozásait, ez fáj, az fáj, köhögök, itt szúr, ott nyom, nem bírom a karom megmozdítani, ő, mert ehhez aztán ért, mintha orvosi könyvből olvasná fel.

Kara Péter egészen felvidul, mosolyog, az asszony csengő hangon kacag. Julis is nevet, de úgy, hogy vissza kell szaladnia a konyhába. Csele István komoly, az arca mozdulatlan, ráncos képe beszívódik, elgondolkozik. Megmozdul benne az indulat, de elnyomja, igyekszik nyugodtan szólni:

— Bolond ez tisztára. Csupa rögeszme, csupa képzelődés. Húsz éve ijesztget már azzal, hogy előbb hal meg, mint én.

— Bizony előbb halok meg. De mit ijedezel te attól? Örülj neki. Újra megnősülhetsz. Előkeresheted az okmá-á-ányaidat. Ne félj, megvannak, nem égettem el egyet sem. Az újraoltási bizonyítványod is megvan.

— Mondom, úgy-e, hogy bolond. Még azt is rá lehetne fogni, hogy kedves bolond. Néha haragszom rá, de olyankor nincs igazam, én vagyok a számár. Talán nem is rosszindulatú. Talán csak azért csúfol, amikor jajgatok a fájdalomtól, mert gyenge s védekezik a részvétérzés ellen, amely megtörné. Értem én őt, ha akarom, de jó, jó, füttyülök a részvétére, én jajgatok, mert magamnak jajgatok. Tudja, Kara bátyám, hogyan fáj az ischiás? Mintha harminckétezer lyukas fogá volna az embernek a lábában szétszórva s az valamennyi fájna. Valami iszonyatos.

— No, hát csak jajgass megint, mert nézd, ezeket a leveleket is elégetem. Volt néhány ezer leveled a barátaidtól, meg a barátnő-ö-öidől. Ismerőstől, szabótól, kollégától, szövetkezettől. Már majdnem valamennyi a tűzre ment. De még mindig maradt soknál is több,

mintha feneketlenek lennének azok a ládák. Itt van, képeslap, valami Jóska, nem tudom a nevét elolvasni, hogy kedden vár. Ne örülj, nem most kedden, hanem ezernyolcszázkilencvenhétben, már nem mehatsz el a találkára. Minek az ilyesmi? Minek őrzöd? Amilyen vén számár vagy, még csakugyan azt hiszed, hogy elmegy a... a Nicoletti-kávéházba s találkozol a Jóskával.

Csele István nyugodtan próbálja magyarázni:

— Emlékek. Az ember egyszer majd elnézegeti őket s megújul az elmúlt élete.

— Mit akarsz az elmúlt életeredől? Magad mondtad nem egyszer, hogy nem ért fabatkát, hogyha tizennyolc éves korodban tudtad volna, mi vár rád, hát öngyilkos lettél volna.

— Mondtam. Lehet, hogy azért nem is nézem át soha az emlékeimet, csak te turkálsz bennük. De most azt kérdezem, minek őket elégetni? Kinek vannak útjában? Mi elől foglalják el a helyet?

Az asszony kipirul a hévtől s szenvedélyesen, kiabálva beszél:

— Nem, nem, ostobaság, nem tűröm őket. Úgyis annyi fölösleges lom van a lakásban. Nekem ne legyen itt semmi, amire nincs szükség. Csupa por, piszok az a láda. Ha kell valami, nem lehet megtalálni, mert annyi a szemét. Rendet meg nem tudsz tartani... Juli-i-is! Itt vannak ezek a papirosok, dobd a tűzbe mind, vagy tedd el begyujtani.

— Hát jól van, csak égesd el valamennyit. Az érettségi bizonyítványomat is elégetted, például.

— Azt magad hánytad el. Ha nincs, akkor nincs, az nem baj. Minek neked az érettségi bizonyítvány? Talán még be akarsz iratkozni az egyetemre? Úgyis látja mindenki, aki rád néz, hogy érett vagy. Túlérett.

Az asszony kacag és siet vissza a házba. Julis már elvette tőle a papirokat s beszaladt velük, hogy elrejtse valamennyit s később titkon visszaadja az úrnak.

Már négy tyúk ólalkodik Csele körül, emelgetik a fejüket, pislognak, kot-kot hanggal igyekeznek magukat észrevéttetni:

— Julis! Hozz ki egy darab kenyeret, hadd adjak egy kicsit ezeknek a tyúkoknak.

— Nincs kenyér! — hallatszik élesen a házból. — Hogyne. Kenyeret a tyúkoknak. Az régen volt.

— Tegnap még volt.

— Utoljára. A tyúkok egyenek legyet, meg kukacot. Maholnap mi is azt eszünk.

Kara Péter bólint. Ez az! Nemcsak a betegség. Jobb is, ha beteg az ember.

Julis azért kioson, hoz egy kis kenyeret, odaadja a Csele kezébe. Csele morzsol belőle a tyúkoknak. Egynek-egynek meg szeretné simogatni a fejét, de azok elkapják. Csak a kenyér kell nekik.

Csele halkán kezdi, nehogy behallassék a házba:

— A levelek, a papirosok, a lomok, az emlékek, mindez én vagyok. Ha jól meggondolom, engem éget el, így részletekben.

Fanyarul nevet.

— Selejtez. Ki vele, ami nem kell. Túlérett vagyok. Ez is egyik kedves nótája. Harminc évvel ezelőtt kezdte fűjni. Akkor még negyvennyolcéves voltam, de mindenki harmincötnek nézett. Ő volt az első, aki rázendítette: Ebben a korban már nem jó annyit enni. Később, mert gyümölcsüzletünk volt, mintha szeretettel óvott volna: Ne cipeld azokat a nagy kosarakat, nem vagy te már fiatal. Egyszer csak, ötvenéves koromban, kinevezett öregnek. Siettetett! Dehát — Csele elmosolyodik — valami igazsága volt is. Meg aztán... no, bizonyosan megvolt az oka is rá.

Kara Péter hallgat, ez nemigen érdekli őt, talán nem is hallja a szót, mintha önmagára gondolna szakadatlanul. Cseléné, mivel hogy gyanús neki a csend, kikiált:

— Aztán ne fecsegjetelek ám! Nehogy elmeséld Kara bácsinak a Nagy Sándor hadjáratát! Meg hogy a Sipákék ma már nem adtak szalonnát. Ha nagykutya nincs is a közelben, meghallhatja a kiskutya. Inkább csak az ischiásodról panaszkodj. Ó te! Nincs is ischiásod, egy kis reumád van.

Kara Péter mosolyog:

— Jó csősz! Vigyáz ránk. Megérdemli a porciót.

Csele István felpislant Karára, csak most látja, hogy a szemelja is dagadt. Ödémás duzzanat a bokán, a szem alatt. Meg kell egy kicsit vigasztalni az öreget. Mivel vajjon? Hazudni kell neki. Ravaszul, okosan. Ő csak a bokájáról beszélt, a szeméről tehát hallgatni kell. Tükörbe talán nem is néz az öreg. A boka pedig, az lepad, még tiszter is. Remek gyógyszerek vannak már erre. Az öreg Miklánnak is dagadt volt a lába már öt évvel ezelőtt, mégis él. Beszél Kara Péternek, Kara hiszi is, nem is, amit mond. De nem esik neki rosszul hallani. Bár igazában nem nagyon törődik a bajával. Csak látványának riasztó ő s csak azt riasztja, aki a maga bajától fél, de belül, a lelkében, nem túlságos a zavar. Ő le nem fekszik, bármi történik is vele, ez az egy bizonyos. A halálra nem gondol. Mások meghaltak, künn fekszenek a temetőben, ez tiszta sor, de ő él. Amikor már meghalt, akkor megint csak nem tud a halálról. Nem ijedezik hát az ember, csak éppen hogy jókedve nincs. Nem dalol és nem ugrál, ez az egész.

Cseléné odabenn tovább rendezi az iratokat. A mennykő csapjon beléjük, mintha némelyikből kettő-három lett volna, mert úgy

emlékszik, hogy ezt meg azt már régen kidobta s most megint a szeme elé kerül. Legfelül vannak a nagy halmazban a legkésőbbiek. Szerződés a házvételről. Kis ház, egyszobás, nádfedeles, meg ez a kis udvar, kert. Szerződés arról, hogy eladták a boltot. Muszáj volt, nem bírták már a munkát. Hat éve hogy eladták. Hajnalban kelni, kimenni a nagycsarnokba az áruért. Cipelkedni, veszekedni. Estig a boltban lenni. Mindig álmosak voltak és fáradtak és betegek. Csoda, hogy bírták. Elbocsátólevél a hivatalból. Istvánt „leépítették”. Egy-kétezer pengő és mehet neki a világnak. Ebből csinálták az üzletet. Öregkorukra. Hogy legyen valami. Most itt az öregkor. Ha az a kis pénz nem lenne, már régen szemétdombra kerültek volna... Azt hiszi, hogy úgy ismeri az urát, mint a tenyerét. Az újságcikkeknek csak a címeit nézte meg mindahányszor. Három nagy csoportba voltak sorozva: a butaságok, a gonoszságok és a hasznos ismertető cikkek. A cikkek közt is éppen eleget gyomlált már. No, itt van „a világ legöregebb embere”, aki százötvenhatéves és magas korát annak köszönheti, hogy bort soha nem ivott. Nem fizettek, vagy csak keveset fizettek a bortermelők. Emitt meg szintén „a világ legöregebb embere”, aki százhatvankétéves és mindennap megiszik két liter bort. Fizettek a bortermelők. Cseléné elmosolyodik. Hát ezeket persze, hogy eltette szegényke. Tanulmányozta a kérdést. Ő is szeretne százhatvankét évet élni. Hiú ábránd! Viszont igaz, hogy ezek a cikkek a butaságok közt vannak eltéve. No, kinevezés a hivatalba. Ez is mehet. Katonai behívó. „Einberufungskarte.” Ezt is tépi rögtön, nehogy még egyszer lássa. Orvosi bizonyítvány. „Csele István ur lumbagóban megbetegedett s néhány napig kénytelen...” Recep-tek. Hát ez is emlék? Szép kis emlékek! Bróm, sevenalett, ipeca-cuana... végtelen sor. Elemi iskolai kiskönyv, rózsaszín fedelű, ő, István mindig csupa kitűnő volt. Magaviselet 1, szorgalom 1, előmenetel 1. Előmenetel, ez jó kifejezés. Bizonyítványok, gyászjelen-tés, elévült sorsjegyek, kár volt értük a sok pénz, csak azt az egyet kellett volna megvenni, amelyikkel végül mégis megnyerték a tízezer pengőt, no, anélkül nem élnének már. Régi bélyegek, semmit sem érnek, a tornaversenyen nyert érem, üres képeslapok, már megkop-tak, jók lesznek Julisnak. Az index! Csele István fényképe. Tizen-nyolcéves volt. Bámulatos. Az ember nem is hinné. Még volt haja, foga, telt a képe, még lányosarcú gyerek volt, éppen hogy serkedzett a bajusza. No, meg kell most nézni odakünn. Hát érdemes volt?... Egy borítékban pikáns képek, meztelen nők. Ezeket még nem dobta el, most is megtartja, ő maga is szívesen megnézi őket, haj, a fiatal-ság, egyetlen érték az életben. Térkép, Budapest térképe, ott süly-lyedjen el, ahol van. Csitri lány fakó arcképe: Csele Pistának, Vesz-prém, 1892. És az a sok levél. Még a borítékokat sem dobta el. „Csele István joghallgató úrnak, Kolozsvár, Farkas-utca tizenhárom.” A számár, tizenhármass számú házban bérelt szobát. Nem oda.

Azt magyarázza Csele István Kara Péternek, hogy a hecszú élet ez nemcsak egészség kell, hanem pénz is. Mert itt éljen, akinek pénze nincs. Kell a lakás, kell a táplálék, azt pedig pénzért adják. Vagyona, nyugdíja csak kevés embernek van. Némelyiket tartják a gyerekei. Kara közbeszól: El, mint a cigány a lovát, tartják és lesik a halálát. De Csele folytatja s már megint panaszkodik. Nemcsak a sok betegség, a fájdalmak, a romlás, hanem: napról-napra fogy a pénz. Ki számíthatott hat év előtt a számoknak erre a szörnyű növekedésére? Még ha a világ állna is, aminthogy pusztul és ismeretlen veszedelmeket rejt magában, még akkor is idő előtt fogy el az a kis pénz. Mi lesz azután? A szegény ember dolgozik s amikor megtette kötelességét, mehet. Senki sem törődik többé vele. Az élet selejtezz, mint odabenn az asszony, a tűzre, a föld alá. Nem kell a lom.

— Úgy van az — mormolja Kara Péter.

Csele István folytatja, halkan, csaknem suttogva:

— Ő azt mondja, hogy nem törődik a jövővel. Hogy valahogyan csak lesz, Isten majd megsegít. Dehát megsegít-e mindenkit? Mit válaszolnának a halottak, ha beszélni tudnának? Ő nemcsak mondja, hanem úgy is mutatja, hogy nem törődik a jövővel. Ki-nevet, ha erről próbálék beszélni. De nem is próbálók... Ha legalább igaz lenne, amit mond. De nem igaz, mert néha rajtakapom, hogy egyedül van és gondterhesen mered maga elé. Úgy, olyan mélyen tud a membe nézni, hogy megborzadok. Amikor észreveszi, hogy látom, egyszerre mosolyogni kezd. Elgondolkoztam, menti magát. Mosolyog, a szeme felragyog s évdni kezd... Nem akarom egyedül hagyni. Ezért kell nekem még élni. Nehéz, mégis muszáj, hiába.

Kara Péternek csaknem tréfálkozó a kedve:

— Hát én mit mondjak? Nekem még csak nem is muszáj élni. Én csak úgy vagyok.

Eh, Kara Péter. Ki törődik most Kara Péterrel. Nyolcvanhat esztendő. Csele István kis merengés után folytatja:

— Azért most nem érzem magam rosszul. Szélcsend van. Már napok óta. Elültek a nyavalyáim. Sétálnék egyet magával, Kara bátyám. No, majd a jövő héten. Ha ugyan még szép lesz az idő. Jaj, csak ez a hosszú tél ne jönne. Jövőre aztán, majd nyáron, átmegyek én Soltra is, gyalog. Az asszonnyal. Ámbár ő csakugyan nem tud tíz kilométert gyalogolni. Úgy látom, ott a rohadt sarok felől borul. Pedig de jó ez a nap, ez a csend. Egy kis szelet is érzek. A kezem lám, milyen ráncos. Az ujjaim vékonyak. Paprikás-krumpli. Azt mondja az asszony, örüljek, hogy az is van.

— Cudar egy világ — hagyja jóvá Kara Péter.

— Az. De mi lesz még?

Ez a kérdés. Nagyot hallgatnak.

Valami morgás, majd erősödő zúgás hallatszik. Fenyegető, vésszes hang. Hang, amely a csendet elveri, a dallamot nem ismeri, a kérdéseket meg nem hallhatóvá teszi, amelynek jöttén el kell hallgatni, amely felkavarja a léget és a lelket, ellenvetést nem tűr, morog, zúg, háborog, borzol, riaszt egykedvűen.

Kara Péter tekintget az égre, közönyösen mondja:

— Repülőgép!

Csele a földre sūti szemét, összébb húzza a felöltőjét:

— Fázom. Menjünk be a házba.

Föl akar kelni de nem tud. Erőlködik, az arca eltorzul, egy mozdulatnál feljajdul:

— Jaaj, már megint! A lábam, a hátam. Mintha késsel vágnák. Segítsen, Kara bátyám.

Belekapaszkodik a Kara kezébe, emelkedik, de visszahull. Verjéteket gyöngyöz a homloka. Elsápad. Mintha még a feje is kisebb lenne, egyszerre tíz évvel öregedett.

Bentről csengő kacagás hallatszik. Cseléné kacag. Kacag, kacag, már jön is ki, egy levélkét hoz. Kis négyzetalakú, viharvert boríték. Hahhahahaha!

— Nézze csak, Kara bácsi! Egy levél, Istvánnak szól. Ezernyolcszázhetvenhétből. Hallgassa csak a címzést: Sz-é-épremény-ű-ű Csele István gimnáziumi tanulónak. Szé-épreményű-ű! No, mit szól ehhez? És mit szólsz hozzá te, te szépreményű Csele István?

Az asszony lengeti a levelet és kacag, mindjobban, szinte görcsösen, ellenállhatatlanul. Az arca is kitüzesedik belé s könny csillog a szemén.

Csak amikor csillapodik, akkor veti az urára tekintetét. Az bele-süppedt a székebe, a szeme szenvedő, a képe fehér, mint a meszelt fal. Az asszony kacag tovább, nem tudja abbahagyni, az arca tűzpiros, a könnyei sűrűn hullanak.

Kara Péter zavartan bámul, próbál mosolyogni, de nem tudja, hogy az asszony nevet-e még, vagy már zokog.

AZ ÜLDÖZÖTT

Negyvenhárom nyarán mind közelebb került hozzánk a harc-tér, északkelet felől is, Dél-Olaszországban is.

— Egyszer majd minket is bombáznak — mondta Kázmér a feleségének. — El kellene valahová utazni.

— Az üzletet nem hagyhatjuk itt.

— De a fogunkat igen?

— Te elutazhatsz, ha akarsz. Ha félsz.

— Én bizony félek. Nem vagyok olyan buta ember, hogy ne féljek az elégéstől, megvakulástól, az elevenen eltemtetéstől, a darabokra szaggtatástól. Olvashattad, hogy a berlini állatkert vadjai mit művelnek, ha megszólal a sziréna. Fél akkor az oroszlan is.

— Utazz el, mondtam.

— Nélküled nem utazhatok.

— Én meg nem megyek. Az üzletet nem lehet hónapokra bezárni. Nem is engednék. Ha meg helyettest állítunk, az kifoszt bennünket. Mire hazajövünk, koldusok leszünk. Juliskában sem bíznék.

— Ha koldusok leszünk is, de élünk. Ha meg itt maradunk, elpusztulhatunk. Vagy, ami még rosszabb, nyomorékok lehetünk.

*

Aggasztó híreket olvastak azután, előbb Szófia, majd Róma bombázásáról. Szófiában mindenki elmenekült a hegyek közé. A város csupa rom.

— Utazz el. Miattam ne aggódj, én falun jobban félnék.

Megállapodtak azután abban, hogy a férfi leutazik Dunaszemesre, ahol rokonai laknak. Szétnéz a faluban s lakást szerez. Csak azért, hogy biztosítsa mindkettőjük menekülését arra az időre, amikor már a légítámadások Budapest ellen is megkezdődnek. A férfi bizonyosra vette, hogy a bombázók első egy-két mutatványa után az asszony is másképp gondolkozik majd. Ha most még nem is fél, majd megijed akkor.

Dunaszemes kis poros, legyes dunamelléki falu, lakosai bizonyára nyugodtak, legfeljebb a tojás árát tartják alacsonynak, a petróleumét meg magasnak. Bizonyára azt hiszik, hogy a háborút szín-

ről-színre sohasem fogják látni. A rokonainál, Kis Jánoséknál szállt meg Kázmér. Szívesen fogadták s nevetve beszéltek, hogy már sokan jöttek le Pestről a bombák elől. De amikor arról esett szó, hogy állandó lakás kellene, elállt a nevetésük. Arra gondoltak, hogy rokontól nem kérhetnek annyit, mint idegentől. Gondterhes arccal tanakodtak tehát, vajjon kinél lehetne, hol is lehetne.

Szétszaladtak a faluban s hamarosan találtak egy kiadó szobát. Parasztház egyik szobája, bútorozott, a ház gazdája kint lakik a tanyaán, éppen bérlőt keres. A gazdával a Piac-téren akadt össze Kisné, bent járt kocsival a faluban. Megegyeztek. El is mentek mindjárt, Kisné és Kázmér, megnézni a lakást. Kétszobás volt a ház, konyha választotta el a két szobát. A másik szobában, a konyha felől esőben, Boldizsár nevű napszámos lakott a feleségével és három kis gyerekével. A konyhában Boldizsárné tett-vett éppen, a konyha rendetlen volt és piszkos. Mindegy, válogatni a lakásokban nem lehetett. A szoba, már mint a Kázméré, deszkapadlós volt, rendesen bútorozva; egyik ablaka az utcára, másik az udvarra nyílt. A konyhán alig lehetett keresztülhatolni, csirkék szaladgáltak benne, a három kisgyerek a földön játszadozott, úsztak a maszatban. Az asztalon még mosatlanul álltak a reggeli tejesbőgrék, mellette kenyérdarabok heverték, kiskanalak, mindezt feketén lepték el a legyek. Boldizsárné fiatal, kövér asszony volt, a hasa lelógott. Az arca kislányos volt, a szeme nagy és kék. Kicsit gyanakodva nézte az idegent, de amikor megtudta, hogy ő lesz a lakó, megörült neki.

— Ügy-e majd takarít is az úrra? — kérdezte Kisné. — Elvállalja?

— Nem bánom.

— A mosást is elvállalja? — kérdezte Kázmér. — Rendesen megfizetem.

— Persze sokáig tetszik ittmaradni.

— Magam sem tudom.

— Szintén a bombától tetszik félni?

— Körülbelül.

— Hát itt még rosszabb lesz, mint Pesten. Ott legalább elbújhatnak a pincében. De hová menjünk mink, ha felgyújtják a falut?

— Inkább csak a nagyvárosokat szokták bombázni.

Boldizsárné hitetlenül rázta a fejét:

— Pestet nem bombázzák. Mert ott sok a zsidó.

Kázmér a feleségére gondolt. Ha most itt lenne, mit érezne, zsidó létére? Már mehetnének is vissza. Szegény asszony. Ezért is vonakodik a falutól.

Boldizsárné beszédes kedvében volt.

— Azt mondják, hogy ezt a háborút a zsidók csinálták.

Kisné bosszusan szólt közbe:

— Csinálták ám a nyavalyát. Akármit mondhatnak rájuk, de a háborút nem csinálták. Nincs azoknak olyan nagy hatalmuk.

Boldizsárné ingadozott:

— Azt én már nem tudom. Csak úgy mondom, ahogy hallottam.

— Ki csinálta volna? — zsémbeskedett Kisné. — Talán a Halbrohr? Vagy a Herman?

*

A háború folyt, a vége még nem látszott, az oroszok közelebb jutottak hozzánk, de aztán szünetet tartottak. Magyarországot nem bombázták, tehát Budapestet sem, még kevésbbé Dunaszemest. A dunaszemesiek aggódtak, féltették önmagukat, a közeli Dunahíd miatt. A csüggedők sóhajtoztak, a vérmesebbek reménykedtek a német győzelemben. Volt a faluban olyan legény, aki a Don mellől került haza. Kázmér a „magyar boltos”-nál hallotta, hogy miket mesél a legény. Öreg parasztasszony, a legény anyja, adott elő a mesékből:

— Ujan nagy tankjaik vannak, mint egy emeletes ház. Osztan gyün ám nekik a csudanagy tank, mondja a Miskám, utána mög a másik, mög a harmadik, egész csapat. Hú, végünk van ám, Isten veled Dunaszemes, hová szaladjunk? Akkor osztán, mondja a Miska, előugrik két német katona, valami kis fegyverrel, akkorával, mint itt ez a mákdaráló, oszt puff, puff, lünek a tankokra. Hát azok mögállnak és egyik a másik után fordul föl, mint a döglött hal.

— Az anyjuk mindenit! — szólt közbe pipa mögül egy hang.

— Hát ilyen embörök a némötök.

— Az. Ketten agyonlűttek egy sereg orosz tankot.

Egy asszony felcsattant:

— A zsidók mégis azt mondják, hogy az angolok nyerik meg a háborút!

Erre már a „magyar boltos” is mondott valamit.

— Azt hát. Mert ők úgy szeretnék.

— Elég gyalázatosság.

— Aztán a Herman meg ott áll a háza előtt és ártatlan pófával cigarettázik.

Kázmér elgondolkozva hagyta ott a boltot. Idehozza-e vajjon a feleségét? De hát máshol sem lehet jobb. Itt nem tudja senki az asszonyról, hogy zsidó. Olyan jó tót képe van, nem gyanakodhatik rá senki. Szegény, mindig arra a tót képére büszke. És dicsekszik vele, hogy odahaza úgy csúfolták: „a tót pónem”.

Kázmér pihent és unatkozott. Semmittevással töltötte a napjait. Sétált, levelet írt haza, hosszút, a felesége röviden válaszolt. Bol-

dizsárné gyerekei sokat sírtak, a legyek szaporodtak, Boldizsárné tűrhetően takarított, csak a saját lakását hagyta piszokban. Mosott is, elég gyengén, vasalt, két zsebkendőt és egy pár fuszeklit eltüntetett, Kázmér azonban felírta átadás után a ruhadarabokat, kérte a hiányzókat, megmutatta az asszonynak a cédulát. Boldizsárné szó nélkül bement a lakásába s kihúzta a szekrényből a zsebkendőket és a fuszeklit:

— Tévedésből az enyémekek között maradtak.

Egy-két napig azután neheztelt Boldizsárné. Majd megbékélt és megint beszédes lett. Elmesélte élettörténetét. Hogy zsidóknál szolgált, mielőtt az ura elvette, jól megéért a gazdáival. Boldizsár kéthetenként járt haza Pestről. Szótlan ember volt, mindig sokallta a pénzt, amit a felesége elköltött. Nem gorombáskodott az asszonnyal, a gyerekeit meg nem ütötte soha. Kázmér beszélgetni kezdett vele, de alig felelt a kérdéseire. Nem lehetett tehát megtudni, hogy neki, mint koldusszegény napszámosnak, aki Pesten is él, mi a véleménye a háborúról, annak eshetőségeiről és arról, hogy mi lesz majd a háború után. Egyszer mondott csak valamit, ami óvatlanul csúszott ki a száján:

— Akárhogyan lesz, nekünk már rosszabb nem lehet.

Kázmér egyszer hirtelen elhatározta, hogy hazautazik: Becsmagolt, holmijai egy részét a szekrényben hagyta, szobája ajtaját kulccsal bezárta s a kulcsot zsebetette. Boldizsárné rosszalóan pislogott az ajtó felé. De a fizetséget hálásan megköszönte.

*

— Én is csak akkor megyek vissza Szemesre, ha már megkezdődött a légítámadás — mondta Kázmér.

— Akkor meg együtt megyünk. Julis lesz a boltban, már beszéltem vele. Ha lop, akkor lop. Valami csak marad nekünk is.

Magyarországot még mindig nem bombázták. Negyvennégy márciusában járt már az idő. Egyszer csak megszállták Pestet a németek. Kázmér azt magyarázta a feleségének, hogy az semmi változást nem jelent, úgylis „meg voltunk szállva már régóta”. Az asszony, mint kereszténynek a házastársa, biztonságban érezte magát. Inkább a családja miatt aggódott. A német megszállásról azt is mondták: „Ez a vég kezdete.”

A hatóságok egyik első rendelete az volt, hogy zsidók nem utazhatnak. De a kivételezettekre nem vonatkozott a tilalom. Most aztán itt az ideje, hogy elmenjenek Pestről, állapították meg Kázmérék. Útnak indultak, hideg, havas időben érkeztek Szemesre. Boldizsárné úgy mosolygott Kázmérnéra, mint egy kövér angyal. Ágyat vetett, befűtött, beszélt szaporán. Azt mondják, az oroszok

most már a Kárpátoknál vannak. Jaj, csak már vége lenne ennek az állapotnak! Kázmérné boldog volt. Itt fognak maradni. Talán néhány hét az egész.

Jól aludtak, másnap Kázmérné vásárolni ment, aztán nekiállt a főzésnek. Szétosztotta persze a gyerekek közt az ajándékait. Különösen a cukorkának örültek a gyerekek. Boldizsárné is kapott, azt, ami a legjobban kellett neki, petróleumot. Kezet akart érte csókolni. Kázmér fölfedezte, hogy a szobában jártak s az itthagytott holmiból egy és más hiányzik. A feleségének nem szólt erről. Átvitte az asszonyt Kisékhez. Jaj, hogy örültek. Nem is lehet azon az átkozott Pesten megmaradni. Mi is lesz még, mi is lesz?

— Csak ezt az egy falut ne bántsák! — sóhajtott fel Kisné.

— Itt nem lesz semmi — vélte Kázmérné.

Esténként újság érkezett Kisékhez. Egyszer csak benne állt, hogy a zsidók kötelesek sárga csillagot fölvarrni. Kázmérné elsápadt. Kiséknél olvasta a lapot, a hírt felolvasta az urának. Persze, Kisék előtt úgy mutatta, mintha a hír csak a különössége miatt érdekelné.

Hamar hazamentek, már az úton megbeszélték, hogy mi a teendő. Szemesen nem maradhatnak. A csillagot föl kell varrni, mert esetleges igazoltatás az asszony vesztét okozhatja. Itt lehetetlenség csillaggal járni. Vissza kell utazni Pestre. Boldizsárné sírva fakadt másnap, amikor Kázmérék már indulásra készen álltak. Sajnálta nagyon az asszonyt, sejtette róla, hogy valami baj van a származásával. Semmit sem tudott volna mondani, hogy miért gondolja ezt, csupán az ösztöne működött élenken.

*

— Mit törödsz vele? A zsidó is ember. Olyan, mint te, vagy én — mondta Boldizsár, amikor megérkezése után az asszony közölte vele az újságokat.

— Nem is azért mondom, inkább sajnálom szegényt, mert olyan jó asszony. Sejtettem én mindjárt. Mert hát minek jöttek ide? Csakis azért, mert itt nem ismerik őket.

Pesten azután arról értesültek Kázmérék, hogy a keresztények házastársainak még sem kell csillagot hordaniok. Kázmérné megkönnyebbült. Már elszánta magát, hogy nem mozdul ki többé a lakásukból. Tovább járt azután az üzletbe. Nem győzte bámulni a zsidók lelkierejét, hogy csillaggal a mellükön járnak az utcán, közprédául, sőt állandó életveszélynek teszik ki magukat. Mert napról-napra lehetett hallani, hogy ezt vagy azt elvitték a rendőrök, ráfogva, hogy a csillagot a kezével eltakarta. Szörnyűség!

Egy délelőtt megszólalt a sziréna. Jajgató, vészes bűgással. Kázmérék bezárták az üzletet és rohantak haza, hogy otthon men-

jenek le az óvőhelyre. Két óra hosszat tartott a légítámadás. Kázmér szorongást érzett, a felesége azt mondta, hogy ő nem fél. Beült egy rőmipartiba és játszott. Fönn tudták meg, hogy amerikai gépek támadták a várost és a Ferencvárosban súlyos pusztításokat végeztek, legalább háromezer a halott. A belső várost nem fogják bántani — vélte Kázmérné, jobb itt még így is, mint abban a nyomorult faluban. Hamarosán következtek azonban az éjjeli támadások. Kázmérné csalatkozott önmagában, az éjjeli riadókat nem bírta. Félt elaludni, reggelenként álmosan kelt, egész nap elgyötörtén járt, napról-napra idegesebb lett. Belátta, hogy mégis csak biztonságosabb falun.

— Jobb ott sokkal — erősítette Kázmér. — Szemesen nyugodt lehetsz, nem törődik ott veled senki.

*

Megint csak megérkeztek Dunaszemesre. Vidáman, abban a tudatban, hogy azt a néhány hetet, ameddig a háború még tarthat, most már ott töltik. Boldizsárné örömeiben majd kibújt a bőréből. Átölelte Kázmérné és csókolgatta:

— Jaj, kedves nagyságos asszony, csakhogy itt vannak. Úgy aggódtam maguk miatt. Ne is menjenek többé vissza.

Később hozzáfűzte:

— Azért itt is félünk ám. Bombát még nem dobtak, de hát erre vonulnak a fejünk fölött. Jaj, az a sok gép. Tegnap is lehetett vagy ezer. Azt sem tudtam, hol, hogyan bújjak a föld alá.

A másnapot azzal kezdte Kázmérné, hogy pénzt adott Boldizsárnénak.

— Jaj, ne tessék már, nem fogadhatok el ennyit. Nem szolgáltam meg.

A pénzt sietve köténye zsebébe gyúrte.

A nap nyugodtan telt el. Délután szépen kiöltözött Kázmérné és sétálni ment. Boldizsárné epedezve bámult utána: ja, akinek pénze van! Kázmér otthon maradt és olvasott. A sétáló városi asszonynak énekelve, alázatosan köszöntek a falusiak, mosolyogva fogadta köszöntésüket. Milyen jó itt! Szelíd emberek, nem bánthatnak ezek senkit. Különben is róla nem tudhatnak semmi rosszat. Herman a boltja előtt állt és szomorú ábrázattal bámult. Cigarettazott. Éjjel félreverték a harangokat, jöttek az ellenséges gépek, alulról vonultak fölfelé. Baja felől. Boldizsárné megverte a Kázmérék udvari ablakát:

— Tessék hamar fölkelni! Nem szabad ilyenkor a házban maradni. Isten ments... Tessék sietni. Most mindjárt eltűnnek. Milyen szép! Csuda.

Mintha óriási karácsonyfák vonulnának az égen, óriási égő gyertyákkal. Mire Kázmérné kikerült a ház elé, már csak az utolsó karácsonyfa látszott. Majd annak is egyetlen világossága. De az messziről is annyira megvilágította az istálló északi falát, mintha a nap sütött volna.

— Mi lesz velünk, mi lesz velünk? — sopánkodott Boldizsárné.

— Semmi. Nem kell félni. Ide nem dobnak bombát, a bombákat szegény Budapestnek tartogatják.

— Ó, ó!

*

— Megint adott egy ötvenest — dicsekedett Boldizsárné a keszeg Karánénak.

— Teheti, mert van neki elég — morogta Karáné. — Ezeknek a zsidóknak még a bőrük alatt is pénzük van.

— Mit mond? Hogy zsidó?

— Az hát! Mi más lenne?

— Ugyan már.

— Az asszony zsidó. Kisnétől tudom. Mindig susognak az urával meg valami Szidiről, meg Lipótról beszélnek, akik az asszony testvérei.

— Hát zsidó-ó-ó? Tudtam én azt mindig. Itt folyjon ki a két szemem, ha nem tudtam. Valami levél is jött a postán, aztán az volt ráírva, hogy feladó valami Stern. Aztán, hogy ide-oda utaznak. Hol jönnek, hol meg elszaladnak.

— Mert nem találja a helyét. Amíg egyszer lefűlelik valahol és megmutatják neki, hol a helye.

— Pedig hát jó asszony ám.

Délelőtt volt. A nap sütött. Boldizsárné loholt haza. Mintha valami hírt akart volna vinni Kázméréknak. Még nem ért hazáig, amikor megkondult a harang. Már megint azok az átkozott gépek! Jézus, segíts! Boldizsárné rohant be a házba. Láthatóan rémület fogta el az egész falut. Futottak, bújtak, lapultak, gyűlölködve néztek egymás felé, ni, az Ötvösné, miért nem bújik el? Laska meg miért jár az utcán, mikor tiltva van? Még meglátják odafönről és ránk hozza a veszedelmet. Föl-föltekintgettek az égre. Roppant magasságban fénylő fehér foltocskák villogtak. Az egész világ zúgott. Néha valami villanás olyannak látszott, hogy az most megnő, zuhan lefelé, tüzzé válik az egész ég s itt az utolsó ítélet. Volt már olyan kutya is, amelyik keservesen vonított. Kis János meg csak mosolygott a többiekén. Kázmérné a konyhában főzött. Nem hagyta abba a munkát. A gépek elvonulása után Boldizsárné

még magához szorítva tartotta a gyerekeit, a kertben egy fa alatt s egész testében reszketett. Aztán bement a házba.

— Nagyságos asszony nem fél?

— Nem, Boldizsárné!

— De jó természete van.

— Ha eltalál, hát meghalok. Nem bánnám. Azt hiszi, olyan jó élni?

— Hát... igaz.

Kázmérné egy kis tizórait csinált, hagymás tokányt, bevitte Kázmérnak. Boldizsárné utánament a szobába. Kicsit tűnődött, aztán rákezdte:

— Bizony, ezekkel a szegény zsidókkal is milyen baj van.

— Miért? Mi baj van a zsidókkal?

— Hát csak, hogy üldözik őket. Úgy sajnálom én... ezeket a Hermanékat. Már vissza se köszön a Herman. Nem haragszom én rá, mert a szomorúságtól nem köszön. A Gróf Ernőt is sajnálom, meg különösen az asszonyt, mert fenik ám rájuk a fogukat itt sokan. Pedig kinek mi baja van velük! Milyen csunya dolog ez, milyen istentelenség! Ki sem tudom mondani. Hát mondja meg, kedves nagyságos asszony, tehet valaki arról, hogy zsidó? A nagyságos asszony művelt asszony, sok könyvet is olvasott, magyarázza meg nekem ezt. Én egyszerű nő vagyok, talán buta és vagyok, nem tanultam iskolát, dehát... a zsidó is ember.

Boldizsárné szünetet tartott. Valami választ várt. Kázmérné az asztal mellett állva hallgatott, szó nélkül nézett Boldizsárné szemébe.

— Hát nem mindegy az, hogy zsidó, magyar vagy oláh, hát nem mindegy? Van egyikben is, másikban is jó ember, meg rossz ember, én már csak ezt mondom. Engem mindig fölháborítanak azok a buta beszédek. Én zsidóknál szolgáltam, azok úgy szerettek engem, mint-ha a saját gyerekük lettem volna. Én csak a rossz embereket gyűlölöm. Azoktól félek. Én mindig a Hermanéknál vásároltam ezelőtt, amíg boltjuk volt.

Kázmérné kis szorongást érzett, érezte, hogy lassan elsápad. Mosolyt erőltetett és mosolyogva hallgatott. Kázmér is szótlanul figyelt.

— Tetszik tudni, én úgy sajnálom ezeket a falumbeli zsidókat is, hogy ki se tudom mondani.

Most fölemelte Boldizsárné a szoknyája szélét és törölgetni kezdte vele a szemét. Csakugyan, a szeme már könnyezett.

— Ó, hogy a jó Isten nem tud már igazságot tenni. Már nem is érdemes a becsületes embernek élni. Már... én nem is tudom...

Boldizsárné zokogni kezdett. Rázkódott még a hasa is. Eleresztette a szoknyáját, csurogtak a könnyei. Hirtelen odakapott a Kázmérné kezéhez és meg akarta csókolni. Kázmérné elhúzta a kezét. Ebben a pillanatban visítás hallatszott az udvaron:

— Jaj, ezek az átkozott kölykek! Már megint a kisebbiket veri az a nagyobbik ringyó, hogy a tűz...

Boldizsárné szaladt ki. Egy perc múlva még nagyobb lett a visítás, Boldizsárné mind a két kislányát, a két nagyobbbat, agyba-főbe verte.

De mihelyt kifordult a szobából, Kázmér és Kázmérné egymásra néztek. Az asszonynak úgy dobogott a szíve, hogy a torkában érezte:

— Mit szólsz ehhez?

A férfi nagyot sóhajtott. Azután határozottan mondta:

— Innen el kell mennünk!

— Igen. Még ma este. Megtudták. Nem maradhatunk itt egy napig sem.

A HÁROM ÉHENKÓRÁSZ

A „Sült ökör“ című büffé a Platán-soron, közel a Fészek-utca sarkához, igen jó hely, kitűnő benne a koszt, sajtjai, gyümölcssei elsőrendűek, a söre pompás. Egészséges gyomrú embernek már az maga gyönyörűség, ha átsétál rajta s szétnéz az üvegpolcok tartalmán. De üvegajtaja van a „Sült ökör“-nek s óriásiak az ablakai, csupa üveg az egész portáléja, kívülről, az utcáról is lehet élvezni a „Sült ökröt“. Kirakata is van s a kirakatban látható az egész üzem, legalább is annak lényege, kisebbitett kiadásban. Ugyiszólván az utcára kirakva hevernek itt az időszakonként váltakozó attrakciók; júniusban kis kosarakban, zöld, nagy leveleken eper és szamóca; ősszel szőlő és dinnye, télen alma, söt almák, mert van calvil, szercsika, ranette és batul; nyár felé pirosra sült libák és barna májak, pirosan sárgás zsírban elterülve; de mindannyiszor más gyönyörűségek is, mint szalámirudak, sárgabélű sajtok, sonkák, zöldpapríkahalmok, zsenge kukorica, tengeri halak és narancs.

Benn a „Sült ökör“-ben, az ajtóval szemben ül a pénztáros hölgy, félkövér, szőke, hámozatlan szépség; jobbra az ajtótól az ennivalók pultja, balra az italok, ott mérik a sört, bort, oranzsádot és málnaszörpöt, a szódát és kristályvizet, ott főzik, közel az ablakhoz a virslit, ez a része az üzletnek csupa fehér és bronzfényű fém, csupa üst, rézcsap, színes üvegfogantyú, csillogó üvegpohár és korsó.

Egy hűvös, feketén lucskos novemberi éjszakán három éhenkórász állt meg a „Sült ökör“ előtt. Kiskabátosak, vacogó fogúak, kissé kopottak, kissé rongyosak, álltak és befelé bámultak. Ide-oda szálló tekintetük nem is érintette a kassza tündérét, a gyümölcsök fölött is csak úgy elsiklott, a füstölt nyelvekhez s a vadászkolbászokhoz maradozón tapadt, de végül is vágyakozva sugározta be a virsliket, melyeket egy fehérkötényes legény kis vaspálcikával emelt ki a gőzölgő vízből s rakott fehér porcellántányérokra, reszelt tormát hintve vagy barna mustárt kenve melléjük. Egymásra is pillantottak a három éhenkórászok, igen tanácskoztak, de csak úgy szemmel, mozdulatlaltal, helyhez merevítő habozással. Végül is az egyik odalépett az ajtóhoz, megnyitotta, bement a büffébe, a másik kettő meg kullogott utána. Odabenn, mivelhogy a hideg elől is jöttek, a

virslifőző üst körül csoportosultak s mielőtt hangot adhattak volna, már lendült a fehérkötényes legény keze s fölharsant a hangja, mint egy lovasrendőré:

— Tessék helyet engedni!

Igen, mert egy fiatalember a kasszájánál váltott blokkal ugyan-csak a virslik felé indult.

A három éhenkórász kissé széthúzódtak; egymásra néztek, az egyik mosolygott, a másik kettő csak úgy a szemvillanásával vette tudomásul ezt a véleményt, már mint a fehérkötényes legényről. Az éhenkórászok különben így festettek: az egyiknek, amikor nem mosolygott, akkor is mosolygó volt a képe; a másik sovány és magas volt; a harmadik tömzsi és fekete. A mosolygó éhenkórász föl-felé bökött a fejével, bele a levegőbe s ezt kérdésnek szánta: na, hát mi lesz? A sovány, magas felelt a kérdésre: előhúzta nagy, vörös kezét a zsebéből, mutatta a tenyerét, ötvenfilléres hevert rajta. A tömzsi fekete is valami pénzt kapart elő. Megegyeztek, a mosolygó éhenkórász blokkot váltott és rendelt:

— Két pár virslit, három kenyeret.

— Tormával, vagy mustárral?

A mosolygó kérdően nézett vissza a másik kettőre.

— Tormával! — adta meg a feleletet a tömzsi fekete és ebbe a sovány magas is belenyugodott.

Hármuknak két pár virslire s három kenyérre tellett. Osztzkodtak a zsákmányon, a virslidarabokat egy-kettőre lenyelték, a kenyeret azonban lassan majszolták, hogy tovább melegedhessenek. A büffé tulajdonosa, kis kopasz ember, valahonnan hátulról bukkánva fel, körüljárt az üzletben, jobbra-balra hajlongott, észrevette s megnézte a három éhenkórászt, szagolt is feléjük s hangosan kérdezte a fehérkötényes legénytől:

— Az urak már ki vannak szolgálva?

A mosolygó éhenkórász ezen is mosolygott. Hogy ki vannak-e már szolgálva. Meg hogy urak! A három szempár összevillant: ezzel az úrral is tisztában vagyunk.

De nem zavartatták magukat különösebben, csak úgy lógtak benne a sárga fényben s a langyos levegőben. És rágicsáltak.

Ekkor robogott be a büffébe a nagytestű pohos. Hatfelől is köszöntötték, hangos, kiemelt, kövérbetűs alászolgájával. Ő nem köszönt, csak odaállt a pult elé s gyors szemlét tartott az ennivalónkon. De már körülötte mocorgott a kis kopasz tulajdonos, üdvözölte, jó estét, méltóságos uram — rebegte s kezének lendítésével és szemének ide-oda futó tekintetével kínálta a finomnál-finomabb holmikat.

A nagytestű pohos kiskabátban jött, mert ő csak úgy leszaladt a szomszédból, a klubból, a Fészek-utcából, ahol ilyenkor egy kicsit

szünetel a kártya s ő, rendes szokása szerint, inkább itt eszik valamit a büffében, mintsem odafönn. Mert itt válogathat, nézhet, szagolhat, sokféléből csipegethet, kedve szerint. Különösen nézelődni és szaglászni szeret ő, minden ételt kitanulmányozni, kérdezősködni, hogy friss-e ez, honnan való az, valódi-e a prágai sonka, gellért-hegyi-e a füge, meráni-e a calvil, francia-e a rokfort; falánksága úgy kering a húsok, kolbászok, sajtok és gyümölcsök fölött, mint a vércse a kiscsibék fölött s néha-néha lecsap a keze egyre, szinte kár, hogy élettelenek a májak és az uborkák, hogy nem remegnek, nem csipognak, sírnak, visítanak s érintésre halál előtt minden porcikájuk vonaglása közben komikus hangtalansággal kegyelmet nem esedek.

Ott állt a nagytestű pohos a pult előtt, egészen föléje hajolva s tágult és reszkető orrcimpával szíttá magába a fűszeres húsok illatát. Külön-külön megnézte, fölmérte, képzeletben halálra ítélte az almákat, amelyeket úgy hasít ketté a kés, mint kard a koponyákat; a narancsokat, melyekbe mint eleven nyakba harap bele az ember; azután magába szíttá a sajtok lelkét, az ementáliét, az ezüstös lemezen is kellemesen keresztülbüzlő camenbertét, de úgy, hogy az illatokat és erőket fölshippanva, képzelete szerint merő szivacsok maradtak a tálcákon — végül hirtelen elfordult a pulttól, majd hogy föl nem lökte a kis kopaszt.

Ebben a pillanatban látta meg a három éhenkórászt. Hát ezek kik és mik? Mit keresnek itt? Ezeknek ilyesmire is telik? Csak nem? Micsoda viszonyok! Micsoda felfordulás! Mért nem lókolbászt esznek? Talán még isznak is?! Fennhangon szerette volna kivetni magából e kérdéseket indulattelten, elsodorva és megsemmisítve a három éhenkórászt, mert hiszen ő a másik pulthoz akart átlibegni és a három éhenkórászok, amint ott lógtak és rágicsáltak, éppen útját állták. De a nagytestű pohos, aki utolsókat szívott egy füstölő cigarettacsutkán, nem szólt, csak egy keserveset fűtt s úgy döntötte ki magából a füstöt, mint egy víziló az orrán, száján a párát. Az italospult előtt a szeme a friss sajtos rudacskákon akadt meg. Két ujjával nyakonfogott egy ártatlan rudacskát, fölemelte a tálcáról, meglógatta, beleharapott s a falatot minden idegszálával érzékelní kezdte: az ízét, a szagát, a halmazállapotát, a hőfokát, tészta és sajt elkeveredését, ő, talán még a talpa is bizsergett.

— Ugyebár, finom? — kérdezte együttérzően a kis kopasz.

— Jó. Ámbár nem eléggé porhanyós. Az ilyennek, tudja, om-lania kell, mintegy elalélnia az ember szájában, mielőtt nyelv, szápadlás és inyek összeroppantanák. Az íze különben jó.

Kipusztította a sajtosrudacskát. Szegény sajtosrudacska, szörnyű átalakulás után néhány gramm zsírlerekódás lesz belőle a nagytestű pohos hasán. Egyéb gyalázatos futamról nem is szólván. Azután

megszagolta a nagytestű pohos az olajbogyós ringlikkel telt dobozt, egy pohárából fogpiszkálót húzott ki, beledöfte egy ringlibe s a ringlit bekapta. Még egy ringlit és még egy harmadikat.

— Egy korsó világosat! — vezényelte a csaposnak.

A nagytestű pohos megragadta az üvegkorsót, kicsit várt, hogy a habzó fehér réteg megfogyjon, azután szájához, sőt ha szabad ilyesmit mondani, ajkaihoz emelte, fölhajtotta, lenyelte a sör két-harmadát. Mialatt ivott, azalatt csak úgy a korsóból kifelé, félig lehúnyt pillák mögül rálesett az éhenkórászokra. Mit bámulnak ezek? Mért nem mennek a fenébe?

Az éhenkórászok magukról feledkezve, a rágcsalást abbahagyva, szájátva bámulták a nagytestű pohost, illetve a sört s annak ivását. Hirtelenében rettentő szomjúságot éreztek mind a hárman, szinte kórusban. A fele életüket odaadták volna egy korsó sörért. Sőt a nagytestű pohos egész életét. Dehát hiába, nem ihattak. És nem is ehettek, pedig most már éhesebbek voltak, mint amikor jöttek. A tömzsi feketének s a nagytestű pohosnak a tekintete találkozott is. Mit néz ez az ember a gyomromba? — fortyant fel újra a nagytestű pohosban, mikor a korsót letette. De meglegedett egy böffentéssel s a szája széléről csikos zsebkendővel letörölte a habot. A tömzsi fekete elfordult s csak úgy magának, maga elé lihegte:

— Az anyáád!

A nagytestű pohos visszalejtett az ételekhez. Egy kirántott borjúszeletre esett a választása.

— Csak a felét! Vágja ketté... úgy.

És fölmérte, hogy a két féldarab közül melyik nagyobb.

— Ebből a csalamádéból is!

A szerbsalátát nevezte csalamádénak, ami cukros ecetben, vékony szeletekre vágva eltett uborka, sárgarépa, paradicsom, zöldpaprika és hagyma. De tovább kutatott s mielőtt a borjúszelethez látott volna, másra is kedve kerekedett:

— Előbb ebből, kettőt!

Sárga szeletekre mutatott, melyek olyanok voltak, mint holmi színehagyott cékla. Rajnai lazac volt ez, egy kerek üvegedényben.

A nagytestű pohos megette a lazacot, kiitta maradék sörét s csak azután kezdett bele a borjúszeletbe, szerbsalátával... Pompás! Oly puha a hús, mint a gyenge csirke. Semmi csont, semmi mócsing, s a jó, vastag tojásos prézli réteg rajta. A három éhenkórász csaknem síró szemmel bámulta őt. A nagytestű pohos az étel után a mennyezetre nézve merengett el. Néha egy-egy szót szolt a szüntelenül körülötte settenkedő kopasznak, dirigálta a személyzetet, kis szalvétát kért, fogpiszkálót, állt, sétált, a kasszában ülő hölgyhöz is beszélt egészen beléje hajolva s egy kis nyálas ételmorzsával pontosan szemenköppve őt, amit az bájos mosollyal törölt le; aztán meg-

evett még három mignont, egy csokoládésat, egy linzert s egy diósat, megevett egy fürt szőlőt, több szőlőfürtöt megemelt, meglóbált, a vilá-gosság felé tartotta s vizsgálta a szemeket, mint mikor a tojásokat lámpázzák, mérte a fürtöket s persze szagolgatta is őket.

A három éhenkórászok, mintha gyökeret vert volna a lábuk, egyhelyben álltak, mozdulni sem tudtak. Némán figyelték a nagytestű pohost, síró tekintetük minden falatot elkísért a nagytestű pohos szájaig, a torkáig, mintha azon sírgödörbe zuhogtak volna alá.

A nagytestű pohos még a szőlő után is nézelődött, szaglászott egy ideig, de úgy látszott, befejezte a napi éjjelutáni pótvacsorát; elég volt; egy sajtosrudacska, három ringli, két lazacszelet, borjú-sült, szerbsaláta, három kis sütemény, szőlő, sör. Elég ez, az ember nem ehetik annyit, mint egy kapás és nem ihatik annyit, mint egy kefekötő.

— Remekek! — sóhajtotta a tulajdonos, rámutatva még a zöld fűgék halmára. — Olyanok, kérem, mint a bifsztek. á

— Ó, köszönöm, majd talán holnap megkóstolom. Sietek vissza, még dolgoznom kell, mert csúnyán vesztek.

— Ja, a poentörök! Néha kifosztják a bankárt. Ravasz nép.

— Több mint ezret leadtam ma — mondta a nagytestű pohos könnyedén, mégis elvárva a részvétet. Mert a „több mint ezer” az övé volt s most, egyelőre, a ravasz népé.

A három éhenkórászok figyelték és értették ezt a dolgot. Mind a három agyában valami olyan gondolat mozdult, hogy jó lenne már valami okosabbat kitalálni, mint az az engedély nélkül üzött alkalmi hordárság. Kis és nagy madzagokkal, kötelekkel, targoncával, csak néha, néha, akkor is csaknem izomszakadva, izzadva, görnyedve, rogyó csontokkal, néhány fillérért... Azután, mialatt a nagytestű pohos egy bankjeggyel fizetett, szótlanul vonultak kifelé. Kívülről még visszasandítottak. Hej, hej! A mosolygó odakint megindult az ajtó elől.

— Hová mégy, te málé?

A mosolygó kezét fölemelve ajánlott csendet. A sarkon, pontosan a Plátán-sor és a Fészek-utca sarkán, megálltak. A mosolygó jobbra-balra tekintett, sehol egy rendőr, sehol senki. Helyes. Kihúzott a zsebéből egy gombolyag madzagot az egyik végét a sovány magas kezébe nyomta s tekintetével mutatott a járda szélén meredő lámpaoszlopra. Zavartalanul értette meg a másik, mintha ketten, sőt hárman egy fejjel gondolkoztak volna: egykettőre kifeszítették a madzagot, egyik végét a lámpaoszlopra, másikat a sarokházra erősítve. A föld fölött egy arasznyi magasságban feszült a feketésen piszkos-szürke madzag, keményen, szinte pengőn. Pompás. És

rohantak át a három éhenkórászok a Platán-soron, a Fészek-utcába húzódtak, a fal mellé lapultak s fejüket ki-kidugdosva, kémleltek. De rettentő komolyan.

Nyíltott a „Sült ökör” ajtaja. Kilépett rajta a nagytestű pohos. Kezét zsebében tartva, kemény lépésekkel indult a sarok felé... A három éhenkórászok remegtek az izgalomtól.

Kis üzlet, amilyen éppen akad. Mégis mintha a világjár útjába helyezett bomba robbanását várták volna. Na most! A nagytestű pohos óriási zuhanással vágódott hasra. Fölfelé repültek a lábai s úgy terült el, mintha egy emeleti ablakból hajították volna ki. Másodpercekig megbénult az ámulattól. Azután feltápáskodott, eszmélt, újra lehajolt, kutatott a földön, fölfedezte, megfogta, próbál-gatta a madzagot, kiugrott a kocsíútra s föl-aláfordulva beleordított az éjszakába, rendőrért, többször egymásután.

A három éhenkórászok úgy szaladtak végig a Fészek-utcán, mint a nyulak. Némán, merev arccal futottak, mint a versenyzők. De amikor megálltak, elkezdtek röhögni, zihálva, hajladozva, egymásnak dölve, falnak esve röhögtek vagy negyedóráig, hogy majd megszakadtak.

Rongyosak, fázók, éhesek és szomjasak a három éhenkórászok, pénzük nincs, azt sem tudni, mivel foglalkoznak, talán munkanélkül valók, mert hisz az a kis poggyászcipelés néha ha akad, az bizony nem sok. De van bennük kedély!

A GAZDAGEMBER

A gazdagemberrel kisgyerek koromban találkoztam először. Testes, kövér ember volt a gazdagember, feketebajszú, feketeszemű. Gyalog jött ki a falutól három kilométerre fekvő tanyára. Mi, tanyai gyerekek, már messziről láttuk őt. Fekete ruhában jött, zsebkendővel törülte izzadó homlokát. Nagyon megörültünk neki. Szerettük a gazdagembert, mindig ajándékot hozott nekünk. Összeverődtünk négyen-öten és szaladtunk elébe. Keziticsókolom — énekeltük neki, így tanították pajtásaimat a szüléik, így tanított engem a nagyanyám. Szervusztok, — mondta mosolyogva a gazdagember és kihúzta a papírzacskót a zsebéből, sárgacukor volt benne. Osszátok szét, de igazságosan! Már el is fordult tőlünk, elnézett arrafelé, ahol a tanyai házak közelében nagyapám és a másik béres szántott. Elsétált hozzájuk. Mi elosztottuk a cukrot és szopogatni kezdtük. Egyszer csak ordítást hallok, arrafelé nézek s látom, hogy gazdagember a nagyapámat szidja. Nagyapám csak fogta az eke szarvát, előrelógott a feje, a gazdagember mellette szaladt előre-hátra s csak úgy vagdosta hozzá a kemény szavakat. Az istenit magának! Vén betyár! Ha ezt még egyszer meglátom, kirúgom magát. Ó, úgy zengett a hangja, hogy az országútra, talán a szomszéd tanyára is elhallatszott. A szívem elszorult. Sajnáltam a nagyapámat és szégyeltem magam. Csalatkoztam tehát a gazdagemberben, mert hát hogyan is hittem volna ezt róla? De a sárgacukor jó volt. És amikor legközelebb felbukkant a gazdagember a faluból vezető szilfás úton, megint csak örültem neki.

Újra találkoztam a gazdagemberrel. Már Pesten, ahol iskolába jártam. Ez a gazdagember is hirtelen bukkant elém. Befordult a kapun, hogy megnézzé a házat, amely az övé volt. Anyám meglátta, izgalom öntötte el, megkapott engem a vállamnál fogva, tuszolt kifelé, csaknem kilökött az udvarra, hogy megmutasson a gazdagembernek. Ez a fiam! A gazdagember nagy volt, kövér volt és őszülő bajszú. Megsímogatta a fejemet. No, énekelj a bácsinak, énekelj szépen! — biztatott anyám. És én elénckeltem a nótát, amelyre még a tanyán megtanítottak: „Kispacsirta, kismadár, De sok kislány megcsalt már. Ha ez az egy is megcsal, Megátkozom, hogy meghal, Meg-

átkozom, hogy meghal." Brávó, nagyszerű! A gazdagember mosolygott, benyúlt a zsebébe és adott egy forintot. Lestem is aztán sokáig, hogy jön-e megint, mert más nótát is tudtam, azt is szerettem volna neki elénekelni.

A felsőbb iskolában is találkoztam a gazdagemberrel. Ez nem volt kövér, csak kövérek. Lányosképű körvérkés fiú, osztálytársam. Nagyon kedves volt hozzám, csak barátkozni nem barátkozott sem velem, sem mással az iskolában. Csinos fiú volt, tiszta, ápolt; szép ruhában járt, ruháit gyakran váltogatta. Váltogatta! Nekem meg csak egy ruhám volt. A könyveit drága bőrtáskában hordta. Szinte észrevétlenül érkezett reggel az iskolába és egy óraker magányosan mintha eltűnt volna. Nem egy padban ültünk; amikor összeakadtunk, szervusz, mondta kedves mosollyal s nyomban másvalamivel foglalkozott. Egyszer falánkságom és bódult költekezésem miatt nagy bajba kerültem. Mit tegyek, jaj, mit tehetek? — vergődtem. Az agyam izzott, a drukktól majd meghaltam, százszor inkább, mint felelés előtt. Valahogyan az a gondolatom támadt, hogy ehhez a fiúhoz, szóval a gazdagemberhez fordulok. Akadoztam, nyöszörögtem neki. Arról nyöszörögtem, hogy mentsen meg a veszedelemből. Figyelmesen hallgatott meg, láthatóan sajnált is. És közölte velem, hogy segíteni rajtam nem áll módjában. — Igazán nagyon sajnálom, — így mondta. Hanem, ha megengeded, odahaza elmondom esetedet édesanyámnak, — folytatta. Ő jó asszony és talán tud valamit tenni. Talán, — ezen a szón elmerengtem. És ezen a kettőn, így együtt: talán tud! Másnap úgy állt a helyzet, hogy a gazdagfiúnak még nem akadt alkalma beszélni az anyjával. Ezt azonban csak kérdésemre közölte velem. Harmadnap meghozta a döntést: Édesanyám, sajnos, most nem foglalkozhat ezzel az ügygel, mert hasonló dolgokban nagyon „igénybe van véve”. Húsz-harminc koronáról lett volna szó. Különben az édesanya, a gazdagasszony, igen örült, hogy a fia olyan jólelkű, hogy mások sorsát is szíven viseli. Egy hét múlva a gazdagfiú vadonatúj sötétzöld, angolszövetű ruhában jött az iskolába; abban a tanévben az volt az ötödik ruha, amiben láttuk, pedig még csak decemberben jártunk.

Később gyakrabban került eléem a gazdagember. Láttam őt, hallottam, meg olvastam róla, néhánnyal meg is ismerkedtem. Már amennyire ismeretségnek nevezhető az ilyesmi. Még az iskola utolsó évében történt, hogy összeveszttem eggyel. Civakodtunk, górombaságokat mondtunk egymásnak. A tanár úr elé került az ügy, engem megbüntetett, őt, a gazdagfiút, nem. Az egyetemen „zárt vizsgát” tett a gazdagember: egyedül ült a tanteremben a professzor előtt, két barátja őrt állt az ajtóban, nehogy valaki bemenjen a szigorlatra. Nem tudni, mi történt odabenn, de a gazdagember sikerrel vizsgázott, én meg, két nap múlva, majdnem megbuktam.

Ügyvédi irodában irnokoskodtam, gazdag emberek végrendeleteit másoltam. Ház, föld, telek, készpénz, részvények, mőtárgyak. Összeadtam az egyes tételeket és sóvárogtam a gazdagságra. L. M. vagyona ötmillió korona. B. I. vagyona kilencmillió korona. (Ezer koronát hagyományozott régi öreg kocsisára.) S. B.-nek mindössze egymillió koronája volt. Ez az S. B. különben kopott ruhában járt, borostás volt az álla, kusza a haja. Ha megjelent valahol, ahol nem ismerték, majdnem izének, halljamagának szólították. Tetszett neki az ilyen helyzet. Mert amikor kiderült, hogy kicsoda, hát egyszerre megváltozott körülötte a világ vagy százméteres körzetben. Volt hajlongás, halk rebegetés, méltóztassék, tessék parancsolni, Kovács úr, gyorsan egy széket! L. M. pedig, az ötmilliókoronás, téli időben, mialatt éppen az ő végrendeletét másoltam, odaállt az irodai vas-kályhához, vadonatúj, drága ruhában. Egyszer csak megcsapta a szag az orrát, szimatol, megfordul, tapogatja magát, hát igen, a ruha kiégett vagy egy tenyérnyi darabon. Nagy csapás. Még dühös is lett a gazdagember, hogy miért nem figyelmeztettem a veszélyre. Ezt ugyan nem mondta, csak laposakat pislantott felém. És amint szagolta a ruháját, részvétet várón tekintett rám.

Egyszer, jóval később, egy szép artistanővel barátkoztam. Együtt ültünk az „irodalmi kávéház”-ban, még fiatal voltam, talán tetszettem is a lánynak. A lány kedves volt, fesztelenül csevegett, s amikor meghallgatott, biztatóan mosolygott a szemembe. Jött azután a gazdagember. A lány bemutatott bennünket egymásnak. Jelenlétem egy csöppet sem zavarta a gazdagembert, pedig húsz évvel lehetett idősebb nálam. A feje tündökölt a kopaszságtól, a halántékán öszültek a hajszálak. Barátságosan elbeszélgettünk, esti tíz óra lett, a gazdagember azt mondta, hogy itt az ideje a vacsorának, el kellene menni valami jobb étterembe. Fölálltunk, elindultunk, s amikor az ajtón kiléptünk, a kedves nő a kezét nyújtotta nekem: Viszontlátásra!

Ó, sokszor láttam a gazdagembert. Az utcán, a hivatalban — ahol persze ő volt az igazgató —, a színházban — ahol az első sorban ült —; láttam a kocsikorzón, ahol mindenki báméskodott, ő pedig aludt, legalább is a szemét behúnyva úgy tett, mintha aludna; találkoztam vele, mikor a vonaton utazott, persze elsőosztályon s szinte fájdalmas szemrehányással nézett rám, amikor a fülkébe benyitottam; robogott kétfogatú kocsin, repült, vagy csak suhant autón. A régi világháborúban Pesten sétált, vöröskeresztes megbízottként, századosi egyenruhában. A kávéházban várnom kellett a feketére, míg a pincér őt teljesen ki nem szolgálta. A kávé körülsétált a teremben, nekem azt donogta orrhangon, hogy van szerencsém, neki így énekelt: alázatos szolgálója. A gazdagember öreg volt, a gazdagember fiatal volt, egészséges volt, beteg és sápadt volt, félénk

volt, harcias volt, kísértő volt (vacsorára két lágytojást evett, semmi mást); finommodorú volt, rideg volt, nagyhangú volt, sietett, lassan járt, fekete ruhát viselt, szürkét, dohánybarnát, a fején panamakalapot, a szemén monoklit, olvasáshoz pápaszemet tett fel. Néha atléta volt, olyan, mint egy zakóba öltözött gládiátor, máskor keskeny volt a melle, majd rút volt, torz volt, esetleg mindkét lábára nyomorék. A gazdagember ilyen volt és olyan volt, ahány annyi-féle volt.

És mégis, mintha az egyik gazdagember úgy hasonlított volna a másikhoz, mint tojás a tojáshoz. Valamennyi gazdag ember egy és ugyanaz volt, a gazdagember volt. A lelkük, a gondolkodásuk, a magatartásuk lényege volt ugyanaz.

A gazdagember hitt a magántulajdon szentségében. (Ami az enyém, az az enyém, ami pedig a másé, az a másé — de jó lenne, ha az is az enyém lenne.) A gazdagember becsületes és korrekt volt. Megtartotta a törvényeket és a rendeleteket, mert tudta, hogy azok az ő érdekeit szolgálják. Kiváltságait és a szegényeknél sokkal jobb életét igazságosnak tartotta. A legnagyobb nyugalommal ette a kávéházi terraszon a vacsoráját, halat, sültet, spárgát, parfé, sajtot, epret, mialatt a terraszkorlátjához kívülről támaszkodva az éhes szegényember úgy kísérté tekintetével a szájában eltűnő falatokat, hogy majdnem utánuk ugrott a szeme. Ezt vagy nem vette észre a gazdagember, vagy ha észrevette, megvédte őt a különféle megfontolások: haszontalan munkakerülő a szegényember; aki dolgozik, az meg is él; a legutolsó napszámos is szépen élhetne, ha a keresetét el nem inná.

Ezeket a helyes gondolatokat részint önmaga termelte ki a gazdagember, részint írók és újságírók műveiben olvasta, az úgynevezett bér-gondolkozókéban, akik olcsó bérért efféle tételeket bőven szállítottak neki. Ezért a gazdagember meg is vásárolta az írók könyveit és elő is fizetett az újságírók lapjaira.

A szegényemberrel szemben általában csökkent volt a gazdagember sajnálkozóképessége, mert fölfedezte, hogy ebsont beforr és hogy az ügyes ember megél a jég hátán is, meg hogy a szegényembernek amúgy sincs igénye. Ezt az igénytelenséget a gazdagember már-már úgy gondolta, hogy ha a szegényembernek hideg tokot kellene ennie tartármártással, utána szullét, majd banánt, talán még meg is betegedne. Az írók is biztosították ilyesmiről a gazdagembert. Például a kitűnő költő megszívlelendő karcolatot írt az újságba a rongyos és piszkos koldusról, aki gondtalanul ül a napon, nem törődik a holnappal, kinyújtott meztelen lábszárán nagy lila seb díszik, mint valami dúsfürtű krizantém, zöld legyek sétálnak a seben s a koldus a seb táját kéjesen vakargatja.

A gazdagember naponként szétnézett a világban és ha zavartalanul élvezhette javait, a közállapotokat rendnek nevezte. Egy szegényember azt mondta egy gyűlésen, amelyet novemberi, hideg, esős időben tartottak meg s amelyre mezítláb is érkeztek más szegényemberek: Éppen az a mi célunk, hogy senkinek se lehessen több pár cipője addig, amíg nincs mindenkinek egy pár cipője! Ezt a szegényembert elítélték háromhavi fogházra. Mert amit mondott, az már zavar. A zavartól pedig félni kell. És ha a zavar beáll, azt meg kell szüntetni. A zavar megszüntetéséről így beszélt a gazdagember: Helyreállítoták a rendet. Így is írták ezt a kedvenc lapjai. De különben is a zavaros állapotokról mindig jól tudta a gazdagember, hogy „nem tarthatják magukat sokáig”.

A gazdagember legtöbbször örökölte a vagyonát. Ha nem örökölte hanem maga szerezte, akkor is lelkileg gazdagember volt már ő születésétől fogva.

A gazdagember a maga jólétét Istentől eredőnek, Isten ajándékának tekintette és meg volt győződve róla, hogy meg is érdemli. Ezért legtöbbször vallásos volt a gazdagember, templomba járt, imádkozott, hálát adott Istennek és el-elmondta: Add neg nekünk a mi mindennapi kenyerünket. Ha túlságosan buzgó volt a gazdagember, ha minduntalan az Istent emlegette, akkor már egy kicsit gyanús volt, némi csalásra, uzsorára, lopásra, hamis esküre, hamis perre, besúgásra, esetleg gyilkosságra.

Nem igaz, hogy a gazdagember gyáva. A gazdagember bátor. Utolsó lehelletéig ragaszkodik a gazdagságához, érvel, agítál, izgat, susog, összeesküszik, szavaz, választ, veszteget, följelent, könyörög, fenyegetőzik, háborút készít elő és háborút visel, háborúba küldi a szegényembert, akár a többi gazdagot is, de végszükség esetén még maga is harcba megy, háború után pedig, ha az elveszett, még a barrikádra is kiáll.

A gazdagemberben van némi segítőkészség is a szegényemberrel szemben. Adakozni is szokott. Ha havi ezer forint a jövedelme, hajlandó abból egy forintot, esetleg kettőt, sőt talán ötöt is másoknak juttatni. Mindig egy parányi töredékét a jövedelmének. Ez az adakozás lelki szükséglete. Mert úgy tudja és úgy akarja tudni, hogy ő jó ember. Amikor adományát megtette, csöndes meglegegedés szállja meg. Adjon az Isten ezerannyit, mondják neki hálálkodva, és ő el is várja Istentől a fizetséget.

A gazdagember olyanformán kegyetlen, mint a kisgyermek. Amikor egymaga elterpeszkedik hatszobás lakásában s téli időben fűteti mind a hatot, pedig ugyanakkor mások tízen dideregnek egy odúban, nem tudja, mit cselekszik. Szinte édesdeden kegyetlen a gazdagember, amikor hatfogásos ebédjét végigeszi, holott tudja,

hogyan vannak, akiknek nem jut betevő falat. Sőt azt is szívesen látja ilyenkor, ha a szegényember örül az ő jó étvágyának. A gazdagember ebédel, valami kis hiba van a sült csirkével, a püspökfalatja táján mintha már bűdösödne. Megszagolja, gyanakodva néz körül, felesége, a gazdagasszony is megszagolja s szidni kezdi a szakácsnét: hülye az a tramlí, a fene egye meg őt. Nem vette észre, hogy ez a csirke már nem friss, ebben a hőségben. És így szól a gazdagemberhez: Ne edd meg, szívem, romlott, kész betegség. Majd odaadom a viciéknek.

A gazdagember hatalom, a dicsőség, az élet. Megszületik, él, eltűnik, emlékét márványművel örökítik meg, írják róla, mert ő gazdasági életünk kiválósága volt, mindent másokért, a haza felvirágoztatásáért tett, megcsinálták, sajnálják. A szegényemberek is sajnálják, mert ők jötevéjüket vesztették el benne. Igen, a gazdagember még életében elvárta, hogy a szegényember illő bánatba essék, ha őt valami baj, akár a legcsekélyebb károsodás érte.

A gazdagember örökké élő, tehát soha ki nem vesző külön fajtának látszik. Szinte csodálatos, hogy a természet nem jelölte őt meg valami külön szígmával, oroszlánfarokkal, cápafogakkal, vagy a homlokán kiálló dudorokkal. Mindenesetre mulasztás a természet részéről.

Gyakran elméláztam a gazdagemberről. Láttam kolduló gazdagembert is. A sors szeszélyes játéka folytán kihullott a gazdagok sorából, kiállt az Andrássy-útra, leste az ismerőseit, jólöltözött idegeneket is megszólított és pénzt kért tőlük. Kitől tíz pengőt, kitől egyet. Sokkal többet adtak neki, mint a kolduló szegényembernek.

Ha mégis netalán kipusztulna a gazdagember! Nem kellene-e őt akkor is külön parkban tenyészteni, mint Amerikában a bölényt, hogy lehetőleg megőrizzük az élőlények minden változatát, már csak tanulmányozás céljából is? De kipusztulhat-e? Nem szívósabb-e, mint a légy vagy a szúnyog, — már mint fajta?

Bizonyos, hogy a gazdagember csinálta ezt a most végetért, gigászi háborút. A háborút, a bombázást, szegényeknek és gazdagoknak csaknem egyenlő veszedelmét. A pincét. A sötétséget, a táplálék hiányát, a piszkot, a férgek, a fenyegető betegségeket. Mert élni akar, mindenáron jól élni.

Amikor a pincéből feljöttünk, nem leltük a régi világot. Vilanyvilágításos termeivel, melegítő kályháival, korzóival, virágdiszeivel, kozmetikájával, bokaösszeütéseivel, vadászataival, főkönyveivel, afféle közmondásaival, mint például ki mint vet, úgy arat, vagy addig nyújtózkodj, ameddig a takaród ér, sok minden egyébbel nem leltük az évezredek menetrendet. Mérsékelt megdöbbenéssel járkáltam a régi világ romjai közt.

Járkálók ma is és nem tudok sírni a romok felett. Figyelmemet inkább a sarjadozó fű, az új szavak, a szokatlan új harcok, eddig ismeretlen emberek hangjai ragadják meg. Múlik az idő, van már villamos, villany, vízvezeték, saláta, van étkezési akció, munkaverseny, új újság, új könyv, járkálók, nézelődők, mindjobban feledem a sok-sok rettegést, egy egész élet rettegéseit, és megint csak találkozom a gazdagemberrel.

Jön velem szemben, már messziről látom. Hát... nagyon elszegényedett. Arca sápadt, tekintete tétova, ruhája megviselt, szőre borzas, csontja zörgős, szédelegve ballag. Megállunk egy szóra. Előtűnk nyüzsgés, hátunk mögött rom, egy nagy palotának valósággal kifordultak a belei. Rámnéz a gazdagember, szinte szemrehányóan. Én is jól megnézem őt. Hát nagy összeomlás, nagy. Mintha a Jánoshegy vakondtúrássá rogygyant volna. Nem is tudok neki mit mondani. Különben is valami kalapálás zengő zajától — a síneket javítják éppen — még a hallgatásunkat sem hallom. Látom a gazdagembert, egy gomb hiányzik a kabátjáról. Mintha a régi magamat látnám. Szeretnék a zsebembe nyúlni és így szólni: Itt van egy forint, fogja szegény gazdagember! Van nekem ezer, egyet adok belőle. De nem szólok. Ő csóválja a fejét és meg is mondja: Nem jó világ! Mit gondol, mi lesz ebből? Megállapodunk aztán abban, hogy nehéz az élet. És elválnak. Még utána nézek a gazdagembernek. A pusztulás, a halál, az enyészet, a természet nagy elve jár az eszemben.

Védekezek a saját ellágyulásom ellen. Küszködve, nehezen. Nem is tudom, mire jutnék, ha nem sietne segítségemre a gazdagember. Mert elémtoppan ám újra. Mintha az előbb ahogy eltűnt, csak körülsétált volna az utcák négyszögén, átváltozott volna Fregeoli módján, vagy valami villámszanatórium vetette volna ki magából, talpraállítván őt. Friss a gazdagember, üde, ruganyosan jár, nevet a szeme. Jól megnézem, egy évvel ezelőtt is láttam őt, még csak meg sem soványodott. Vadonatúj a sárga cipője, pepita a ruhája, jelvény virágzik a kabátja gomblyukában, szentisten, csak nem a Szegények Szabadszervezetének a tagja?

Éppen egy eszpresszóba tér be a gazdagember, uzsonnaidőben. Megyek utána, ellenállhatatlanul vonz. Megíszom én is egy feketét, hiszen gyakran van az úgy, hogy a gazdagember pénzébe kerül a szegényembernek. Tágas az eszpresszó, nemrégiben nyílt, tele, de tele van vendéggel. Minden széken a gazdagember ül. Férfi, nő, öreg, fiatal, mindenféle változatában a gazdagember. A gazdagember, akit szemmel kísérek, talán mert emlékeztet a volt osztálytársamra vagy arra, aki a nőt elvitte vacsorázni, vagy az előbbi gazdagemberre, aki talán csak szemfényvesztésül rogyadozott előttem, mindegy, a gazdagember tejeskávét rendel. Otthonos ebben az esz-

presszóban, előzékenyen fogadják, rögtön kiszolgálják. Megeszik három süteményt is, a sütemények finomak, látom, mert érték ehhez, vajjal készültek, cukrosak. Falatozás közben szétnéz a gazdagember a tájon, meglát, megismer, köszön. Rágyújt egy cigarettára, kis dobozból veszi ki a cigarettát, a dobozon kép, cirillbetűs felirat, finom bolgár cigaretta lehet. Csakhamar fizet, a nadrágja hátsó zsebéből húz ki egy vastag köteg százast, kettővel fizet, száz pengőnél nagyobb a számlája. Föláll, indul, mellettem kell elhaladnia. Megáll az asztalomnál, kölnivíz szaga csapja meg az orrom, a nyakkendője selyem, ezt kérdezi vidáman: Hogy van? És még hozzáfűzi biztatón: Remélem, jól.

Már megy is. Ragyog a derűtől. Dermesztő ez a ragyogás.

LÁTOGATÁS

Egy asszony megy az utcán, a Csikágóban. Nagy házak az utca során, csend és nyugalom, azon tűnődik, vajjon miért hívják ezt a városrészt Csikágónak. Egyszerű emberek botorkálnak benne, éppúgy, mint máshol. Ámbár eszébe jut egy eset, amikor a Paducz Sándorék itt laktak s egy este a Sándor hazafelé ment, szemközt jött vele egy alak s amint éppen egymás mellé értek, az csak úgy egyszerűen oldalbaszúrta késével a Sándort s elkezdett futni. Sándor haza-sietett, kezét a sebéen tartva, otthon orvost hívtak, az kimosta és bekötözte a sebet, komoly baj nem lett. No, ez csak úgy eszébe jutott az asszonynak, régen történt, lehet harminc esztendeje. Mind-egy, ez a Csikágó. Itt lakik szegény Malvin néni. Nem a legjobb helyen. Mostanában ugyan ilyen tréfásan nem szokás késelni, de... közel van a lakása a pályaudvarhoz s ez háborúban nagy veszedelem. Emiatt a tavasszal heteken át nem aludt. Most már nyugodtabb. Csak nagyon elhagyatott. Tele is van panasszal. Hogy a gyerekei ritkán látogatják meg. Néha egy hétig nem lát ismerőst. Cse-lédje nincs, magányosan lézeng a kis egyszoba-konyhás lakásban. A rádiót hallgatja, de abban nincs öröme. Bizony, az olyan ártatlan csínyek, mint amit a Paducz Sándorral műveltek, ma már nem divatosak, komolyabb időket élünk. Persze, a pályaudvar környékéről már régen el kellett volna Malvin nénit költöztetni. Kívethetné-nek neki a gyerekei egy kis lakást a környéken, jó messze. Oda is eljárhatnának hozzá, ha már úgyis olyan ritka vendégek. Hát éppen ezért keresi ő fel Malvin nénit, olykor havonként kétszer is. Hogy örül mindig, amikor meglátja! Félórát, egy órát tölt el nála, beszélgetnek s az öregasszony egészen felvidul. Eleinte panaszkodik a világra, az emberekre, a gyerekeire, de a végén már mosolyog és dicsekszik. Alig engedi el. Csak jöjjön el megint mihamarább. Kovácsné szívem, jöjjön el. El sem tudja képzelni, hogy örülök ma-gának.

Igen, Kovácsnének lehet is örülni. Vidám tekintetű, kövérkés asszony, csinos, a szeme tiszta, a hangja kellemes, a fogai villog-nak. Szépen beszél s oly kedveseket mond mindenkinek. Most is, ahogy lépdel a Hernád-utcában, tekintete ráesik egy-egy emberre,

szinte szeretné mindegyiket megszólítani. Egy boltból jön ki egy szegényasszony és kesereg. Jaj, mit nem kapott, kedvesem? Úgy? No hát, menjen el a T.-utcába, igaz, hogy egy kicsit messze van ide, de ott fog kapni. Egy kiskabátos, lilaorrú, vörösképű férfitől szeretné megkérdezni: Fázik bácsi? Ejnye, kitől is lehetne magának egy kimustrált kabátot szerezni? Hideg van, korán jött a tél, de Malvin néni bizonyosan nem fázik, mert télen úgy be szokott fűteni, hogy olyan a lakása, mint a gőzfürdő. Fázékony öregasszony a Malvin néni, fél a meghűléstől. Nem csoda. Öreg, sápadt, az ereiben már alig lehet egy kis vér. Ejnye, már túl is mentem a P.-utcán, nem, nem, most következik.

Egy zöldes, vedlő házban lakik Malvin néni. A saroktól a negyedik ház. Második emeleten. Ott, ahol az a szalmavirág van kitéve, szegény virágok, megfagynak. Nyáron ki szokott nézni a néni az ablakon. Kihajol s nézi az utcát és lesi, hogy nem jön-e látogatója, valamelyik fia, vagy lánya a hét közül. Szebb házban is vehettek volna ki neki lakást. A kapualja azért rendes. A kapuval szemben a házmester. A lépcsőház is rendes, csak a lépcsők kopottak, repedeznek a kövek. A második emeletet ráépítették a régi egyemeletes házra, a második emelet lépcsői oly magasak, hogy alig lehet rajtuk járni. Nem kellemes ezt a két emeletet megmászni, különösen, ha az ember súlyos. No de végre! Csönget. Vár. Hang belülről nem hallatszik, de csakhamar félrehúzza Malvin néni az üvegtábla sárga kis függönyét, kiles. Reménykedve, de aggodalommal is: nem a végrehajtó? Nem kézbesítés adóügyben? Rendőr, koldus? Vagy talán betörő, esetleg gyilkos? ... Ó, ó, Kovácsné! Hála istennek, hogy eljött.

Nyílik az ajtó, Kovácsné mosolyog, nevet, Malvin néni fehér arca derül, ő nevetni nehezen tud, de szóval élénken hálálkodik:

— Maga az? Mennyire örülök. Régóta vártam már magát is. Az én ritka vendégeim. A legidősebb fiam, Péter, a drágalátos, már hat hete nem volt nálam. Nem kíváncsi rám. Egy hete vagyok egyedül, majd megbolondulok...

Ezalatt Kovácsné bekerült a szobába, ott veti le a kabátját, teszi le a kalapját. Szép kabátja van.

— Üljön le — kínálja hellyel Malvin néni. — De, remélem, most nem siet? Mint a multkor. Most nem engedem ám el. A legkisebbik lányomat, Máriát, várom mára. De nem jön.

— Még eljöhet — mondja Kovácsné.

— Eljöhet, el, csak nem jön. Az is három hétben ha egyszer állít be. Hogy' van, mama, no látom, semmi baj és már megy is. Lehetek aztán megint egyedül. Úgy örülök magának, kedves, hogy ki sem tudom mondani.

— Tessék egy kis sütemény — mondja Kovácsné.

Malvin néni már látta a kis csomagot, fehér, cégjelzéses papíros, átkötve vékony, piros szalaggal, tudja, hogy mi van benne.

— Köszönöm, igazán kedves maga, de minek hozta? — így örül a süteménynek s nagyon zokon venné, ha Kovácsné egyszer üres kézzel jönne. — Minek ez a drága haszontalanság?

— Nem is drága. Fontos, hogy még mindig jó.

— Majd uzsonnaidőben eszem meg. De hát minek hozta? Igazán megharagszom magára.

— Nem félek én attól, néni. Egy kis nyaláncság, hogy ne unatkozzon.

— Az unalom, az, azt egye meg a fene. Életemben soha nem unatkoztam. Gyerekeim voltak, mindig dolgoztam. Most meg, öreg-ségemre, így kell raboskodnom. Mert olyan vagyok ám ebben a lakásban egyedül, mint a rab. Jaj, mit vétettem, Istenem?

Kovácsné meghökken ily keserű panasz hallatára, de amikor elkomorul, akkor is nyájas az arca és mosolyogó a szeme. Vigasztalja a nénit:

— Nem kell azt olyan tragikusan felfogni, néni. Egyedül van, de legalább békén van. Eltelik így is az idő. Egész nap tesz-vesz, takarít, megcsinálja magának azt a kis ételt...

— És állok az utcán a boltok előtt.

— Ez szomorú. Ez az egy. De nem baj, ez csak ideiglenes.

— Ideiglenes? Éppen elég nekem. Én magam is már csak olyan ideiglenes vagyok. Hetvennyolc éves vagyok már. Mit hozhat már nekem a világ? Ó, nem érem én már meg ennek a végét. Nem is akarom.

Kovácsné a szemébe néz Malvin néninek, nézi a bánatos, ködös tekintetét, fehér képét, szétnyíló halvány ajkait. Azt gondolja, hogy: szegény néni. Azután: milyen kedves, jó öregasszony. Még szép is. Öreg, de öregnek határozottan szép. Mi jót is lehetne vele tenni? Ó, ő sürűbben fogja ezentúl meglátogatni. És mindig hoz majd neki valami csekélységét. És beszél a gyerekeivel, Péterrel, Máriával, a többiekkel, hogy azok is járjanak hozzá gyakrabban. Tegyük változatosabbá jó öreg anyjuk hátralevő életét. Hátralevő! Nincs súlyos baja, élélhet még húsz évig is, Isten segítse.

Malvin néni elfordul, hamutálcát tesz az asztalra, mivelhogy Kovácsné cigarettára gyújtott, de rá-rápislant vendégére. Az ő elméjében is kergetik egymást a gondolatok. Milyen derek, kedves, fiatal asszony! Szép asszony. Már a javakorában van, de még mindig szép. És jószívű. Az is szép tőle, hogy így meg-meglátogatja őt. És soha üres kézzel nem jön, áldott jó teremtés. Vidám, megnyugtató, egészséges, kellemes ránézni.

Kérdezősködni azután az egymás családjáról. Malvin néni őszintén érdeklődik mindenki iránt, aki Kovácsné szívéhez nőtt.

Mit csinál az ura, hogy van? Miért nem hozta el megint a kislányát, milyen édes gyerek az, igazi angyal. Mivel tölti a napjait? Kovácsné is kérdezzet a Malvin néni gyerekeiről. Azoknak a gyerekeiről, szóval az unokákról. Van már dédunoka is. Malvin néni előveszi a kisbaba fényképét. Nohát, csuda, hogy milyen aranyos. Mosolyognak, nevetgélnek, a kényesebb részleteket suttogva mondják, mintha bizony valaki meghallhatná. Malvin néni egy kis ártatlan rágalomnál ki is les a csöpp előszobába, nem áll-e ott valaki. Néha megfogják az egymás kezét, jósaágos, ráncos, anyás kéz a Malvin nénié és fiatal, párnás, gusztusos kezecske a Kovácsnéé. Kovácsné meg is simogatja a néni állát, a néni akkor úgy pislog, mint egy iskoláslány.

Múlik azonban az idő. Kovácsné egyszer csak feláll, hogy már mennie kell. Malvin néni sajnálkozik, marasztalja, Kovácsné mentegetődzik, ezzel is elszórakoznak még egy keveset, de azután nincs tovább. Kovácsné fölveszi a kabátját, ne, ne tessék segíteni, majd csak harminc év múlva, fölteszi a kalapját, felhúzza a kesztyűjét, fogja a táskáját, még így felkészülve és állva néhány szó, hogy üdvözli Pétert, csókoltatja Máriát, akiket a gyerekek közül személyesen ismer s lépcsőről-lépésre kerülnek az előszobába. Kovácsné kinyitja az ajtót, az ajtóban még szóbakerül, hogy milyen méregdrága a cihának való, Malvin néni nyomon követi Kovácsnét, Kovácsné a beszélgetés hevében maga elé engedi Malvin nénit ki a folyosóra, ő csak utána lép ki s szüntelenül beszélve, nevetgélve, becsukja maga után az ajtót. Igen ám, csakhoggy az ajtó újmódi ajtó, nem kilincs van rajta, hanem clyan zár, amelynek kifelé csak egy kerek korongja van.

— Csak jöjjön el, szívem, mennél hamarább — kérleli epedve Malvin néni Kovácsnét.

Kovácsné ígéri, hogy mihelyt időt szakíthat, eljön, reméli, hogy már a jövő héten.

— Kezét csókolom, néni.

— Isten áldja, Isten áldja, kedves. — Malvin néni még áll, de jobbjaival nyúl hátra az ajtó felé: — Szent Isten, becsukódott!

— Jaj, én csuktam bel! Ó, milyen ügyetlen vagyok, most nem tud bemenni a néni. Ejnye, ejnye, milyen szerencsétlen vagyok.

— Odabenn van a kulcs — mosolyogja Malvin néni —, most mi lesz? Hogy' jutok én be? — és körülnéz tanácstalanul.

— Istenem, de röstellem a dolgot — sóhajtozik Kovácsné és nyomkodni kezdi reménytelenül az ajtót.

— Azt hiába nyomkodja, szívem. Az már be van zárva. Csak meg ne fázzak — és összehúzza blúzáat a nyakánál Malvin néni.

Kovácsné egy kis ingerültség önti el, az ajtóra dühös, de meg a nénire is haragszik, mert miért kellett neki kijönni a folyosóra? Nézi az ajtót, a falat, föltekint a házereszre:

— Megyek le a házmesterhez. Az talán ki tudja nyitni.

— Igen, legyen olyan szíves. Hogy jöjjön rögtön, mert hideg van s attól félek, hogy megfázok. Ó, hogy a fene ette volna meg ezt a buta ajtót. Minek is csinálnak ilyeneket? Mennykő csapjon az újfajta zárjukba.

Kovácsné azt gondolja, hogy jó, jó, egy-két perc az egész, nem kellene mindjárt úgy kétségbeesni, nincs is olyan hideg. És siet le a lépcsőn. Malvin néni utánanéz s amint halad lefelé s eltűnik Kovácsné, azt véli róla: szeleburdi! Aztán csak úgy határozatlanul tűnődik: Kellett ez neked? Most majd szépen megfázok. Borzasztó, ó, ó! Most még csak az hiányzik...

És már nem is hiányzik, amire Malvin néni gondol, mert a házmester csakugyan nincs otthon. Nem tudom, hova ment — mondja Kovácsnének egykedvűen a száraz házmesterné. Azt sem tudom, mikor jön...

— Tessék adni egy kulcsot, vagy...

— Csak egy kulcs van a lakáshoz.

— Ez borzasztó! Mit csináljak most azzal az öreg asszonnyal? Ha meghül nekem és beteg lesz, hát elátkoz. Nincs valami sperrhakni?

— Az éppen van — s a házmesterné csak áll és néz mereven.

— Tessék hát ideadni, majd én megpróbálom.

Odafönn ezalatt egyhelyben tipeg Malvin néni. Mindjobban fél, hogy megfázik s mindjobban haragszik a télre, arra, aki a hideget kitalálta, az egész világra, a házra, az ajtóra, jaj, talán még Kovácsnéra is. Igazi szélverona. Hogy ennyi esze ne legyen valakinek! Ilyen... ilyen esztelenséget csinálni. Mi lesz, ha meghül és megbetegszik? Bizony, még tüdőgyulladást is kaphat. És hol késik olyan soká? Nemhogy sietne, ha már a bajt elkövette. Még talán... ó, talán elment és nem is jön vissza. No, azt talán mégsem teszi meg. De hol van, hol?

Liheg fölfelé Kovácsné. A tűz égesse meg az olyan embert, aki ilyen lépcsőket csinál! Amint megpillantja Malvin nénit s annak arcán az aggodalmat, szeretne ráripakodni. Hogy ne essen úgy kétségbe, nem vész el a világ. Majd ülhet még eleget a kályha mellett s melegítheti azt a savó vérét. Jaj, milyen útálatosak is az ilyen tehetetlen, semmirevaló vénasszonyok.

— Itt vagyok — lihegi Kovácsné kedvesen és újra mosolyogva. Az arca megvonaglik, mert a lépcsőn fölfelé futott.

Bele akarja illeszteni a tolvajkulcsot a zárba, nem sikerül neki, kétszer-háromszor megpróbálja, hiába, Malvin néni a fejét rázza, borzasztó, s türelmetlenül nyúl a kulcsért:

— Majd én. Tessék csak ideadni.

Kovácsné a nagy izgalomban is észreveszi ezt a tessék csak-ot és szinte felforr tőle a vére. Tessék csak! A vén mamlasz, mintha ő ügyesebb lenne.

Kovácsné nem enged, makacskodik tovább, a kulcs benyomul a zárba, de nem fordul benne se jobbra, se balra. Aztán fordul, forog, de az ajtó nem nyílik ki. Kovácsné kirántja a kulcsot, megint bedugja, Malvin néni ismételteti, hogy majd én, majd én, adja csak ide. Végre is kicsavarja Kovácsné kezéből a kulcsot s ő kezdi sanyargatni a zárat. A zár konok, az ajtó áll mereven, két ilyen műkedvelő nő meg sem kottyán neki.

— Hát... nem tudom, hogy most mitévő legyek.

— Lakatost kell hívni, nincs más hátra.

— Addig megfagyok.

— Dehogy fagy meg a néni, nincs is hideg. Tessék lemenni s beülni a házmesterék lakásába.

— Hogy hová ment el az a csavargó, dögölne már meg, mert jaj, nem tudok mást mondani. Ilyen szélhámós, dologkerülő, csirkefogó nincs több az országban.

Léptek hallatszanak, már emelkedik a kanyargónál egy piszkos kalap, benne egy lompos fej, a szenesember jön, fát és szenet hoz a szomszéd lakásba.

— Ejnye, jóember, nézze csak, mi történt velünk...

A szenesember leteszi a teli zsákjait, szó nélkül nyúl a kulcsért. Bedöfi a zárba, egyet csavar rajta — s az ajtó kinyílik.

— Tessék! — mondja a szenesember, még ki is tárja az ajtót, somolyog s hajol le a terhéért.

— Köszönjük, köszönjük, jóember, no maga ügyes legény, mi sohasem tudtuk volna kinyitni, igazán nagyon köszönjük.

— Ez semmi! — mondja a szenesember megvetően a munka csekélységére. — Kezüket csókolom.

— Hála Istennek, most már mehetek — könnyebbül meg Kovácsné. — Ne tessék rám haragudni.

— Dehogy haragszom, dehogy haragszom, hogy' gondolhat rólam ilyent? Megesik ez mással is. Csak meg ne fáztam volna!

Kovácsné nevet, megcsókolja a néni homlokát, majd eljövök egy-két hét múlva, kiáltja már a lépcsőről s azt véli, hogy legalább fél évig nem teszi be ide a lábát.

Malvin néni bemegy a lakásba, bezárkózik, a kályha mellé ül. No, ilyent sem hallottam még, hogy valakit téli időben, kabát nélkül kizárjanak a lakásából. Egészen fölfáztam, érzem, ó, óhh, hogy a nyavalya törje ki ezt a... de megretten, hogy merre rohan a gondolata, ijedten csavar egyet rajta: azt a lump házmestert, aki soha nincs a házban, amikor szükség van rá. Hanem az a szeneslegény milyen ügyes! Csak hozzáért és már kinyílt a zár. Nagyon, de nagyon ügyes. Talán... még az is lehetséges, hogy betörő.

BÉRHÁZ

Hársfa-utca 70. Háromemeletes ház, színe szürke, illetve sárgás, azaz piszokbarna, szóval bérházzsín. Kapu este tízig nyitva, azután kapupénz fejenként tíz fillér, éjfélt után húsz fillér, felülfizetés ajánlatos, felülnemfizetés esetén a házmester a köszönést nem fogadja. Nyitás reggel hat órakor, a mosásmentes kaucsukzsebkendő s az önműködő nadrágtartó feltalálója, ha reggel hatig sétál a ház előtt, akkor már ingyen térhet hónapos odújába.

Délután három óra. Feketebajszú férfi befordul a kapun. Az udvar majdnem tágas. A földszinti lakásokban mindenki olvashat, akár az egész bibliát kiolvashatja, ha állandóan égeti a villanyt.

Fenn a tetőn mászik egy macska. Néha meggörbül a háta, a farka meg hullámosan mozog. Négy macska élt eddig a házban, most már csak három van belőlük, egyet tegnap bevitték a kishyerekek a földszint négybe s a szüleiik távollétében megnyúzták.

A tetőn sétál a cserepezőmunkás. A cserepezőmester lenn sétál az utcán, nem a Hársfa-utcában, hanem mivel a Kőfaragó-utcában lakik kedves családjával, hát a Koháry-utcában sétál, messze a családi tűzhely melegtől, hiszen már itt van a tavasz. Már félórája sétál, jár föl-alá, úgy látszik, Mucuska késik.

A tetőből rövid kémények merednek fölfelé, némelyik füstöl, némelyik viszont nem füstöl.

A tető alatt a padlás vonul négyszögletű vonalban, a padláson ládákban petróleumlámpák holttetemei hevernek, csillár, törött vasaló, ócska könyvek, három rézfüggönyrúd egy sarokba támasztva. Por, pókháló, szárítókötelen lóg özvegy Kuczoráné három inge. Deszkafolyosó, mely dobog a léptek alatt, lécből készült ajtók, az ajtókon lakatok, mert különben Tiszárné már régen ellopta volna özvegy Kuczoráné ingeit. Kuczoráné is ellopta volna Tiszárné rézfüggönyrúdjait, ágylepedőjét és vánkosciháját, no meg a lakásából a kését, kanalát, tányérját, pénzét, életét és szemét az üregéből. Özvegy Kuczoráné a Tiszárnéét, Tiszárné a Kuczoránéét, Weisz a Baraiét, Barai a Weiszét, mindenki mindenkiét, ezer szerencse, hogy van kulcs és zár, lakat, drótszögű kerítés, puská a falon, revolver a nachtkaszkiban, rendőr a sarkon s börtön a Markó-utcában.

Feketebajszú férfi befordult a lépcsőházba. Világosszürke új kalap a fején, testén zsákszínű felöltő, a nadrágja vasalt, sárga félcipője vidáman nyikorog.

Tető alatt a harmadik emelet. Harmadik emelet 42. Egyszobakonyha. Nincs otthon senki. Poloskák a repedésekben s ágydeszkák réseiben nyugszanak, svábok a sparherd alatt, a fászkiszni és a fal között. A szobában kétajtós, barna politúrozott szekrény, így van beírva a végrehajtó jegyzőkönyvébe is. A szekrényben hét darab zálogcédula, szépen összehajtva, lejáratí sorrendben. A vízvezeték a konyhában csöpög, csapja már hat hete, hogy elromlott. „Azt is temiatad nem tudom megcsináltatni, te ágrulszakadt. Hányszor mondtam, már hogy ne nyúlj hozzá, mert mindig elcsavarod, hanem ha víz kell, hát szólj!” A konyha ajtaja be van zárva, az ajtó fölött a két négyzetalakú ablak nyitva, itt árad ki a bűdösség a szabadba. Kívülről azonban valami enyhébb, de végtelenül nagyobb terjedelmű bűdösség veri vissza, így hát marad belőle mindig annyi, amennyi némi védelmi eszközül szolgál mindenféle ellenség ellen: koldus, részletes, könyvügynök, villanyszámlás, adóügyi kézbesítő, hitelező. Megtörtént már, hogy egyszer egy hitelező visszafordult s azt fuldokolta, hogy majd eljön a jövő héten. Olyan egyén, aki valamit hozna, pénzt, állást, ajándékot, akár csak jó hírt, olyan egyén a tapasztalatok szerint átlag kétszázévenként egyszer jelentkezik s mivel a ház épült anno 1882, könnyen lehet, hogy még 149 esztendeig várat magára.

Harmadik emelet 37... No de a feketebajszú férfi felért az első emeletre, a gangra kanyarodott, egy pillantást vet jobbra-balra az ajtószámokra s máris méltóságteljesen lépked a helyes irányban, miközben ujjongva nyikorog a cipője. Megáll a tizenkettes számú ajtó előtt s megnyomja a villanycsengő gombját.

Harmadik emelet 37. Rongyos, sápadt, beretvátlan koldus áll az ajtó előtt, nyomkodja a kilincset, kopog az ajtó üvegén, hiába, dögöljetek meg s megy tovább. Harmadik emelet 36, „csak menjen isten hírével, magunknak sincs”.

Harmadik emelet 35. A hátsó lépcső s a közös klozetok közvetlen közelében. Itt lakik özvegy Kuczoráné. Ez is egyszobakonyha. A szoba kétablakos. Az egyik ágyban ketten alusznak. Egy éjszakai kávéfőző az „Arany sárkány nagykávéház”-ból s egy munkanélküli, aki ezt a hivatalát éjjel folytatja. Kuczoráné künn matat a konyhában, kávé rak a darálóba, mert nemsokára uzsonnát főz magának. Amennyiben mégis elégedetlen, hát a nyavalya törje ki az egészet, az egésznek a zsidók az okai. Mert hát olyanok is az emberek, mintha a világ tisztára meg lenne örülve. Itt van az a büsszelróti rém is, az a Kürti. Azt írja az újság, hogy világborzalom. Benn a szobában még hárman alusznak, egy a másik ágyban, egy a dívánon,

egy a földön. Ezek a nappali szállásbérlok, az éjszakaiak tizenketten vannak, a konyhára is jut belőlük. Keczege Pétert kilakoltatták, éjszakánként részegen járt haza s hányt, mert nem bírja az italt, minek iszik az ilyen disznó. Most künn lóg a cédula a kapun, a kávéfőzővel iratta Kuczoráné: „Egy agy egy tisztességes fiatalember részére kiadó. Bővebet 3-ik em. 35.” Ifjú betörő olvassa a cédulát, a feltétel, hogy tisztességesnek kell lennie, rendben volna, de a 3-ik emelet túl magas, megy tovább. Ajjaj, nehéz az élet, romlik az üzlet, az éjjel betörték egy jónevű részvénytársasághoz s 8 pengő 40 fillér volt a kasszában.

— Pá-pá — éneklí üdvözlésül a Hölgý, miután kinyílt az első emelet 12. ajtaja. Feketebajszú férfi balkezeében tartja az új kalapját, jobbájával a Hölgý kezét emeli a szája felé. — Na... igazán... meg vagyok lepődve — csicsergi a Hölgý. Az előszoba tiszta, a szoba illatos, a széles díványon hímzett kispárnák, az asztalon délutáni újság hever: „Bud szerint a mélyponton már túljut...” itt elfedi a diadalmas kövér betűket egy bőrretikül.

Harmadik emelet 33. „Samu, te tisztára meg vagy örülve.” „Csak te fogd be a szád.”

Harmadik emelet 32. „Tudja, mivel lehet pénzt keresni? Gyűjteni kell. Látja, nekem van egy jó ideám: nemzeti ajándék az elűzött spanyol király részére. Erre még össze lehet hozni egy sumrát. Mindenki adna, legfeljebb holmi rohadt kommunista nem. Tudja, ahol én lakom, egy szegény asszony, négy gyerekkel, de olyan szegény, hogy éhenhalnak a kölykei, összeáll a szomszédasszonnyal, aki még szegényebb s olvassák az újságot s mikor olvassák, hogy a két királyné Párizsban, a spanyol meg a belga, egymás nyakába bo-ho-ru-hultak s úgy zokogtak s a spanyol királyné, zsebben a huszonkétmillió pezetával, csak annyit tudott búgni, hogy bóórzasztó, bóórzasztó — hát amikor ezt olvassák, mind a ketten elkezdnek sírni, na látja!”

Második emelet 24. Családapa konyak- és likörügynök, most vidéki úton van. Családanya ma korábban ment az „Arany sárkány nagykávéház”-ba; bizonyosan egy öregúrral szemben foglalt helyet, kezében a délutáni lap az összes aznapi gyilkosságokkal, úgy tesz, mintha olvasna s szemét ájtatosan forgatja. Ha az öregúr lagymatag, akkor a mama feláll, kísétál a toalettre s járás közben ringatja izmos testét s mintha oldalt belenézne a tükörbe, visszapislant az öregúr felé. Ha így sem lesz üzlet, akkor vagy végleg lagymatag az öregúr, vagy csalóka látszat az öregsége, azaz éppen olyan kevés pénze van, mint egy fiatalnak. Mariska otthon ül egy karosszékekben, előtte nyitva a növénytan, bolondító csalmatok, de ő a szemközti falra mered s önmağa szerelmével van lázasán elfoglalva.

Második emelet 25. A szobaúr szintén. Lázasan. Egyébként szegény diák, pénze már a hónap elején elfogyott. A háziak, Tiszárék, a konyhában laknak. Tiszár munka után jár, Tiszárné lement a boltba fáért. Ha ugyan adnak még hitelbe.

Második emelet 26. A férj most jött haza a hivatalból. Ebéd. A bablevest már megették. Kalarábé, kenyér, más nincs. „Lehet, hogy elsején felmondanak.” „Szent Isten, csak nem?” „Leépítés lesz megint.” A gyerek útálja a kalarábét, éhes marad, sírni szeretne. A postás jár a gangon, kopog. Bead egy keresztkötéses lapocskát. „Evangélikus Egyházi Közlöny”. „Elkárhoznak-e a vad népek, akik önmagukban nem okai annak, hogy a keresztséget föl nem vehetik?” „Elkárhoznak.” A gyerek még aznap este verset próbál írni, szabad verset. „Este. Ülök a fotelben. Unatkozom. Únom a lényem. Mondják, hogy ne piszkáljam az orromat és egyek kalarábét. Nem szeretem. A fejem üres belülről. Így nő az ember lassan és nem tudja, miért...” Abbahagyja, rágja a ceruzáját.

Második emelet 27. Lépcsőházból nyíló háromszobás lakás, előszoba, utcára nyíló ablakok. Ügyvédi iroda, ajtón tábla: Dr Schwarczfi Soma. Ül az íróasztal mellett, vele szemben Steinberger.

— Kedves Steinberger úr, legalább ötven pengőt fizessen.

— Itt folyjon ki a szemem, ügyvéd úr, ha öt pengőt talál nálam. Kutasson ki, tessék!

— Nagyon sajnálom, kedves Steinberger úr, de én sem élek a levegőből. Látja ott azt a halom keresetet? Két hete hevernek ott s nem tudom beadni, mert nem tudom felbélyegezni őket. Abszurdum. De ezt csak magának árulom el. Legalább húsz pengőt fizessen.

— Itt folyjon ki a szemem, ügyvéd úr, ha két pengőt talál nálam.

— Tízet sem tud fizetni?

— Itt folyjon ki a szemem, ügyvéd úr.

Első emelet 12. Feketebajszú férfi a dívánon ül a Hölgy mellett. Eleresztí a Hölgy kezét s balkarjával átöleli a nyakát. Hölgy hozzásimul. Feketebajszú férfi fehér fogai megvillannak, meg akarja csókolni a nőt, hajol feléje, csucsorít, a száját akarja elérni. Hölgy elfordítja az arcát:

— Ne, ne! A számat nem engedem.

Feketebajszú férfi kissé lehül.

Második emelet 28. Három szoba, fürdőszoba, cselédszoba, spájz, a spájzban uborka üvegben, befőtt, skatulyák, doboz, zsák, üres üvegek, kis egér jóllakva hever. Boris a cselédszoba ajtajában áll, arccal a szobának fordulva. A vaságyon ül egy öreg parasztság-szony, az anyja. A lánán Boris bátyja, Ferkó cseréppipát szí. Duna-egyházáról jöttek föl. Hogy valamit talán adna a Boris, valamit a megspórolt pénzecskéjéből, pár pengőt, hogy éppen éhen ne vessze-

nek. Nincs munka odahaza. Tavaly is csak éppen hogy az aratás volt. Olyan jó lány ez a Boris. Feljöttek, ha már a levélre sehogys sem akart pénzt küldeni. Most még csak ülnek, elbeszélgetnek, majd a Ferkónak kell előrukkolni a dologgal.

— És hogy van az öreg Fekete Szabó bácsi? — kérdezi Boris. Ferkó csak pipál. Hosszú idő múlva:

— Hát hogy lenne?

— Hát... hogy él-e még?

— Dehogy él.

— Meghalt?

— Még ám. Még tavaly.

Az öregasszony közibük siránkozik:

— Bizony, lányom, úgy járunk valamennyien. Mert a szegény Fekete Szabó bácsi is éhenhalt. Legalább azt mondják. Nem volt szegénynek senkije, öreg volt már, nem tudott dolgozni.

— Már hogy nem tudott volna akkor se, ha lett volna munka — javítja ki Ferkó.

— Azért csak azt mondom, Boris lányom, hogy maradj itt, amíg jó dolgod van, milyen jó is lehet itt.

Borisba belefűl a panasza. Hogy hatkor kel, tizenegy óra van, mire lefekhet, hogy nincs az embernek semmi becsülete, hogy két hétben egyszer kap csak kimenőt, hogyha vendégek vannak, akkor hajnalig is fenn kell maradni, hogy...

A nagysága benyit a konyhába. Riadtan rábámul a parasz-tokra. Boris elpirul. Testvér, anya fölállnak. Boris zavartan rebegi:

— Az édesanyám és a testvérem.

A parasztasszony indul a nagysága felé, kezét akar neki csókolni. A nagysága szomorú pillantást vet az elmosatlan edényekre, hirtelen megfordul és visszaszalad a lakásba.

Második emelet 29. Fricike nem érti az egészet:

— Mondd, apa, akkor, ha levágják a katonák az ellenséget, akkor meg is eszik?

— Nem eszik meg! — feleli az apa dühösen. — Most már hallgass, aludni akarok.

De az anya nem hagyja el, amiről köztük szó volt:

— És ha most lefekszel, akkor estére sem lesz egy fillér sem.

Az apa nem felel, fekszik a dívánon, fálnak fordul, behúnyja a szemét. Anya int a gyerekeknek, gyerek kisomfordál a gangra. „Micsoda egy ember.”

Első emelet 10. Stein úr egész nap hivatalban van. Magántisztviselő havi 160 pengőért. Előbb 250, majd 200, most 160. Ha nem tetszik, elmehet. Még szerencse, hogy Steinné ritka ügyes asszony, női szabázzal üz. Hat leány dolgozott nála eddig. Reggel nyolckor jöttek, este nyolckor mentek, stanicliban hoztak ebédet. Keres-

tek havi ötven pengőt fejenként. Steinné keresett ezret. Most már csak két lány jár hozzá. Az ő üzlete is megcsappant. Lajos, a Steinné unokaöccse, egy piszok cinikus, azt mondta tegnap, hogy lesz az még rosszabbul is. Az ilyet be kellene zárni.

Első emelet 11. Beteglátogatók vannak a háznál. A nagymama fekszik, beteg, nagyon rosszul van, Isten nyugosztalja... illetve de-hogy is, még él szegény, de az orvos azt mondta, hogy már csak valami csoda segíthet rajta. Igen jólelkű orvos, ingyen jár a beteg-hez. Nagymama szemei le vannak húnyva, meztelen karja a vánkoston hever. Ma már nagyon bágyadt, csak éppen hogy lélekzik, de nem szól, mert csak siránkozik. Az orvos délelőtt injekciót adott neki. Csak fekszik mozdulatlanul, szemhéja alól néha könny csordul ki. A nagymama sír, mint kislány korában. Sárika egy széken ül az ágy mellett s arcát két kezével eltakarva ő is sír, hangtalanul. Öten állnak a szobában. Elméjükben felvillan a végső állomás képe. Az éjjeliszekrényen üres orvosságosüveg.

— Tíz üveggel szedett már be. Drága, nem győzzük. Már mindenünk elment orvosságra. Most nem is csináltattuk meg, megvárjuk, mi lesz szegénnyel. Hátha már nem is kell szegénynek.

Első emelet 12. A Hölgy szelíden megkérdi Feketebajszú férfit:

— És... mondja, kedves, mit szokott maga a nőknek ajánlani?

Feketebajszú férfi zavartan mosolyog. De csak egy pillanatra gondolja, nem is ő, hanem a lelke mélyén parányként élő neander-völgyi emberke, hogy meg kellene ragadni a Hölgy nyakát és egyet szorítani rajta.

— Tudja, ne haragudjon, de nem akarom, hogy csálódjunk egymásban.

Feketebajszú férfi zavartan mosolyog. De összeszedi magát és férfiasan kivágja:

— Csak legyen nyugodt, Nusika, meg lesz elégedve.

A hölgy kacag:

— Kissé nagyon is határozatlan összeg.

— Mondjuk, huszat.

— Nem gondolja, kedves, hogy kevés?

— E... e... e... momentán ennyire számítottam.

Hölgy hallgat. Feketebajszú férfi majdnem gondolkodik:

— Nos?

— Ha megígéri, hogy máskor pótolja, hát nem bánom.

Első emelet 14. és 19. Kettős lépcsőházi bejárat. A háziúr. Kis-asszony zongorázik. Régholt zeneszerző fordul a sírjában. Gyönyörű! — sóhajtja Alfréd, egy másik háziúrnak a fia. Három ház meg két ház, az öt ház. Háziúr a dolgozószobájában tárgyal a doktorral, aki ügyvéd s a három ház gondnoka.

— Borzasztó! — hördül föl a háziúr. — Már tizedike van s még mindig nem fizettek egyesek. Egy lakás még üres. De inkább álljon egy éven át üresen, olcsóbban nem adom. Az emberek ingyen szeretnének lakni. Első a flanc, meg a zabálás, a háziúr pedig költözködjek ki a saját házából s menjen utcát söpörni. Képtelenség, hogy egy ház, amelynek az értéke négyszázezer pengő, alig huszonnyolcezer pengőt hoz évente, ez alig hét százalék. Maholnap lemegyünk hatra.

— Feltétlen javulásnak kell jönni. Én javulást várok.

— Na természetes. A bérek nem maradhatnak így. És mondja, kedves doktor úr, hogy van maga informálva, lesz tatarozási kölcsön, vagy nem lesz? Elvégre nem hozhatjuk a saját pénzünkből rendbe az épületet, hiszen az épület nemzeti vagyon, az állam érdeke is, hogy jókarban legyen.

Az ebédlő utcai ablakait törülgeti a szobalány. Nyitva az ablak, meztelen lábakkal áll a párkány szélén s kívülről törli a felső ablakot.

— Úgy, úgy, csak feljebb! Csak feljebb, fiam, ne sajnálja a drága karját, nem törik el — dirigálja a ház úrnője.

Első emelet 10. „Ja, kedves szomszéd, az már így van, pénz beszél, kutya ugat.”

Földszint 9. A lakás sötét. Egyablakos szoba és konyha. Ágyrajárók. Az öregasszony már hatvanéves. Mosást, vasalást is elvállal. Az arcán ezer ránc, érelmeszesedése van, néha elszédül és elesik, néha meg is üti magát nagyon. Ilyenkor a lakói, leginkább nők, ápolják. Egy férfilakó, ötvenen felül, megkérte a kezét. De kosarat kapott. Ezt a történetet meséli el az öregasszony, nem mondja, hogy nem szimpatikus neki a férfi, dehát ő még sem megy hozzá, mert Isten tudja, hogy még mit nem akarna. Egy férfitől minden kitélik.

Gyerekek szaladgálnak a másodikemeleti gangon. Egy kisfiú kerget két kislányt. Vidáman kacagnak. A házmesterné kiáll az udvarra és felkiált:

— Mi az már megint? Micsoda ordítózás ez? Nem takarodtok mindjárt be?

A második emelet huszonkilences megfordul a dívánon, felnyög, sóhajt, káromkodik:

— A tüzes mennykő üsse meg ezeket a kölyköket, hát nem képes az ember egy negyedórát aludni.

Ajtó nyílik, kirohan egy anya, elkapja a kislányát s bevonszolja a lakásba. Ütközben veri, a kislány sír.

Első emelet 12. Feketebajszú férfi a tükör előtt köti a nyakkendőjét. Komor és szótlan. A Hölgy dúdol. A pénzt beteszi a retiküljébe, a retikült beteszi a szekrénybe s a zárban megfordítja a kul-

csot. Feketebajszú férfi ezt látja a tükörből. Csak úgy ötletfoszlányokban lebeg meg: oda kellene ugrani, felszakítani az ajtót, kikapni a retikült, visszavenni a pénzt, visszavenni s inkább össze tépni... de kész a nyakkendő, igen csinos, jól áll az inghez s a ruhához, megnyugszik hát sorsában. A Hölgy néha a férfi felé tekint, egy kicsit megveti, anélkül, hogy tudna róla s ami a fő: ha ezt valaki ráolvasná, szenvedélyesen tagadná... A délutáni lap diadalmasan kövér betűi most szabadon láthatók. Túljutottunk tehát a mélypontra. „A kormány tudni fogja kötelességét s az orosz dumping veszedelmét kiparirozza.”

Földszint 8. Egy kopott, gondozatlan férfi ül egy rozoga karosszékekben, fülén a rádió hallgatója. Eunuchtenor énekel, lendülettel, meggyőződéssel kurjantja szét az egész városnak, az országnak, Európának, hogy: „Fizetésem tíz forint húsz karajcár, megél abból egy bojtár.” Mhegéhél abbó-ó-ól egy bojtár, — kopott férfi gondolkodóba esik, csak úgy szinte öntudatlanul, hátha igaza is van ennek a széphanú embernek, hiszen oly tisztességesnek hallszik.

Földszint 6. Két szoba. Az egyik kiadva. Háziasszony elment a nővéréhez, Budára. A szobaúr álkulccsal kinyitja a szekrényt, kivieszi a polcon szalvéták alatt elhelyezett két húszpengőst s két tizest tesz a helyükbe. Szentül bízik benne, hogy a háziasszony vagy azt hiszi majd, hogy megháborodott az elméje, amikor úgy tudta, hogy húszpengőseket rejt a szekrénybe, vagy kísérteteknek rója fel, hogy tízpengőssé váltak.

Földszint 4. Egy fiatalember olvas. Gárdonyi Géza, Göre Martsa lakodalma. Meg van elégedve önmagával. „Az vót kiírva, hogy: Kiadó. No, sógor, ide bemögyünk, mert itt kiadják a mándlit, amit a ligetben elvittek.” Olvasó nevet.

Első emelet 12. Feketebajszú férfi udvarias búcsút vesz a Hölgytől. A Hölgy miniatűr parfümösüvegcséből egy cseppel önt kabátja fazónjára. Nyílik, csukódik az ajtó. Szemközt egy cseléd lány, a második emeleten meg egy terhes asszony áll az ablakban, várnak, el-elhúzzák a függönyt, úgy lesnek, ott álltak, mióta Feketebajszú férfi érkezett. „Le kéne verni a derekát az ilyen dögnek!” — gyűlölködik az asszony. „Milyen szép ember!” — sóvárog a cseléd lány. Feketebajszú férfi cipője haragosan nyikorog, amint a gangon lépdél. A lépcsőn lefelé sietni kezd, csaknem fut. De a lépcső legalsó fokain fölfelé kapaszkodik Ibolyka. Ibolyka hároméves, szökeahajú leányka, narancsot majszol, fekete szemével egyszerűen csak fölneéz a férfira. És annak meg kell állnia. Megáll, meg kell érinteni a kezével a kislány fejét. Mosolyog, a kislány kacagva mondja: bá-ci!

A magasban éneklően fölharsan egy női hang: Ibolyka-a-a!

Lenn a pincében futkosnak a patkányok. Tízmillió poloska és száz patkány, az még csak tízmillió száz állat. Sváb, ruszni, papagáj és kanári a kalitkában. Némelyik pincében szén, fa, a másik üres. Egyben üres ládák. A mosókonyhából gőz árad a nyitott ajtón át, benn egy fiatal kövér nő mos, piros, bosszús, néha felsóhajt.

Fenn a háztetőn még sétál a macska. Meg-megáll és nyivákol. Talán a megnyúzott társát keresi. Az egyik kéményből erős sárgás-fehér füst tör elő. A kapu alatt házirend. Tilos, tilos, tilos. Külön táblák: koldusnak tilos, cselédnek tilos, hordárnak tilos, kintornásnak tilos. Aki ötödikén délig nem fizet, az felnégyeltetik s a város négy sarkán kifüggesztetik. A kapu előtt autótaxi áll meg, cinege emberke száll ki belőle. Erős, fiatal, egészséges sofför hozta, ez a foglalkozása, cinegét, mucuskát, nagyságát szállítja egész nap a város egyik pontjáról a másikra. A ház előtt trachitkockákon emberek járnak. Sietnek, sétálnak, vánszorognak. „A piszok tyúk rám sem nézett.” „Sehol egy fillért nem lehet, egy fillért se!” „Ekkor még az emtécé háromkettő arányban vezetett.” „Addig, barátom, tízszer is felfordulhatunk.” „Csináltak hozzá egy blúzt rózsaszín krepdesinből.” Szemközt iskola, nyitva az ablakok, gyerekek énekelnek: „...kökényszínű dolmányomon sárga gomb ragyog. Uccú peng a sarkantyúm, csekély gondom, semmi búm...”

Kétszáz lépésnyire, kiskabátban, kicsit fázva, álldogál két ifjú férfi. Az egyik cigarettacsutkát rág és sodor egy cigarettát, hogy megkínálja a másikat.

— Nézd csak ott azt a tetőt, hogy füstöl! Azt hiszem, ég. Mindenesetre várjunk egy kicsit. Hátha leég az egész.

— Fenét ég. Csak a kémény füstöl. Nincs nekünk olyan szerencsénk.

— Mélabús húrokat pengetsz. Mióta lettél olyan defetista?

UTCAI BALESET

Kövérember a paradicsomutcai palotájában, a dolgozószobában ült. Pompás íróasztal mellett ült, amelyen bronz tintatartó, tollak, ceruzák heverték. A falhoz hosszú könyvszekrény símult, benne színeskötésű könyvek: „Jász vármegye nemesi családjainak története”; „A hód és vadászata”; „Versenynaptár”. Nyilván mindezek miatt a holmik miatt neveztetett e szoba dolgozószobának.

Finom szivart szívott Kövérember s néha egy-egy pohár konyakot hajtott fel; mert kemény munkával viaskodott, többsoros levelet írt Kövérföldre, a fiának:

„...Az intézőnek pedig mond meg, hogy a göbölőket oltson ne agya, inkább várjonn.”

Kisasszony az emeleti szobájában zongorázott; a Lohengrint játszotta — ő, a nászinduló és a Grál-mondal —; estére operába mennek a Lohengrin előadására. Milyen kár, hogy Szépember nem lesz velük, mert dolga van. Utálatosak a férfiak, mindig dolguk van. Nemhogya másokkal végeztetnék a dolgaikat.

Kövérémbertné három-négy ajtón túl öltözködik. Fejfájós, a komorna fojtott idegességgel küzd blúzának kapcsaival, mert kissé kövér az úrnő s durva mozdulatra könnyen szakad a selyem.

— Még nincs készen? — kérdezi az úrnő szelíden.

De amint látja a nagy állótükörben, hogy mögötte még tovább is kígyóznak a vékony ujjak s a komorna ajka csucсорodik s homlokának bőre ráncba fut a szörnyű buzgalomban, jóságosan mosolyog. Kitűnő volt délben a tejszínhabos torta. Kövérembertnére szabályos, nyugodt arc mosolyog a tükörből, egy kegyes emberi lényé ez a mosoly s ez az arc, aki vasárnaponként belvárosi templomokba jár a kedves leányával, ott buzgón imádkoznak; hálát adnak és könyörögnek, de mintha csak csupa szokásból, mintegy a Jóisten iránt való udvariasságból mormolnák el a szent imának azt a részét is: „És bocsásd meg a mi vétkeinket.”

A „tíltó motívum” hangjait zúgja a zongora, a kisasszony szinte haragos arccal veri a billentyűket; édesanyja benyit hozzá:

— Hagyd már abba, leányom és készülj! Ma félhétkor kezdődik az előadás.

— Rögtön befejezem, mama. Oly gyönyörű! Kár, hogy Burrian kicsiny és kövér.

— De szépen énekel! Elkészünk, fiam!

A kisasszony engedelmes és öltözködni indul. A komorna segít neki is; a mama gondos szemlét tart néha. Azután kinéz az ablakon: mit kívánhatna még? Később rájuk kopogtat Kövérember, kívülről mondja, hogy jó lesz sietni. Aztán — mivel már szabad — belép; ott áll előttük szmókingban, vasaltan, hófehér plasztronnal, csaknem fiatalon.

— Már készen is vagyunk, apa.

— Mit játszanak, fiaim?

— Lohengrint.

— Á-á Ve-erdi! Rettentő unalmas.

— Nem, apa, Wagner.

— Á-á Wá-á-gner! Hisz' ez az unalmas! Elalszunk.

— Nem, apa, a Lohengrin szép és érdekes. Amit maga gondol, az a Siegfried.

— Wágner az Wágner! Mind egyforma: német!

A mama — ennyit a leány előtt is lehet — enyhe szemrehányással illeti:

— Persze, nincs benne balett!

— Hát baj is, fiam! Opera balett nélkül olyan, mint a lakodalom bor nélkül. Szamárság, német találmány. De ti csak mindig elcipeltek engem valami kinszenvedésbe.

A soffőr kis szobájában üldögélt, lenn a pincében. A pincét a háznál csak szuterénnek volt szabad mondani. A soffőr újságot olvasott, a magasból a félablakon át beömlő gyenge világosságnak tartva azt. Telt és vérbő arcú férfi volt a soffőr, nem szuterénben született, nem is ott nőtt fel, szemei idegesen nyugtalanok, de a keze, amint az újságot maga előtt tartja, nem reszket. Napihír szól a lapban a suszterről. A suszter húsz fillérrel boltba küldte a fiát petróleumért, a fiú üres üveggel és pénz nélkül sírva jött vissza, a húszfillérest elvesztette. A suszter haragra lobbant s a dikicse nyelével addig verte a fia fejét, míg az meghalt.

— Vadállat!

Így tört ki a fölháborodás a soffőrből. Azután elbeszélte a történetet a feleségének. Egy sujszter — így mondta, ahogyan tréfásan szokta elferdíteni a szavakat, különösen ha az asszonnyal évődött. Most nem évődött, de mintha nagyon megszokta volna már; ide-

haza nem is lehet másképen beszélni. Az asszony figyelt és átkozódott a gonoszság miatt, de a férfinak, ahogy nézett a cingár és sápadt feleségére, annak a rémült arcára, mintha már le is zajlott volna a fölháborodása a suszter ellen. Legyintve csak ennyit mondott:

— Müveletlen bagázs.

És mintha valami rezignált, mégis nyugtalanító gondolat fogta volna át az eszt. Mire nem képes az ember! — mintha ezen tőprengett volna és duzzadt kezével a homlokát simogatta.

A szobaleány toppant be, mosolyogva beszélt, hogy az urak színházba mennek, a soffőr úr „fogjon be”. Még nevetett is. Nevetett a soffőr is, néztek az egymás szemébe, nevettek volna beszéd nélkül is. Már mentek is kifelé, elől a leány, utána a soffőr, aki leplezőn a földre nézett, a vézna asszony haragos tekintete verte a soffőr széles hátát; e percben gonosz indulat mozdult meg benne e test ellen. Eltűntek, az asszony magára maradt indulatával a homályos börtönben. A soffőr köszönés nélkül ment el.

A soffőr kivezette az autót a garázsból a kapu elé s az ott zakatolt már. Kövérember, a felesége és leánya, jöttek a palotából a kockaköves úton; a leány vidáman, tele várakozással; az anya még egy percre mögéje maradt s végső szemlét tartott. Minden rendben volt. Kövérember megnézte az óráját s szólt a soffőrhöz:

— Az operához!

A kisasszony megtoldotta:

— Tamás, gyorsan menjünk!

És barátságos mosollyal buzdította a soffőrt. A soffőr arca alá-
zatos volt, belül haragos indulat feszítette. Mosoly, Istenem!

Az autó megindult. A három utas bőrén borzoló kéjézés futott át. A leány hangosan nevetett. A Paradicsom-utcai rendőr az utca közepén sétált, hirtelen megállt, két kezével igazítón rántott egyet a blúzán és tisztelgett. Az autó rohant, a sarkon befordult az Andrásy-út felé, a soffőr mereven tűzte előre tekintetét, az ajkait összeszorította. Idegei kissé megfeszültek, az arca pirult, jobbkezeivel gépiesen meg-megszorította a gumilabdát s a tülök el-elbődült.

A. Andrásy-úton repültek. Kétoldalt gyalogosok rótták útjukat; s kaszt, a haragosoké; amint egymásnak szembe jöttek, mentek, rossz kedvüket az egymás arcába dobták, most, hogy mögöttük és előttük el-elbődült az automobil, arcuk az út jobb és baloldaláról a közép felé fordult, mintegy tisztelgőn. Egy asszony, aki már nagyon elfáradt, mert az állatkertből jött lompos férjével s a gyerekeivel, meg is állt egy percre, megbámulta az automobilt, azután hátba-
ütötte az egyik fiát.

Kocsik gördültek, az autó elsiklott a kocsik mellett, más autók is elért és elhagyott, itt-ott ákom-bákomok zavart ijedtséggel futottak meg előle. Mozgás és nevetés. Házak, fák, emberraj szaladtak a merev ég alatt, az autó mögé mind, az autó repült, talán még el is késnek! — az Oktogon-téren már sárga fény ömlött a nagy kávéházablakokból; emberek az ablakokban, lengtek a fejek, kinéztek az utcára, fekete-tarka nyüzsgés a járdán, a falak mentén mint jelzőoszlopok álltak az éhesszeműek. Az úttesten villamosok csúsztak zúgva, a kocsik roskadoztak, bennük iszonyodtak egymás érintésétől az utasok; a vezetők verték a csengőt, izzó villanásokkal a homlokuk mögött, hogy történjék már valami, akármí! A tér közepén lovasrendőr ficáinkoltatta a paripáját és figyelt. Várt, lesett tétlenül, rejtőző elégedetlenséggel a szívében, kardja vesztegelt az oldalán.

Kövérember könnyű cigarettát szívott. Felesége kicsit nyugtalan volt, talán a tömeg bántotta a szemét. A kisasszony büszkén tartotta a fejét, tudta, hogy sok tekintetnek kell rajta megakadnia; a színházra is gondolt, talán már játszik a zenekar, épp most csengnek a hegedűk üveghangjai, szörnyűség, talán már el is késtek, ostoba ez a soffőr, buta, buta!

Az autó közben repült, ingó-lengő kocsik forgatagában, tovaugrott a közökben s folyt kétoldalt úntalan az emberár, mellékutcák öntötték tartalmukat a nagy útra, férfiak, nők, gyermekek jöttek, frissek és aggók, sóhajtvá bámulók és megbámultak, ki haraggal, ki reménnyel, apró örömökkal: ez az út az élet folyama, meg kell itt keringeni néhányszor, vidáman vagy búsan, selyemben, vagy rongyban.

Gyámoltalan Öreg is ide vonszolta magát, mint valami sürgős és fontos dologra, amit még aznap okvetlenül el kell intéznie. Meszsziről jött, a Kültelki-utcából, ahol krumplit ebédelt és most gyönyörű henteskirakatok ragyogtak az utcában. A kültelken kis gyermekek játszottak, nemzetet játszottak, volt köztük japán és angol, indián és tatár, az indián úgy szóta képen kemény labdájával a japánt, hogy eleredt az orrávére. Nem baj, csak játék. De Gyámoltalan Öreg elhaladt mellettük, abbahagyták a játékot, figyeltek s szavaik köveivel meghajigálták a bandukolót. Mulattak rajta, a japán is mulatott. Két rút asszony is mulatott, akik álltak a kapujukban rongyos cipőkben, megnyomogatták bűtykös kezükkel a fejüket, a fejükben a gondokat:

— Höhö, odahaza minálunk az ilyen vénembert kitűznék egy karróra varjúíjesztőnek!

Az autó repült. Az utca zúgott. Csillogtak a boltok, hentes és más kirakatok, előttük bolyongtak a fejek. Vidám fütty hangzott fel. Szegény Asszony igyekezett át az úton. Ő volt azon a napon a leg-

szegényebb. Horpadt a képe, néhány hatos mindössze a tépettszájú zsebében, otthon a két gyermek, az ura a kocsmában; kopott és félénk, lám ennyire verték a rettentő cséplőfák gondhadarói. Át akart menni az úton. Óvatosan, sunyin és ostobán, mert jobbra-balra pislogott, szaladt, megállt, öt-hat lépést megint szaladt, megint megállt s ott állt, mintha megcsökönyösödött volna, se előre, se hátra. Elállt hirtelen a szívverése, mert megérezte, hogy ott kell, menthetetlenül ott kell vergődnie, tehetetlenül a drótszálak közt, átkozott hálóban, már benne a rárohanó automobil lámpáinak vakító fényében. A soffőr már látta őt, vigyázni akart, hisz eddig csak mosolygott, most éppen a feleségére gondolt, a szobalányra, Kövéremberre, arra, hogy ő egészen mást akart, mint ami van, most már mindenre gondolt és semmire, arra gondolt, hogy kétszer kettő az hét. Hirtelen berúgta lábával a fék pedálját, jobbra csavarta a kormánykereket, még ha fel is borulnak! — de már elsápadt. Az a szörnyűséges asszony, a buta, az az Isten átka, e pillanatban ugrott egyet s mintha csak a gép elé vetette volna magát. Tompa ütés zaja, belezörgött valami nyers recsegés, az asszony elvágódott, az autó pedig állt és jóllakottan, kegyetlenül lihegett, előtte pihenő ócska rongy és a fehér fej, kusza hajzat és nyitott száj, a szájból pirosan szivárog a piros vér. Két apró szem pislog és eszmél, ijedt kíváncsisággal, hogy mi is történt és mi lesz most.

Az autóban ülő hölgyek a tragikus pillanatban felsikoltottak. Sikoltott egy szaladó nő is és férfikiáltások hangzottak: Vigyázzon! Szent Isten! A soffőr káromkodott egyet, de már ugrott is le, letérdelt az asszony mellé, reszketett a keze, az egész teste, mintha le-rogyott volna. Kövérember előkelően viselte kínzó érzéseit. Csak ennyit mondott, magának, a soffőrré értve:

— Ostoba fráter.

Azután leszállt ő is az autóról s ekkor érezte, hogy szívdobogása van, megállt egyenesen, nem mozdult, a kisasszony átölelte az anyját és aggódva leste az arcát:

— Anya, nincs semmi bajod?

— Borzasztó!

— Istenem, csak élne!

— Jaj, nem tudnám megnézni. Milyen szerencsétlenség ért bennünket!

Emberek rohantak oda, férfiak és nők, hirtelen sűrűn körülállták az autót, lesték az elgázoltat, megnézték. A tömeg nőtt, az első rémületük elszállt s már zöld láng gyúlt ki a szemekben. A soffőrré tekintettek, aki ott állt felegyenesedve, tehetetlenül, majd az

autó utasaira és jobbra, balra mindenkire, hogy mit szól ehhez, jöj-
jenek mások is és nézzék ezt meg, hol van a rendőr!

- Telefonáljon valaki a mentőkért!
- De hol van egy rendőr?
- Szegény asszony.
- Fel kell íratni a soffört!
- Nem tudott vigyázni, mi?
- Mi az automobil száma?
- Persze, mert rohannak, mint a vadállatok.
- Sürgős dolguk van, mi?
- De miért nincs sehol rendőr?
- Valahol kávéztatják!

Újabb friss energiák:

- Agyon kellene ütni az ilyen gazembert!
- Gyalázat, amit ezek csinálnak. A multkor is...
- Különösen a biciklik!
- Ugyan kérem.
- De a teremtsit nekik!

Zúgás. A rémület új hangjai:

- Mi az?
- Mi történt?
- Még él?
- Borzasztó.
- Szegény asszony.
- Hogy ezek nem vigyáznak.
- A gazemberek!
- De talán a sofför nem is tehet róla.
- Ne vegyék hát el tőle a levegőt!
- Hívták már a mentőket?
- No mi az? Hányas a száma annak a gépnek?
- Barátom, azért nem szeretnék ennek a sofförnek a bőrében

lenni.

- Nézd csak, hogy reszket a keze!
- Hát ülni fog, az bizonyos. De meg is érdemli.
- Ülni fog.

Megjelenik az első mosoly egy ajkon.

- Szegény nők, hogy meg lehetnek ijedve.
- Nézd, milyen csinos az a leány!
- Szegény. Csoda, hogy idegsokkot nem kapott.

Morgás. Harag. Valahol egy hangos káromkodás, vita, hogy ne
tolakodják és hogy maga tolakszik, ne járjon a szája, az Istenért

hagyjanak neki egy kis levegőt, ne legyenek olyanok, mint a bar-mok; Sándor gyere, nem bírom nézni, megyek szívem, megyek.

Fejbe kell verni a soffórt! Igen a disznót! Ne tolakodjék, mert kivágom innen. Adj neki egy pofont!... Hátulról nyomják a tömeget. Mintha néhány pillanatra csönd lenne, gyenge, részvétteljes sóhaj hangzik el, majd újabb gonosz villanások a szemekben, mintha a sóhaj lobbantotta volna fel őket, most már vadabbak, követelőb-bek, elszántak; valahol durva röhögés, valaki utat tör előre, meg-emeli a botját és fejbevágja a soffórt; mások föllélekzenek, csikor-dulnak a fogak, sok-sok ordítás, vastag hangok mint fekete madarak röppennek fel, kegyetlenek, zúgnak és csattognak, követelők, emel-kednek már a kezek, bűzös lehelletek ömlenek a tátogó szájakból, új ütés a soffór fejére, szitkok, biztatás, a soffór egy kissé fordul, erre megint ütés, még néhány ütés kézzel, bottal a fejére és a há-tára; valaki egy hirtelen támadt ürbe beugrik és a soffórt teljes erő-vel pofonvágja, mivel már rémülten pislogott a szeme és kis kígyócs-kák reszkettek az ajka végében. Mások is tülekszenek feléje, de hiába, hátul maradnak fullasztó dühükkel; az egyik segít magán, messziről előrenyúlva bottal fejbeüti azt, aki a soffórt pofonvágta. Hátul üvöltének. Lihegő, rekedt, biztató, ijesztő, fenyegető és kö-nyörgő hangok, szavak; engedjék őket is, engedjék már őket is, ők is akarnak, szeretnének, muszáj nekik, jajja de jó lesz, boldogság lesz! De tehetetlenül taszítják, tépik, bontják az előttük sűrűsödő emberárt. Zöldben égő szemek szétkutatnak, keresik a közelben, hogy kit lehetne megütni. Bög a vágy, hörög a kielégülés és a bán-talmazott felsikolt. Forr, hullámszik és tajtékzik és őrzöng a fekete ár fel és le, beláthatatlanul messzire, itt-ott kettéhasítja egy hó-opp kiáltás, egy fogat lassan, méltóságteljesen vonul rajtuk keresztül, lépésben mennek a lovak, a fogat utasa végtelen göggel néz el a fejük fölött. Az álló autó felől jajongva menekül egy rongyos ember, a nyaka bekötve, vézna és ferde, horpadt, búvik kifelé s lesujtanak rá az öklök mind, mintegy vesszőfutásban menekül, rekedt, sánta is, meg kell ütni!

Jön a rendőr. Haragosan villan a szeme. A képe pirosan izzik, utat tör az öklével, táglúlnak az orlikai. Kit lehet itt, Úristen, összeaprítani! Parányi vágó, reszkető vonaglás a szájaszélén. Le-csap öklének vaskalapácsával egy ténfergő rosszkalapra úgy, hogy kong és zúg alatta a koponya.

— Rendőr!

— Itt a rendőr!

— Utat! Utat!

A rendőr az autóhoz ér, a soffőr pislog, daganat és vörös folt az arcán, a képe fel is hasadt, szivárog a könnye; lenn a földön még él és hangtalanul liheg a sápadt rongydarab. A rendőr tiszteleg Kövérembernek, aki az autó mellett áll. Halkan néhány szót váltanak, szabad kérnem a becses nevét; azután a soffőr neve, gép száma, lakás. Kövérember kéri a rendőrt, hogy vezesse ki őt és családját a tömegből.

— Féltre!

Kiált és int a kezével a rendőr. Kövérek indulnak kifelé, útálatlaltal és kicsit szepegeve. A rendőr most a soffőr elé áll, kifeszíti a mellét, néz rá, az arcára, a szemébe s egy percig nem szól. Azután no tesszel és ceruzával a kezében:

— Hogy hívják?

És már benne van a hangjában:

— Na megállj!

Körülöttük csend, figyelem. A tömeg forr, remeg, szomjazik. Öreg Gyámoltalan a tömegben áll. Ebben a percben érkezett. Lihegve fúrta be magát a népbe, előre, egészen a rendőr mögé, itt megállt és görcsösen szorongatta az öklét, körmei belevágtak a tenyerébe, a szája megnyílt és úgy maradt, széléről lecsordult a nyál; a szeme kidülledt, a jobbkarja meg-megrándult, — hiába, már későn érkezett, ott áll a rendőr. Néz köröskörül, még remél, — de a vihar talán már elzúgott... Csenget a mentőkocsi, forognak hátrafelé a fejek, út nyílik, két siralmasan komoly, formasapkás fiatalember lép ki a kocsiból, borzalom, hogy mi lesz itt! Talán tüzes vasak és hüvely-szorító is! Odamennek a fekvő asszonyhoz, az egyik melléje térdel, talán majd tört döf beléje! Talán kinyomja a szemét, leszakítja a fülét, a fejét betöri, a haját kitépi!... De megfogja a kezét és halkan kérdezi:

— Fáj valahol?

Kínos, idegen kérdés, szinte megszégyenítő. Összehúzódnak a szemöldökök, tátva maradnak a szájak és valaki fel is sóhajt:

— Szegény asszony.

Az opera ragyogó öblében már rég felzendültek a hangszerek. Elza már térdénállva elrebegette imáját, hogy jöjjön el az álombeli lovag és mentse meg őt; már megérkezett a hattyú és csónakjából kilépve, az ezüstpáncélos Lohengrin, elsőhajtotta búcsúját a hattyúhoz — kitűnően volt diszponálva. A pátosz megható pózait művelte s egy szeplős kisleány a harmadik emeleten maga elé suttogott:

— Milyen szép, hosszú, szőke haja van!

Kövérember még ezt mondta a feleségének a folyosón:

— Elcsapom. Kérlek, nem tarthatok egy percig sem olyan sof-
fórt, aki embert gázol!

És felesége s leánya után belépett a páholyba... Éppen meg-
villant Telramund feje fölött a Lohengrin kardja s a gonosz e kard
bűvös erejétől sujtva földre hullott. Ott vergődött kínban, vértés-
pikkelyes teste kígyószerűen vonaglott, csavarodott, a fejét meg-
megemelte s leejtette, arccal a földre borult, jobbkeze a szívéen je-
lezte irtózatot kínját. Lohengrin diadalmasan harsogott, rálépett a
gonosz Telramund mellére, a lovagok és hölgyek üvöltöttek, fortisz-
szimó, dicsőség, kürtök harsogása, a hangok az eget verik, a fűg-
göny legördült, a nézők összecsapták tenyereiket, szemükben és ar-
cukon ragyogott a boldogság.

A LÁMPA

Egynegyed kilenc volt. Az anya egyedül ült a szobában. Csöndben, nyugodtan, mozdulatlanul ült, egészen megpihent, már majd hogy nem bóbiskolt. De azért süppedt, szürke kis szemeit nyitva tartotta, a tekintete mintegy előtte heverészett, gyöngén és szélesen térítve el néhány tárgyat, anélkül, hogy átfogta, fölszívta volna azokat.

A négyszögletű asztalon egy tejüveggyömbös petróleumlámpa égett. Kis lángja buzgón ontotta a sárgás, meleg fényt és sugaraival megfestette a falakat. Ha az anya megfeszítette volna a hallását, valami folytonos, egyenletes, csöndes sírást hallott volna, a buzgó lámpaláng zúgását, amely hasonlatos a tengeri csiga hangjához; a tengeri csiga is mintha élőlény lenne, rejtelmes hangja mintha valamely enyhén fájó életérzés bánatos muzsikája lenne...

Az anya nem figyelte, nem is hallotta a hangot. Ő most a leányára gondolt. Mindjárt jön Sárika, — ezt gondolta. És rögtön azt is gondolta, hogy már itthon is kellene lennie a Sárikának. Mindig pontosan, egynegyed kilenckor szokott érkezni. A multkorjában egyszer elkésett. Tíz óra előtt jött haza, Erre emlékezni nagyon kellemetlen volt az anyának. Az emlékezéstől kissé megriadt, kissé ki egyenesesedett ültében, szétnézett és észrevette, hogy valamivel sötétebb a szoba, mint még nemrégiben is volt.

Kevés a petróleum a lámpában — állapította meg az anya. Csakugyan a buzgó, síró láng valamivel kisebb lett, folytonos, fáradhatatlan hangja is gyengült. Az anya csöndes, szomorkás nyugalmát aggodalmas, nyüzsgő gondolatok verték el. A lámpában kevés a petróleum. A petróleumos üveg azonban üres. Pénz nincs, semmire nincs, petróleumra sincs. Csak már jönne Sárika, hamar megenné azt a kevés hideg vacsoráját és lefeküdnének. Addig majd csak el látnának valahogy úgy, hogy néha-néha megrázná a lámpát. A bél fölínna valamit abból a kevéske petróleumból, ami még a lámpa fenekén süpped.

Istenem, miért is nem jön már az a Sárika! — sóhajtott az anya és megrázta jobbkezevel a lámpát, baljával lefogván a tejüveggyömböt.

Gyorsan megnőtt a láng, a tejüveggyömből mintha láthatatlan kéz valami szürke finom hamvasságot törült volna le, a gömb megfehéült, a szobában a világosság kissé fölélénkült.

Most már itt lesz Sárika, — gondolta az anya. Kissé fölfrissült, kissé megnyugodott, fölállott és kiment a konyhába, hogy az órát megnézze. Félkilenc volt. Könnyű ijedség szállta, meg hogy már félkilenc. Ennyit, ilyen sokat nem gondolt. Hol lehet Sárika, miért késik? Mikor mindig pontosan meg szokott érkezni. Aggasztóan nyikorgott az ajtó, ahogy betette maga után.

Le akart ülni az előbbi helyére, de úgy érezte, hogy most nem ülhet, most álldogálnia, pár lépést föl-alá járnia kell. A lámpára félve nézett, mert tudta, hogy annak lángja már újra lassú sorvadásnak indult. Nemsokára megint homály lesz és megfenyegeti őt a kétségbeejtő sötétség. Borzasztó is, hogy nem jön az a leány! Hiszen nem szokott késni. Talán valami baja történt?

Az anya mindig nagyobb és nagyobb lehetőségét tudta annak, hogy a leánynak baja történt. Mert éppen egynegyed kilenc, meg talán egy-két perc van, amikorára itthon kell lennie, amikorra itthon is szokott lenni. Számítgatta az utat. Nyolckor zárják a kalapüzletet. Jön végig a Király-utcán, átjön a Körúton, jön tovább, befordul a Rózsa-utcába. Tizenöt, tizenhat, tizenhét perc éppen elegendő. Hogy miért is késik? Ma nincs szombat, nem tartották nyolc után is nyitva az üzletet. Jól tudja az a haszontalan, hogy zárás után muszáj egyenesen hazajönnie. Jól tudja, hogy nem szabad valami gézengúz fiatalemberrel kísértetnie magát. Mindig is egyedül szokott érkezni. Jaj, az a lámpa már megint alig pislog! És éppen ilyenkor nem jön!

Az anya újra megrázta a lámpát. És sóhajtozott. A lámpa miatt is, meg a leány miatt is. A Körútra gondolt, amelyen a leányának át kellett jönnie. Ilyenkor este tele van a Körút csengő, zúgó villamosokkal, robogó kocsikkal, túlkölő, száguldó autómobilokkal. És a kövezet mindig sáros, sikamlós. Ha valami baja történt volna az ő egyetlen szép leányának — pedig minden lehetséges — akkor ő nem éli túl ezt a mai napot.

A lámpaláng új életre kapott, a szoba megvilágosodott, de az anya fantáziájának árnyai továbbra is riasztóan lengtek. Figyelt. Lépések kedves, életet adó dobogását nem hallotta. Nem jött a leány. Hogy miért is ilyen szívtelen! Mikor jól tudja, hogy mennyire aggodíksa miatt. Hiszen csak érte él. Az ő életéért, az ő boldogságáért, a jószágáért, a szépségéért. Mennyi baja is van egy anyának a gyermekével! Oh, örök nyomorúság, szenvedés, aggodalom, kétségbeesés! Milyen jó lenne már nem élni. Milyen jó lenne itthagyni ezt a nyomorult életet, vele együtt ezt a nagy szegénységet. Még petróleumra sincsen pénze az embernek.

Az ajtóhoz ment, kinézett a konyhába. Már attól is félt, hogy valami idegen áll a konyhában. Az óra közel járt a kilenchez. Az anya aggodalma nőtt. Már elviselhetetlenül kínlódott. Mikor az ajtót betette, annak vészes nyikorgásától remegett. Most már gyötrelmében ment a lámpához. Rázta a lámpát, följobb csavarta a bétl, megnézte, hogy van-e még egy csöpp petróleum a lámpa fenekén. Még volt valami petróleum, inkább a bél nem volt elég hosszú.

Ahogy így a lámpával foglalatосkodott, egy kicsit megnyugodott. Újra le tudott ülni és egy kicsit csöndesen merengeni... Hát igaz, a multkorjában is elkésett a leány. Összesen kétszer késett el. Akkor is aggodalmaskodott, pedig nem volt rá oka. A leány megjött, épségben, vidáman, valamivel kimagyarázta a késését. Mivel is? Jaj, jaj, már nem is emlékszik rá. Az ember olyan attól a sok gondtól, mint a bolond. Arra emlékszik, hogy egyszer az egyik leány rosszul lett, azt kísérték haza. És az nagyon messze lakik. Budán lakik. Csak úgy mondta, hogy Budán, utcát nem is mondott. Messzit kellett mondania, hát Budát mondott. Valami italszága is volt a szájának. Azt mondta, hogy a leány szülei éppen vacsoráztak, őt is leültették és egy pohár bort is ivott... És most megint elkésik. Talán nem is mondott akkor igazat. Mit fog most mondani?

Elbóbiskolt néhány percre. Ijedten riadt azután föl. Csaknem sötét volt most a szoba. A lámpát rázta, sóhajtott és a nagy szegénység miatt is átkozódott. Leginkább azért, hogy mást tegyen, mint hogy aggódjék. De ijesztő képzeteit nem tudta elriasztani. Félt, szörnyűségesen félt, azt gondolta, hogy jó leány az ő szegény leánykája és valami nagy baj történhetett vele.

Egyszerre csak lépéseket hallott. Ijedtsége a végletekig fölfokozódott. Mert nem ez-e az irtóztató hír hozója?... Megnyílt az ajtó. Erőteljesen, nagy zajjal nyílt meg és frissen toppant be az ő kedves, szép leánya.

Az anya mély lélekzetet vett és már nyugodt és boldog volt. Most már csak kíváncsi volt arra, hogy mi történt, miért késett a leány. Alig várta, hogy megkérdezhesse. De szóhoz még nem juthatott, mert a leány gyorsan és élénken beszélt. Azt kérdezte, hogy miért nem ég a lámpa, miért nincs petróleum, ha nincs pénz rá, majd lesz nála... Fölnyitotta a retiküljét, kissé elfordult az anyjától, kutatót a retikülben. Aprópénzt nem talált. Elővett egy papiros húszkoronást. Az anya fölujjongott és megrémült egyszerre. De mielőtt kérdezhetne volna a leányát, az így szólt:

— Előleget kértem ma az üzletben.

— Miért? Megbolondultál? — kérdezte az anya ijedt szemrehányással, mert már egyéb miatt aggódott.

A leány azonban gögösen szólt rá, hogy az ő fizetéséért ő dolgozik, azt teszi vele, amit akar, akkor vesz előleget, amikor ő akar.

Azután kisietett a konyhába, — miután már letette a kalapját és kendőt vett magára — fogta a petróleumosüveget és elment a boltba. Még nyitva volt a kapu.

A leány visszajött, — petróleumot hozott. Ketten elrendezték a lámpát. A leány tartotta a lámpaüveget, az anya öntötte a petróleumot, reszketett a keze.

Nemsokára friss, derüs világosság töltötte meg a szobát, a fényes, fehér tejüveggömböt és megnyugvó, örülő és lázadó érzéseinek nem tudott urává lenni. Nem merte a leányától megkérdezni, hogy miért késett, hol volt tíz óráig. Azt sem tudta elhinni, hogy előleget kért. De a pénzről, a boldogságos pénzről sem mert kérdezősködni.

A lámpa újra égett, kis lángja buzgón öntötte a sárgás, meleg fényt. Ha az anya megfeszítette volna a hallását és a lámpát figyelte volna, valami folytonos, egyenletes, csöndes sírást hallott volna, amely hasonlatos a tengeri csiga hangjához; a tengeri csiga is, mintha élőlény lenne, rejtelmes hangja mintha valamely fájó életérzés bánatos muzsikája lenne.

LECKE

„Ha szépen letérdelsz és összeteszed a kezed és azt mondod: kedves, aranyos Nagy Lajos, nagyon szépen kérlek, adj nekem egy pengőt, — akkor kapsz egy pengőt.”

„Na! Térdelj csak le! Nem úgy, mélyebben. Le mindkét térded a földre. Úgy. Most könyörögj. Hangosabban. Mi-i-i? Azt mondod, hogy kesevarakos alakos bagom épen lépek? Nekem ne halandzsázz itt, ne sikkaszd el a könyörgő szöveget, hanem mondd ki tisztán: kedves, aranyos... úgy! nagyon szépen kérlek... Na látod. Most ha a cipőmet is megcsókolod, akkor kapsz még ötven fillért. Na csókold meg szépen! Most mondd első személyben, önmagadra: hülye vagyok, féreg vagyok, gazember vagyok, — akkor kapsz még egy pengőt, összesen tehát két pengő ötven fillért.”

„Nem mondod? Akkor nem kapsz semmit. Mondod, vagy nem mondod? Ne nyöszörögj, mondd hangosan, csak mondd egész bátran, hisz' nem hazudsz, bármily rútat mondasz, igazat mondasz.”

„Úgy. Most állj fel, ülj le, ide a székre. Ne olyan közel hozzám, húzódj arrább, mert így nagyon közel vagy, már pedig szörnyen útállak.”

„Először is nem kapsz semmit. Csak akkor adnék, ha megérdemelnéd. Akkor pedig nem csináltattam volna végig veled ezt a komédiát.”

„Igen, becsaptalak. No és? Talán nem érdemelted meg? Hát lehet egy olyan embernek két pengő ötven fillért adni, aki két pengő ötven fillérért azt megteszi, amit te most megtettél? Hát lehet?”

„Nem szégyenled magad? Két pengő ötvenért így megalázni magad. Letérdelni, imádkozni, önmagadról becsmérő kijelentéseket tenni, a cipőmet megcsókolni. Fúj, micsoda nyomorék vagy!”

„Csak hallgass, fogd be a szád. Ne szemtelenkedj, ne lázadj, ne fenyegetőzz. Fogd be a szád, hallgass, a leckének még nincs vége. Ne húzódj megint olyan közel hozzám, ülj arrább azzal a székkal, fáj ha látlak, egész lényed facsarja az orromat.”

„És ne csittíts! Igenis hangosan beszélek, hadd hallják meg a közelülők, hallja meg az egész kávéház, az Oktogon-tér, az egész város, az ország. Európa, a világ! Ne csittíts, mert...”

„Szemtelenkedtél volna előbb. Máskor. Lázadtál volna akkor. Már régen. De nem, te ezt csinálod már évezredek óta. Te vagy, aki könyörögsz. Te vagy, aki cipőt, sarut, lábat csókoltál. Aki a melleiden összefontad a két karod és úgy hajlongtál, aki a homlokoddal a földet érintetted, aki hasravágtad magad és úgy csúsztál, te vagy, aki kezet csókoltál, aki palástok szegélyét nyaltad, te vagy, aki meg-símogattad a vesszőt, amellyel végighúztak a hátadon.”

„Te vagy, aki tolod a targoncát. Aki ütöd a lovat. Aki berregteted a gépet. Te vagy, aki zsámolyt teszel ki az utcára, kefékkel, fénymázakkal és a lelkedet lehelled rá a cipőre, mielőtt az utolsót simítod rajta bársonyrongyaiddal. Te vagy, aki úgy megalázod magad, hogy verseket írsz és felmagasztalod azt, aki ostorával végig-suhint rajtad, aki verseket írsz és elnyöszörgöd, hogy milyen ostoba és tehetetlen és gyáva vagy és hogy elepedsz a nőért, aki a másik nyakára símulva kacag rajtad, vagy undorodik tőled, verseket írsz és elsirod, hogy milyen gyenge és beteg vagy és hogy szenvedsz és — óh — még virtust csinálsz mindebből, mert hiszen dicsekszel vele, sírsz, panaszkodol, nyögdicselsz, dicsekszel, dicsérsz pénzért, egy kis pénzért, egy pengőért, kettőötvenért.”

„De te vagy, aki önmagadon kívül másokat is megalázol, aki rágalmazol, aki hazudsz, aki hamisan vádolsz. Aki letagadod a tényeket, aki hazudod a meséket és rémhíreket gyártasz, aki csinálod a tudományt és azt állítod, hogy a nap éjjel világít és hogy $2 \times 2 = 5$ és hogy a folyók fölfelé folynak a völgyből a hegyekre, állítod, mondd, írod nekik pénzért, kettőötvenért, maximum! Te hazudsz, te csalsz, te kapálsz, kaszálsz, szántasz, vetsz, aratsz, terhet cipelsz, csépelsz, bányászol, te zihálsz, izzadsz, sóhajtasz, kérsz, morogsz, elbújva káromkodsz, hajlongsz, kalapot emelsz, dicsőítesz, dicshimnuszokat és tavaszi dalokat énekelsz, te vicceket mondasz, röhögtetsz másokat, és te magad is röhögsz, pénzért, maximum kettőötvenért, te beteg vagy pénzért, egészséges vagy pénzért, meghalsz pénzért, egy kis jó, nyugodt, biztos szolgaságért, pár falatért, pár ütlegetért, pár szidalomért, egy kis becsstelen és bűnös életért.”

„Ha meg nőstény vagy? Na hisz akkor! Te vagy, aki pislogsz az úrra. Bájmosolyokat eregetsz feléje, azt mondd a dupla tokájára, hogy milyen édes, azt mondd a tripla pocakjára, hogy milyen fess fiú maga, azt mondd a sárga agyarára, hogy milyen szép porcellánfogai vannak, angyall! Te átfogod karoddal a gallérból kiömlő zsírdaganatos nyakát, suttogsz a fülébe, lihegsz, megjátsszod a szenvedélyest, pénzért, ah, gyönyörűséget is érzel, egy kis felülfizetés ellenében.”

„Ha him vagy, úgynevezett férfi, jó viccl szemtelen hazugság, mert eunuch vagy, herélt vagy, tudja az ördög, hogy tulajdonképpen mi is vagy, ó, nem is tudom már, hol kezdjem silányságod, bű-

neid elsorolásának egy újabb zuhatagát, mindegy, te lemászol a csatornába, te vájkálsz a sárban és pizsokban. Mi is vagy te? Szörnyeteg vagy."

"Te vállalod, hogy rútabb légy, hogy piszkosabb légy, hogy bűdös légy, te elfogadod a kevesebbet, te megeszed a rosszabbat, te felszolgálod a jobbat, te felszolgá-á-álsz! Te fürdővizet készítesz és magad nem fürödsz, te végeredményben átengeded a leányodat, te élsz együtt a feleségeddel, tudván, hogy az neked csak úgy maradt, mert nekik már nem kellett; te gyermeket nemzél, a magad sorsára, tudván a sorsát előre, te azt tanulod, amire tanítanak és az igazságtól félsz, mindezt teszed végeredményben pénzért. Eh, hiszen te gyilkolsz is pénzért, te a magad fajtáját is megöölöd két-pengőötvenért, te végignézel egy operaelőadást éneklő királyokkal és őrgrófokkal és még tapsolsz is hozzá, te megnézel egy balettet és tisztelettel gondolsz a nagyhercegre, akivel az a Preobrazenszkája együtt hál; te azt mondod a rheimsi dómrá, hogy szép, téged áhitat fog el, ha harangoznak, te sírsz, ha temetnek, te elolvasod a könyveket, amelyeket mind ellened írtak, sőt ha tudsz, te magad is írsz egy ugyanolyan könyvet, pénzért, kettőötvenért, de lehetőleg még kevesebbéért, te segítesz a tüzet oltani, te, te örült gonosztevő, te merénylője önmagadnak, te megrontója minden ivadéknak, évezredekben keresztül. Te pénzért szállsz fel a levegőbe, te pénzért zuhansz le, nem a magasságért szállsz és nem a halálért zuhansz, hanem hogy szolgálj másokat. Te pénzért szeretsz, te pénzt adsz a szerelemért, a testért és lélekért, pénzt adsz a részvételtjes kérdésért, hogy: fáj-e még a fejed, dobog-e még riadtan a szíved? Te sorbaállsz, seregbe szállsz, ölni tudsz pénzért, még csak nem is a magad kedvére, ölni és elhullani indulsz pénzért, te, aki, pénzért csakugyan dühre is lobbansz végül, aki gyűlölöd végül, pénzért, az „ellenfeledet" és már őszinte szenvedéllyel döföd a mellébe a szuronyod, pénzért, szolgaságért, mindig másokért, aki komolyan bedölsz, felülsz, aki lelkesedsz, pénzért, egy pengőért, kettőötvenért, aki elbutulsz, butábbra, mint ami vagy, pénzért. Téged felakasztanak, pénzért, te felakasztasz más, pénzért, mindig a magadfajtáját másokért, szolgaságért, te végignézed, ha más akasztanak, te félsz, te kellemesen borzongsz, te olvasod az ítéleteket, te helyeselsz, te megnyugszol, te mindent megértesz pénzért, te bevonulsz a börtönbe és te örülsz, ha kivonulsz a börtönből, te élni akarsz, te örülsz a napfénynek, a napnak, mely gyalázatodra veti mindennap a sugarait s ha este lebukik, arcán a szégyenpír ég. De jaj, ez a zuhatag bővebb lehetne, mint a Niagara és ha meg nem változol, az idők végtelenségéig zuhoghat eget ostromló robajjal."

"Pénzért. Kis apró pénzekért, egy pengőért, kettőötvenért, yenért, shillingért, dollárért, frankért, líráért, mindegy, pénzért,

ami számodra az odú, a rossz kása, a rongy, a penészes kenyér, a gírhés szerelem, a tuberkulótikus gyerek, arcán a robot és gonosztevés lombrosói sztigmáival, pénzért, ami számodra a nyomorult élet. Ezért!"

„Csak nyugalom! Pénzt nem kapsz tőlem egy vasat sem. De a leckének mindjárt vége. Első lecke csak annyi, amennyitől az eszed el nem fárad. Látom, megértettél, mert reszketsz és szeretnél, látom, leütni.”

„De ne engem, tisztelt embertárs, vagy minek nevezzetek! Ne engem. És egy kissé mintha már késő lenne. Mindjárt az elején kellett volna, régen, az ősidők kezdetén. Már akkor kellett volna, hogy észrevedd, hogy elszégyeld magad. De te, hisz te most is előbb letérdeltél. Haragra kellett volna lobbannod az idők kezdetén. Az őszállatnak meg kellett volna ölnie az őszállatot, de nem pénzért, apró kis javakért, hulladékért, szolgaságért, mint ahogy meg is ölte, hanem a maga emberségeért. Amikor az őszállat odanyujtotta szőrös mellét a másíknak, hogy vakarja meg, akkor kellett volna, akkor rögtön. Azt mondani, hogy: nem! és a kőkést beledöfni markolatig. Ha pedig erősebb volt, úgyis nagyon egyszerű, haltál volna meg te. De te most is előbb letérdeltél egy pengőért. Haltál volna meg te, aki halál helyett megvakartad a szőrös mellett s ezzel megmérgezted a mindenséget hatvanezer évre. Ne csókoltad volna meg a mancsát. Ne a lábát. Ne hajoltál volna meg földig, homlokoddal a port érintve. Ne cipelted volna a terhet. Ne őrizted volna a barmot. Sőt nyitottad volna meg a karámot, hadd széledjenek el. Ne csiszoltad volna a követ, ne élesztetted volna a tüzet, hadd aludjon el és legyen hideg és sötétség mindörökre, mert minek a világosság, ha te letérdelsz, könyörögsz és kezet csókolsz. Ne húztad volna a szeke ret, ne vitted volna a fegyvert, ne irtottad volna a csalánt, ne nyaltad volna bíbörpalástok szegélyét, Ne ettél volna. Ne vettél volna lélekzetet. Ültél volna le egyhelybe és ültél volna ott mozdulatlanul, étlen és szomjan és némán mindhalálíg. Pusztultál volna inkább ki! Eh, hisz annyi mindent tehettél volna. Ütöttél volna egy nagyot a légycsapóval a Julius Caesar kopasz fejére; köptél volna bele Lucullus úr tányérjába; mérgezted volna meg testeddel a halakat, amikor Vedius Pollio beledobott a halastavába, mert elejtettél egy kristályedényt s az eltört; dugtál volna tűt a Fáraó trónszékébe, öntöttél volna petróleumot Rockefeller úr yoghurtjába, bújtál volna el a kínai császár trónja mögé és húztad volna meg a copfját s kacagva mentél volna a kínpadra.”

„Már az idők legelején, de azóta is minden időpontban, minden másodpercben megvolt az alkalom, hogy elszégyeld magad, elszánd magad és ezt kiáltsd: nem, nem, nem! Nem igaz a tanítás, hogy gazdasági szükségszerűség volt. Gyávaság volt, semmi más. Nem, nem

és nem. Rakjuk le mindnyájan egyformán zsámolyainkat az utcán és puccoljuk az egymás cipőit. Igen! Különben haltál volna meg, hiszen így is meghaltál, hatvanezer éven keresztül mindig meghaltál nyomorban, szenvedésben, szégyenben és gyalázatban, rútul, dicstelennül, csak átkot és vereséget hagyva magad után."

„Különben nem haragszom rád, nem utállak, térj észre, hisz' a te bűnöd az én bűnöm is. A pénzzel, a kettőötvennel csak tréfáltam. Pénzt nem adhatok, mert magamnak sincs. Amim van, mindösze egy pengő, azt megfelezem veled. Elmondottam a leckét, megütöm a vállad! Add tovább! Minden másodpercben megvan rá a kellő alkalom."

A FÖLD

Mikor a háború kitört, Bakó Mihály még otthon lakott a falujában. Napszámba járt, miként egész életében. Felesége volt és három gyermeke, kicsinyek, a harmadik még szopós. A Deák János nagygazda házában bérelték az egyik szobát. A konyhát és a negyedholdas kertet is használhatták. A gazda künn lakott a tanyáján, a másik szobáját lezárta.

Bakóné nem sok hasznát vette a kertnek, mert szüntelenül a gyerekeivel kellett bajlódnia. Csinosképű, kövér és lompos asszony volt, azt mondták róla a szomszédok, hogy piszkos. A szobát, konyhát, udvart nem tartotta rendben, azt is mondták, hogy lusta. A gyerekeknek ebédre néha csak lekvároskenyeret adott, emiatt meg azt vélték, hogy léha, ha van pár pengője, azt elpazarolja, olyankor zabálnak, azután jön az éhkopp. Ugyancsak a szomszédok Bakóról azt állították, hogy nagy kommunista. Mert hogy mindig kevesellte a napszámot.

A háború közepe táján Bakó már fenn dolgozott Pesten. Szenet hordott a Józsefvárosi-pályaudvaron. Kéthetenként, vasárnapra, hazautazott a családjához. Egyszer aztán megkezdődtek a nagy bombázások. Otthon kérdezték tőle, hogy nem fél-e Pesten, a pályaudvaron, a legveszedelmesebb helyen. Szótlan ember volt, még a vállán sem rándított, egyszer felelt csak, így:

— Mindegy a szegényembernek, hogy hol van, úgy sem bújhat el.

A felesége néha rá akarta beszélni, hogy maradjon otthon, akad munka a faluban is, majd csak megélnék:

— Mit csinálok ezzel a három árvával, ha te elpusztulsz? — pityergett az asszony.

Bakó nem szólt, csak nézett a levegőbe. Talán habozott. Hét-főn azonban kora hajnalban fölkel, megcsókolta az asszonyt, a gyerekeket és ment vissza Pestre. Kellett a pénz, az élethez, meg egy kis házat is akartak építtetni, hogy ne legyenek örökké zsellérek.

Egy vasárnap délelőtt a gazda kocsival bejött a tanyáról. Ott-hon találta Bakót. Beszélgetés közben, mialatt csak a gazda beszélt, megkérdezte tőle:

— Aztán mit mondanak Pesten, ki győz majd a háborúban?

Bakó felelt:

— Akárki győz, nekem meg a családomnak már nem lehet rossz-szab sorunk.

— Nono! — hökkent meg a gazda, azután másra terelte a szót. Hogy mikor lesz már készen a ház, mert ő visszaköltözik a faluba s a felesége meg a lánya nem akarnak ilyen nagy családot maguk körül.

Így szólt, enyhén, a gazda, de ahogy szétnézett a Bakóék gyerekeire, a tekintetével ilyenformán egészítette ki a szavait: nem akarják a házában az ilyen koldus népséget.

Bakó nemsokára engedett a felesége kéréseinek és otthon maradt. Attól kezdve még szűkösebben éltek, mert a gazdák igen kevés napszámot fizettek. Azt mondták, hogy többet nem bír el a jövedelem, mert alacsony a termények ára. Meg azután munka sem akadt minden napra. Beszéltek a Bakó-családról a faluban. Hogy nem kellene a gyerekeknek olyan maszatosaknak lenniök, meg olyan rongyokban csavarogniok. Az volt a vélemény, hogy Bakó nem jár eléggé munka után. Meg hogy nem kellett volna otthagynia a pesti jó állást, mit félti azt a nyomorúságos életét? Császárné azt olvasta az újságban, egy igen okos cikkben, hogy a parasztasszonyok nem tudnak gazdaságosan bánni az anyaggal és nem értenek a főzéshez. Azért is olyan silány hát a Bakóék gyerekeinek a kosztja. Császár István, a nyolcvanholdas gazda, ha már Bakóékról esett szó, kijelentette, hogy ő irigylő az olyan embert, mint Bakó Mihály. Az olyannak van a legjobb dolga. Mert eszik, mint más, aztán nincs semmi gondja, nem ő fizeti a nagy adót.

A háború vége felé elvitték Bakót katonának. Mivelhogy az egyik lábára bicegett, csak munkaszolgálatra. Pestre kellett bevonulnia, de onnan csakhamar elhurcolták Dunántúlra. Akkor már a Tiszához ért az orosz Vörös Hadsereg. Bakó az induláskor még küldhetett egy földijével üzenetet, de levelet már nem írhatott, elszakadt a családjától. Éppen akkor épült fel a házuk. A pesti napszámból félrerakosgatott Bakó egy kis pénzt, azt is meg kellett éhezni, építési kölcsönt is vett fel, jótállt érte a sógora, így készülhetett el a ház. Négyezernyolcszáz pengőbe került, a falu déli szélén állt egy kis buckán, már csaknem kívül a falun, mint egy magányos őrház. Az asszony a gyerekekkel beköltözött a házba, amely akorka volt, hogy éppen csak elérték benne.

Bakót egyre messzebb vonultatták nyugaton a parancsolói. Szakadatlan menetelés, megtelepedés, majd újraindulás volt a szolgálata. Éhesen, fázza, tompa kimerültségben bicegett, semmit nem értett abból, ami vele történt. Csak azt sejtette homályosan, hogy az urak dolga nem áll valami jól. Ezt bánni sehogysem tudta, nem is akarta. A bajtársai néha halkán beszéltek. Szavaikon nem lehetett eligazodni. Mert némelyik bűnnek eresztette fejét, más meg bizakodott, de nem lehetett tudni, miben. A tisztek időnként leckét adtak nekik, hogy nemsokára megállnak, azután majd visszafordulnak. Hogy kiverik az oroszokat az országból és meglakolnak mindazok, akik otthon maradtak. Egy bajtársa mellette dörögött:

— Ha kiverhetik, akkor meg miért eresztették őket be?

Bakóból kiszaladt a jóváhagyás:

— Az!

Csak a bajtársaitól hallotta Bakó azt is suttogva mondogatni, hogy Budapest már régen elesett. Valami kormányról, meg készülő földosztásról is hallott. Erről a bajtársai beszéltek, de a tisztek is, úgy oktattván őket, hogy odahaza a földet el akarják rabolni a jogos tulajdonosaiktól.

Az oroszok már Németország felé jártak. Bakó csapatát mind messzebb vitték Nyugatra. Arról is hallott Bakó, hogy dunamenti falujába már régen bevonult a Vörös Hadsereg. Arról azonban nem értesült, hogy a falu környékén harc folyt. Néhány ágyúlövedék a falut is érte. Egy ilyen lövedék éppen az ő házat találta el. A gyerekek elcsatangoltak a háztól, de az asszony éppen a konyhában főzött, őt megölte a robbanás. A gyerekeket Bakó bátyja vette magához, ugyancsak napszámos, éppen olyan szegény, mint maga Bakó Mihály. Az asszonyt eltemették és az érzékenyebb szomszédok, már mint a nők, meg is siratták. Beszéltek aztán a szegény árvákról, meg a szerencsétlen asszonyról. Kellott nekik a ház? Várhattak volna még a beköltözéssel tavaszig, akkorra majd csak vége lesz ennek a borzasztó háborúnak. De hát az a gonosz Deák János is üzte őket.

Bakó Mihályról a falubeliek semmit nem tudtak, ő sem kapott hírt hazulról. A felesége haláláról csak akkor értesült, amikor hónapokkal a háború vége után útban volt hazafelé. A falujához nem messze fekvő egyik állomáson át kellett szállania a helyiérdekűre. Ott találkozott Csernyák Ferencel.

— Te vagy az, Miska? — így toppant eléje Csernyák. — Alig ismertelek meg, úgy megsoványodtál.

Kezeltek. Csernyák kertelés nélkül tért a tárgyra.

— Aztán tudod-e, hogy az asszony meghalt?

Bakó csak nézett Csernyákra a szürke szemével. Nem kérdezett semmit. Csernyák magától mondta azután tovább. Hogy ágyúlövés érte a házat. Nem szenvedett az asszony, azonnal vége lett. Amikor Csernyák elhallgatott, Bakó még bámult maga elé, majd ezt kérdezte:

— A gyerekek?

Csernyák felelt:

— A gyerekek a bátyádnál vannak.

Azután együtt szálltak fel a vonatra, Csernyák is hazafelé tartott.

Egymással szemben ültek a padokon, többet ezekről a dolgokról nem esett szó. Csernyák arról beszélt, hogy mi történt a faluban. Azt is elmondta, hogy földosztás volt, de hát abból Bakó Mihály kimaradt, mert hogy nem volt idehaza. A vonat zakatolt, Bakó hallgatott, kinézett a földekre, hogy mit hogyan műveltek meg. Poros, fekete dohányból cigarettát sodort és rágyujtott. Nem kérdezett semmit. Kimaradt! Egy kicsit eltűnődött ezen. Nem tudta elképzelni, hogyan ne maradt volna ki, még ha itthon is lett volna. Mintha más emberfajta lenne az, akinek földje van. Van a Császár Istvánnak, a Deák Jánosnak, de Bakónak egynek sem volt soha.

— A bátyád kapott ám nyolc holdat — szólalt meg egyszer Csernyák, mert hogy ezt közölni eddig el is felejtette.

— Nyolcat?

— Annyit.

Csak jóval azután mosolygott kissé Bakó:

— Majd eljárók hozzá napszámba.

A háza rommá lett, a bátyjához állított hát be Bakó. Vacsorára, meg szállásra. Megcsókolta a gyerekeit. Ajándékot nem hozott. Ahelyett is csak megcsókolta a gyerekek fejét. Éhesen, egy fillér nélkül érkezett meg. Krumpli hájában volt a vacsora.

Másnap korán elindult munkát keresni, de munka nem akadt. Megtörtént ez máskor is, régen, majd akad. Elüldögélt azután ott-hon. Az egyik gyereket a térdére vette és lovagoltatta. A legkisebbiknek megcsiklandozta a nyakát, hogy ne vessen egy kicsit.

Délben beállított hozzá Czomboly Pál:

— Aggyisten, Miskal — köszöntötte. És leült. Pipát vett elő. — Hol mindenfelé jártál? — kérdezte. — Azt hittük már, hogy haza sem jössz többé. Így hát a földosztásból kimaradtál, mi?

Bakó bólintott. Hogy úgy igaz.

— Hát idehallgass! — kezdte kis szünet után Czomboly. — Vannak mindenfelé földigénylő bizottságok. Nálunk is van a falu-

ban. Négyen vagyunk benne, én is tagja vagyok. Azért kerestelek most fel, hogy megmondjam, kapsz földet. Nem igényeltél, nem jelentette be senki a nevedet, már azt is beszélték, hogy elpusztultál a háborúban. De hát megjöttél, két hét előtt meg meghalt a Jász András, az után nem maradt senki, így az ő tíz holdja fölszabadult. Ezt most majd megkapod te.

Bakó Mihály addig a földre nézett és most sem emelte föl tekintetét. Kóválygott az esze, a bajtársai suttogásai, a tisztek fenyegetőzései forogtak benne. De olyan barátsággal nézett rá ez a Czomboly.

— No! — biztatta szóval is Czomboly. — Csak nem utasítod vissza?

— Köszönöm — mondta egyszerűen Bakó Mihály.

És szeméből most először csurrant ki két könnycsepp, az aszszonyért.

HŐSÖK

Akkoriban abban a nagy városban félelem szorongatta az emberek torkát. Sötét komorság borult szemükön át az agyukra, lelkük mélyén a legkínosabb szenvedéseik emléke mozdult s az emlékeik által fájtak nekik a napjaik. A szívük gyakran hevesen vert s néha az az érzésük támadt, hogy a szívük verése elállt s már zuhannak is a megsemmisülésbe.

Igen. Mert akkoriban éjszakánként autók álltak meg a házak előtt, az autókból terrorlegények szálltak ki, halkan tanakodtak: ketten, hárman bementek a házba, a reszketős házmesternek csöndet parancsoltak, valaki iránt érdeklődtek; a valakit lakásában meglepték, sablonos ürügyet mondtak neki s vitték hallgatagon magukkal.

Az áldozat ment, fuldokolva és rogyadozó lábakkal; balgán reménykedő pislantásokkal valami emberit, valami enyhítően egyenest és igazat fürkészett a pribékjein; kis reménylángocskára lihegett rá gyámoltalanul, hogy azt mégis felnővelje; hiszen udvariasak voltak s azt mondták, hogy csak kihallgatásról van szó. Az áldozat megadta magát a balga reménynek, mely mély pincék fenekére juttatta őt, ahol lett sírás, rívás, fogcsikorgatás; lett iszonyú jaj és hörgés, lett fürdés a vérben, ütlegek örült zuhogása, fojtogatás, csonkítás. átok, halálvonaglás és kínzó, nyögő pusztulás.

Sorra mentek el az áldozatok s vissza nem tértek többé soha. Özvegyek és gyermekek zokogó panaszára kemény arcok mozdulatlanok maradtak. Könyörgő kérdésekre hideg, elutasító feleletek hangzottak; ordító sírásért, jajveszékeltő átkokért anyák, özvegyek és gyermekek kegyetlen büntetést kaptak. Háborúnál, ciklonnál, földrengésnél, pestisnél átkozottabb csapás, maga a pokolbeli iszonyat, borzasztó kor, átok reá és átok mindenkire, akiben e kor tudatára nem dermed meg a vér.

Az Ember komoran ült a szobájában és olvasott. De nem értette, amit olvasott, mert elméje nyugtalanul csapongott, képzeletébe véres emberek bukkantak, nyúzott bőrrel, letört tagokkal — s a kemény és erős ember elsápadt, reszketett. Fölállt a könyv mellől, föl-alá járt, megállt és sóhajtott, mert szégyelte magát.

— Félek — lihegte. — Nem lehet nem félnem.

Pedig a homloka magas volt, a szeme ragyogó, tekintete nyílt, az arca szabályos; széles volt a válla, a melle mint a kazán, ökölbeszorult keze kalapács.

— Egyikünk élete sem biztos. Minden azon múlik, hogy kin akad meg a szeme az egyiknek, ki jut eszébe a másiknak. Félek. A föld alá kell süllyednem a szégyentől. Az erő féljen a gonoszszágtól. A tiszta becsület a vérszopóktól.

És döngő léptekkel újra megindult, mintha a harag már fölébe kerekedett volna félelmének. De csakhamar újra elernyed, leült az asztalhoz s ráborulva olyan volt, mint aki keservesen sír.

A felesége úgy lepte meg. Aggódva nézte, azután vigasztalta. De az Ember ezekben a percekben már újra kemény volt. Az aszszony csak vigasztalta, pedig ő maga szüntelenül rettegett!

Heteken át így történt ez minden este. Egyszer feljött az Emberhez a barátja. Sápadt, vézna ember, cvikkeres és alacsonytermetű. De az arca sápadtságában is fenségesen nyugodt. Azon a napon újra szörnyű tettek történtek.

Az Ember már mosolygott, remélt, bízott az erejében és az igazságában, talán — hisz nem vagyunk tökéletesek — a szerencséjében is. A szomszéd szobából két kislány gondtalan kacagása csengett ki. Hírek járták be titokban bújva a várost. Az egy-két meghagyott újság arról szólt, hogy mindenütt új, boldog öröm, az emberek szorgalmasan dolgoznak, vidáman szórakoznak és esténként imáikba foglalják a hatalom urait. De a porbasujtottak hangtalan hangon súgták egymás fülebe: itt tizenkettőt, ott hetet, amott meg negyvenet, eltűnt Iksz, eltűnt Ipszilon.

Az Ember az asztalra borulva ült, amikor sápadt barátja belépett. A Barát csendesesen osont az Emberhez s szemrehányás nélkül, egész tárgyilagosan tette föl a kérdést:

— Nem szégyenled magad?

Az Ember fölriadt és szégyelte magát. Ezt mondta:

— Igen, szégyenlem magam.

A Barát hidegen, értelmesen nézett rá:

— Majd megsegítek. Lásd, én nem félek. Kemény vagyok, mint az acél. Csak megtörhetnek, de meg nem hajlíthatnak. A keblemen mérgegszelence, a zsebemben revolver és tör. Tudd meg: az ember nem adja meg magát. A bátor számára nincs kínhalál, nincs vallatás, nincs cirkusz, a bátoron nem lehet röhögni, a bátor pusztulását nem lehet meghívott vendégeknek mint cirkuszi előadást végigélni. A bátortól a gonosznak mindvégig félnie kell.

A zsebéből fegyvereket, kis üvegeket vett elő:

— Nesze.

Az Ember arca fölragyogott:

— Köszönöm, már nem félek.

Az asszony benn volt a szobában, mindezt hallotta. Átment a másik szobába, térdrehullva borult az ágyra és hangtalanul, zihálva, fuldokolva zokogott.

— És most beszéljessünk. Ül le.

De nemsokára csengetés hallatszott az ajtón. Az Ember már nem rettent meg, de gépiesen elindult, hogy ajtót nyisson.

— Megállj! — parancsolta neki a barátja. — Majd én.

És ment az előszobaajtóhoz:

— Kí az?

— Nyissa ki az ajtót.

— Nem nyitom. Kí az?

— A törvény nevében! — hazudta a hang.

Már ott állott az Ember is.

— Csak nappal fogadok.

— Nyissa ki, mert baj lesz.

Nem is feleltek.

Kinn tanakodás, zúgás. Az ajtó mozogni, recsegni kezdett. Valaki nekifeszült.

— Aki belép, azt lelövöm.

Mozdulatlanság, csönd. Hangos tanakodás. Léptek, az ajtó elől valaki, valakik távoztak. Vajjon maradt-e ő?

— Nyisd ki az ablakot, nézz le az utcára.

Lenn állt az autó. Ketten érkeztek az autóhoz. Lenn tanakodás. Többen szálltak ki.

Jöttek újra. Néhány perc múlva kemény kopogtatás. Belülről nem szóltak. Fenyegető, kegyetlen hang, más, mint az előbb. Az ajtó egy reccsenésre betört. Valami óriás feszülhetett neki teljes testével. Már fel is bukkant a kinyílt ajtó helyén az alakja. Az Ember lőtt s az óriás hiéna felfordult. Új hiénák nyomultak be, valamenynyien revolvert rántottak elő és lövöldözni kezdtek. Az Ember és barátja harcoltak. Három hiéna elhullt, negyedik megfutamodott. Ember és társa halálos sebekből találva dőltek el.

Az asszony kirohant. A villanynál megnézte a két holtat. Néman. Erős volt, bevonszolta őket a szobába, felfektette őket egy-egy ágyra. A férjét megcsókolta, szepegő két gyermekét karjukon fogta:

— Gyertek.

Le az utcára. El az éj sötétjébe. Holnap a napvilágra, ki az emberek közé. Emberek! Védjete meg! Meghalok, de tőlük védjete meg.

A gyermekek sírtak.

— Ne sírj! Ne sírjatok! Apátok megmenekült. Bátor volt, meg halt, de megmenekült. Ti is olyanok legyetek, mint ő volt.

EGYIPTOMI IRÓDEÁK

Ösrégi emlékezet él a szervezetemben s ez a minap, egy különös, mély ábrándozás folyamán, afféle félálomban, oly erőre kapott, hogy a tudatomba tört. Brontozaurusz voltam egykor s egy tigrisszerű agyaras fenevad áldozatául estem. Jónéhány ezer évvel előbb fogas csőrrel és csontvázú farkkal, hogy úgy mondjam, mádárkodtam; viharban eltört a szárnyam s hosszú sínylődéssel pusztultam el. A középkorban, mint szerzetes, szerencsés elszigeteltségben pompásan éltem. Csak azt rösteltem, hogy furcsa módon gyógyítottam a betegeimet. Mindenféle gyomorfájdalom ellen például agyagos földdel, de még sokkal csunyább anyaggal is kevert, örölt fakérget etettem velük. Most, hogy ezt megtudtam magamról, igazán sajnálom a szerencsétleneket, de hát én jóhiszeműen, az akkori tudomány alapján kezeltem őket. Vigasztalásomra szolgál, hogy mint gyógyító barát, helyeset is cselekedtem. Emlékszem rá, hogy véget érni nem akaró fájdalom esetén egy igen ügyes — azóta talán ismertté vált — kijelentéssel gyakran szereztem rövidtartamú megkönnyebbülést a szenvedőknek, amikor kétségbeesett kérdezősködésükre, hogy meddig kell még oly kibírhatatlanul kínlódniok, így vigasztaltam őket: csak légy türelmes, mihelyt a *dolor* elmúlik, megszűnik a *fájdalom* is.

Néhány száz évvel ezelőtt zebra voltam Afrikában és egy oroszlan tépett szét. Köznapi história, az eset még csak valami nagy szerencsétlenségnek sem mondható, mert mindazokat a gyönyöröket, amiket a zebraélet nyujthat, már átéltem s maga az oroszlanal való kaland oly rövid ideig tartott, hogy mai emberi szemmel nem becsülöm többre két percnél. Higgyék el, hogy egy foghuzatás nagyobb élmény.

Tüzetesebben azonban az egyiptomi életemből akarok egyet-mást elmesélni. Mert Egyiptomban is éltem, mégpedig hosszú ideig s mint aggastyán haltam meg betegség nélkül, könnyen, csak úgy kialudtam, mint a mécszláng, ha ráfúj a szél. Pedig nem egyszer forogtam egyiptomi életem folyamán is halálos veszedelemben. Majd, legvégül, egy olyan esetet is elmondok, amikor a legborzalmasabb halál fenyegetett mindazok közt a halálnevek közt, ame-

lyek bármelyik életemben is érhettek, ez pedig: a tűzön való lassú elégetés, különféle kínzásokkal súlyosbítva.

Egyiptomban egy papi rendhez tartoztam. Alacsonyabbrendű papi ember, de inkább csak íródeák voltam. Thébától nem messze egy kis kolostorszerű épületben éltünk vagy ötvenen. Volt egy legfőbb papunk, három főpapunk, több magasabbrangú papunk, voltak egyszerű papjaink s voltunk öten-hatan olyan kisemberek, mint én. Telepünk tulajdonképpen tudományos intézet volt, a csillagokat vizsgálták itt a pap-tudósok, az időjárás, különösen az esőzés törvényszerűségeit kutatták s betegségeket gyógyítottak, legalább is próbáltak gyógyítani. Egy pap például reggeltől estig a kolostor fölött elrepülő ibiszeket olvasta s a kapott szám és a másnap bekövetkező, illetve elmaradó eső közt keresett összefüggést. Amikor én a kolostorba kerültem, ez a pap már harminc esztendőn keresztül olvasta az ibiszeket. És mivel sehogysem lehetett az ibiszek számából az esőt vagy a száraz időt megjósolni, egy másik pap — harminc évi habozás után — ki is jelentette, hogy ilyen összefüggés, már mint ami az ibiszek száma és az eső közt állana fenn, nincs. A többi papok igen rossz néven vették ezt a kijelentést, az okvetetlenkedő papot destruktívnak nevezték — még a szóra is pontosan emlékszem — s a legfőbb pap szigorúan meg is intette. És megállapodtak a pap-tudósok abban, hogy csupán az ibiszek számáról készített mindennapi esti mérlegben van a hiba, mert bizonyára még az esti sötétség beállta után is repülnek a kolostor fölött ibiszek, csak-hogy azokat már nem lehet a többihez hozzáolvasni.

Én, ezt bátran állíthatom, mai szemmel nézve is, jóeszű, szelíd indulatú és gondolkodni tudó ember voltam. Éppen ezért nem vihettem semmire s a legalacsonyabbrangú, gépies munkát végző öt-hat közé tartoztam. De természetesen értelmességemen felül még más szerencsétlenség is ért. Utazásaim közben egyszer — még a kolostori életem előtt — ismeretlen romokhoz vetődtem s ott véletlenül egy egész könyvtárt fedeztem föl. Egy elpusztult világból maradt fenn ez a könyvtár. Olyan világból, amely csaknem a mai kultúra színvonaláig jutott el. Vagy talán el is jutott addig, mert hiszen elpusztult.

Ismerték például abban az eltűnt világban a könyvnyomtatást. Azok a könyvek is, melyeket a romok közt találtam, nyomtatás útján készültek. És mi volt a könyvekben? Matematika, fizika, kémia, bonctan, élettan, lélektan, gazdaságtan, történelem. Még szépirodalmi művekre is akadtam s néhány évfolyam bekötött napilapra. Pontosán emlékszem rá, hogy — amikor már az írást és a nyelvet megfejtettem — felütöttem egy ilyen napilap-kötetet, egy lappéldány első oldalát pilantottam meg, hát vezércikkkel kezdődött, melynek az volt a címe: Nem tűrhetjük tovább.

Tudták abban az elpusztult világban, hogy vannak bacillusok és más, szabad szemmel nem látható lények s azok okozzák a fertőzőbetegségeket. Tudták, hogy cselekedeteinknek nem egyetlen irányítója az értelmünk, hanem azok legmélyebben az ösztöneinkben gyökereznek, sőt eredői oly összetevőnek is, melyet a feledésbe süllyedt, vagy még inkább odaszorított élményemlékek összeségének neveztek. Gyártottak szemüveget, voltak csillagászati távcsővel felszerelt csillagvizsgálók, mértek légnyomást, kikopogtatták s hallócsővel hallgatták a szívet, tudtak repülni s elektromossággal tüzesített tüvel operáltak.

Nem is mondok többet e világról. A könyveket tíz esztendő alatt elolvastam. Hogy hogyan olvastam el, azaz miként fejtettem meg a nyelvet, miként tanultam meg az olvasást s az egész munkát mily lopva, bújva végeztem, arról nem szólok most. Ismeretekre tettem szert, melyek inkompatibilitásban álltak korommal s abba nem voltak beléhelyezhetők. A könyveket elégettem s ismereteimet mélyeséges titokként őriztem. De ez még nem volt elég. Naponta autószerű szuggesztív gyakorlatokat tartottam, ezzel a szöveggel: Nem tudok semmit, senkinek semmiről soha nem mondok semmit.

Csak természetes, hogy így cselekedtem, mert az elpusztult világ történelemkönyveiből azt is megtanultam, hogyan fejlődött náluk is a kultúra. Megtanultam, hogy aki elsőnek fedezte föl, hogy az élő szervezetben a vér nem álló, hanem keringő folyadék, annak el kellett menekülnie hazájából a halálos ítélet elől. Hogy aki... eh, nem részletezem.

Szörnyű teherként hordtam tudásomat, szüntelenül rettegtem, hogy elárulom magam, de annyira begyakoroltam azután a hallgatást, hogy végül már biztonságban éreztem magam. Természetes, hogy mindent, amit országunkban, az akkori Egyiptomban, a tudósok, kevésbbé tudósok és nemtudósok mondtak, írtak és cselekedtek, szemenszedett marhaságnak tartottam. Sőt, hogy e közlésemnek korrektívumát adjam, elismerem, hogy értelmeseket is mondtak és cselekedtek — legkevésbbé írtak! — például ilyeneket: nyáron nagyon meleg van, télen kevésbbé, — ezt mondták (nem kell megfedkezni róla, hogy Egyiptomról beszélek); ha tüzes fazékhoz ért a kezük, hirtelen elkapták, — ezt megcselekedték. Természetes, hogy a tudósok és kevésbbé tudósok közé soha föl nem emelkedhettem, hozzájuk méltóvá nem válhattam s így az íródiákságnál, pontosan a másolásnál többre nem vihettem. Legföljebb, hogy gyermekeket tanítottam gépies szabályokra, tehát társadalmilag olyan szerepet és rangot töltöttem be, mint ma egy eszményi tornatanár, egy kávéházi sakkozó, vagy egy ugyancsak eszményi fogorvos, aki a foghúzáson és fogtömésen kívül semmiről a világon nem tud. De még magánemberi mivoltomban is az alacsonyabbrangúak — már közvet-

lenül a rabszolgák fölött állók — világából úgy kilógtam, mint valamely négylábú állatnak holmi ötödik korcsvégtagja.

Hogy vigyázzak magamra, az nem volt könnyű. Egy csöppet sem. Megesett például, hogy jelenlétemben azt kérdezte valaki az egyik tudós főpapunktól: miért van az, hogy a vízre helyezett kődarab elsüllyed, a fa pedig fennmarad a víz színén. A tudós főpap habozás nélkül felelt és kiiktatta a tudatlant arról, hogy a fa Hápinak, a víz istenének, kedves növénye, azt szívesen hordja keblén, a kő azonban közönyös neki, azzal nem törődik, így hát hagyja, hogy elsüllyedjen. Én persze tudtam a fajsúlyról, a fa, a víz és a kő fajsúlyának egymáshoz való viszonyáról, de nem szóltam közbe. Vagy más eset: magával a legfőbb papunk fiával történt meg, hogy egyszer oroszánvadászatón vett részt és egy oroszán közvetlenül a közelében, de mögötte, hirtelen egy rettentőt ordított s amint ő az ordításra megfordult, már rá is vetette magát. A fiút kiszabadították ugyan az oroszán karmai közül, de nemsokára sajátságos betegség tört ki rajta, amilyent az akkori Egyiptomban még nem is láttak a pap-orvosok, de amelyről én már szintén olvastam titkos könyveimben. Időnként rémület szállta meg a fiút és ilyenkor egész testében remegett, válla, karja s a feje ütemesen rángatódzott, ezeket a mozgásokat különben kisebb mértékben állandóan végezte s mintha a feje rángásával szüntelenül azt mondta volna: nem, nem, nem, — s mintha a válla rángásával így tiltakozott volna: hagyj, hagyj, hagyj. A tudósok azt állapították meg, hogy a főpap valamely megölt ellenségének, egy más vallási szekta volt fejének szelleme bűjt a fiúba és az győtri; kiűzni a szellemet csakis elijesztéssel lehet, időnként tehát meg-megriasztották a szellemet, tulajdonképen azonban a fiút. Lefektették például egy fészkerben, ott halk, símogató szavakkal elszenderítették, azután magára hagyták és kis idő múlva oroszánokat tereltek a fészkerhez, azok ott összemarakodtak, egymást tépték, harapták, a fészker majdhogyan össze nem dőlt — s a fiú az oroszánok szörnyű ordítására, csapkodására, a fészker rengésére riadt fel. Állapota hétről-hétre rosszabbodott, de — ugyebár ez nyilvánvaló — nem tehettem érte semmit. Hogy miért nem, azt remélem, nem kell magyaráznom, szóval nem kell mentegetődnöm. Hogy egyebet ne említsek, még a szent vallás tanításával is ellentétbe kerültem volna, ha jártatom a szám s magyarázatásaim során tagadom a betegségnek oly felfogását, hogy azt a gonosz szellem idézi elő.

Csak úgy mellékesen jegyzem meg, hogy szüntelen konok hallgatásommal, áhítatosnak látszó ámulásaimmal s mellébeszéléseimmel derék fickónak tartottak ugyan, de egyúttal afféle félkegyelműnek is és gyakran mosolyogtak rajtam. Ha társaságba vetődtem — véletlenül, mert kerültem az embereket, — ott bármiről beszéltek,

akár arról, hogy a költészet célja a Napisten dicsőítése, vagy hogy a művészet tisztán formaprobléma — esetleg, hogy a művészet a rab-szolgák felszabadításának egyik eszköze —, avagy, hogy az általános jólét emelésének legcélszerűbb módja a piramis-építés, mivel hogy az munkát ad az embereknek, én hallgattam, de csálhatatlan biztossággal megéreztem, hogy ha bármit mondanék is, még csak nem is hallgatnának rám, csakis egymással volna megbeszélni valójuk, én nulla vagyok.

Egyszer végig kellett néznem, hivatalos minőségben, egy eretnek megkínzását és kivégzését. Az eretnek azok közé a szerencsétlenek közé tartozott, akik gondolkodnak a jelenségeken, s itt-ott valamire ráeszméltek. Ez az ember azt hitte, hogy ő a trachomának nevezett szembajról állapított meg valami hasznosat; nem sokat, csupán annak a gyanújának adott kifejezést, hogy a trachoma és a tisztátalanság közt alighanem van valami összefüggés és ha ez így áll, akkor a tisztaság védekezés lenne a trachoma ellen.

Ilyenféle gondolatai, nem mondom, inkább csak gyanúi támadtak az eretneknek és gyanút úton-útfélen kikotyogta. Akikkel beszélt, azok közt akadtak olyanok is, akik kapiskálták a dolgot, de azért a kezükkel elhárító mozdulatot tettek, mintha — a mai pestiek tempója szerint — ezt mondták volna: e-tye-tye-tye-tye! Mások semmit sem tudtak felfogni abból, amit az eretnek magyarázott nekik, vitatkoztak vele, megdühösödtek és szitkok és fenyegetőzések közt otthagyták. Minderről én az eretnek pörének tárgyalásán értesültem, ahol mint íródeáknak följegyzéseket kellett tennem a tárgyalás menetéről. Pap-bírák ítéleztek az eretnek fölött:

— Hogyan értette azt a tisztaságot? — kérdezte a főpap. — Miféle tisztaságra gondolt?

Szerettem volna odasúgni a vádlottnak: „Naponta ima a szent krokodilokhoz, — ezt értettem tisztaságon, helyesebben a lélek tisztaságán.” Persze, súgnom nem lehetett. De megmondom azt is, különben sem súgtam volna. Mert semmi biztosságom nem lehetett abban, hogy az eretnek majd tovább is csak a maga esze szerint beszél s ha nagyon okoskodok azzal a súgással, egyszer csak elárul és bejelenti, hogy én zavarom őt, befolyásolom és rosszhiszemű feleletekre akarom rábírní. Ahogy én az eretnekeket is ismerem. Szóval csak vágyat éreztem, hogy súgjak, de nem súgtam, nem súghattam és nem is súgtam volna. Az eretnek így felelt a főpap kérdésére:

— Tisztaságon ezt értettem: mindennap mosdani, a szemhez nem nyúlni, különösen piszkos kézzel nem, és külön törülközőruhát használni.

Az egész bíróságot elöntötte a felháborodás. Kípirosodtak, a szemük tágult, a szájuk kinyílt, némelyik még a fogát is csattog-

tatta, majd hogy a vádlottra nem ugrott s majd hogy le nem harapta a fejét. Aránylag még az elnöklő főpap maradt a legnyugodtabb, ő csupán ragasztott kecskeszakállát tépte le izgalmában, mire ki kellett mennie a teremből és szakállát újra fölragasztania. Amikor megint megjelent és elfoglalta helyét, igen nyugodtan adta fel a további kérdést:

— Hogyan gondolta maga azt a mosdást? Hogy talán a víz elriasztaná Rá-t, a napistent, aki szembetegséggel bünteti mindazokat, akik a szemükkel vétkeznek, mert oda néznek, ahová nem szabad?

Megint szerettem volna súgni, hogy legalább egy kis ravasz fordulattal enyhítsen sorsán a vádlott: „Igen, így értettem, mert Rá, a napisten, egyszersmind a tűznek is istene s a víz ellensége a tűznek, azaz ahol a víz, ott nincs hatalma a tűznek.” Legalább ennyit, ha ez már kétes értékű mentség is lenne.

Az eretnek azonban a maga esze szerint beszélt. Beszélt a váladékról, mely a kézzel, a piszokkal, a közös törülőruhával a beteg szemből eljut az egészséges szembe. A főpapot különös ellágyulás tarthatta hatalmában azon a napon, mert határozottan segíteni akart a szerencsétlen tévelygőn. Így szólt:

— Nem veszi észre, hogy ha úgy történne a megbetegedés, ahogyan maga tévesen gondolta — még ezt is úgy mondta, hogy gondolta —, akkor a betegség nem a szentséges Rá igazságos büntetése lenne, hanem valami másnak, valami anyagnak s valami véletlennek a következménye.

— Igen, úgy gondolom, hogy a betegség nem Rá büntetése, — felelte konokul a vádlott, aki, úgy látszik, lelkének mélyén magát már régen a tűzhalálnak szánta.

— Elég! — tört ki a felháborodás a pap-bírákból, hangos szóval, de egyszersmind zágyva zúgás formájában valamennyi jelenlevőből is. Még magam is kénytelen voltam holmi halandzsát mormolni, mert a hallgatás tüntetés lett volna, s olyasmit mondogattam halkan és szaporán, persze egyiptomi nyelven, mint magyarul: kiszela méra bávatag.

Az eretneket kínzásra és elégetésre ítélték. Az ítélet végrehajtását is végig kellett néznem, azaz inkább csak végighallgatnom, mert a papiruszlapról föl sem emeltem a tekintetem. Hallgatnom kellett azonban az áldozat jajveszékelését, majd órák múlva elhaló nyögéseit és sóhajait. Hallgatnom kellett a csöndet, mely a jajveszékelések sorozatai közt feszült és irtózatossabb volt a jajoknál is. És hallgatnom kellett — s ez volt a legirtózatossabb! — a jajveszékelést, nyögést és sóhajokat kísérő kórust, melyhez hasonlót mindnyájan hallottunk már, mindjárt megmondom, már mondom is, hogy mikor: a pap-bírák, de mind a jelenlevők, úgy nyöszö-

rögték és nyávoztak és vonítottak, mint — nem, nem a kutyák, hanem a macskák. Igen, igen, arra gondolok, a macskák párosodására.

Ettől kezdve a mindennapi autoszuggesztív gyakorlataimat megháromszoroztam s még mélyebben hallgattam. Ha találkoztam egy ismerőssel, s az azt kérdezte, hogy hogy' vagyok, még erre a kérdésre is igen tekervényes választ adtam. Azt hiszem, ez a közlésem sem szorul bővebb magyarázatra. Hiszen ha valaki egy ilyen kérdésre, egy ilyen hogy vagy-ra azt válaszolja, hogy jól, — ez méltó irigykedést kelthet állapota iránt, vagypedig gúnynak is minősíthetik feleletét; ha pedig azt feleli, hogy rosszul, — akkor a kérdező azt gondolhatja: úgy, rosszul van, rosszul érzi magát, tehát nincs meglepődve közállapotainkkal.

Most már végre elmondom az életveszélyt is, melybe kerültem. Egy este, amikor éppen fekvőhelyemre indultam, egy kis gyepes területen át bandukolva, szembe találtam magam egyik pap-tudósunkkal. Illendően és alázatosan köszöntöttem — két kezemet magasra emelve s mélyen meghajolva — s tovább akartam menni. De ő, amikor már megindultam, utánam kiáltott:

— Várj csak fiam!

— Parancsoljon.

— Hallgass csak ide. Óriási dolgot fődöztem föl. Nem is dolgot, hanem dolgokat, többet ennél, a világot. Éppen most jöttem rá a világ szerkezetére, a nyitjára, s ez oly izgalommal töltött el, hogy kell valakivel, egy emberrel, egy emberi lénnel beszélnem.

Érzik, amit én rögtön megéreztem? Érzik a decrescendót? Valakivel, — na, valaki, az talán mégsem vagyok. Tehát: egy emberrel, — na, még annál is kevesebbel: egy emberi lényvel! Ennyire becsültek engem már Egyiptomban is. A pap-tudós így is folytatta:

— Hát éppen te akadtál az utamba. No de nem baj, talán jobb így. Mert fölfedezésem még nem érett meg arra, hogy tudós társaimmal közölhessem. Elmondom neked, mire jöttem rá. Azt hiszem, megértesz, hiszen régi gyanúm, hogy te nem vagy olyan ostoba, mint amilyennek mutatod magad.

Ezen a ponton is elárulhattam volna magam, de én csak mosolyogtam. Sőt, elhallgatással se szépítsük a dolgot, hülyén mosolyogtam.

— Hát hallgass ide!

— Csupa fül vagyok — s megerősítésül meghúztam a saját jobbfülemet.

Persze, hogy rosszat sejtettem. Szentisten, akarom mondani Rá, Izisz és Ozirisz, mi lesz, ha ez valami igazságra bukkant, teszem fölfedezte a nehézkes törvényét.

— Egész este figyeltem a holdat. Nem is figyeltem, hanem csak úgy néztem. Erősen néztem, enyhén néztem, elnéztem róla, majd

visszanéztem rá. Egyszerre csak valami régóta szunnyadó gondolat kelt életre az agyamban.

Itt követtem el az első óvatatlanságot. Nekem akkor ezt kellett volna kérdeznem: hol? Ő megismételte volna, hogy; agyamban. Nekem erre el kellett volna szörnyednem, sajnálkoznom rajta s figyelmébe kellett volna ajánlanom Szut-Ra-Meszt, aki a leghíresebb orvosunk volt. Én mindezt elmulasztottam s neki alkalma volt folytatni:

— A hold gömbölyű. Érted? Amint nézem, hát látom, hogy gömbölyű!

— Értem, — szoltam el magam vészesen.

— Na látod, mégis csak értelmes ember vagy te.

— Pardon, pardon — kaptam észbe —, igenis nem értem.

Ő azonban már nem bírta magát türtőztetni, beszélnie kellett, tehát már nem hitt nekem és folytatta:

— A hold gömbölyű. És fényét a naptól kapja.

Igen, igen ujjongtam föl legbelül és titokban, s olyan kíváncsiság lobbant fel bennem az iránt, hogy mi a tudós pap gondolatmenete, hogy eszközök híján milyen észleletei vannak s hogyan jutott megállapításaihoz, hogy azt hittem végem van, inkább választom a kínhalált, de nem bírom már, nem hallgatok tovább. A saját fellobbanásomtól megrémültem. Tiltakozni akartam a badarságok ellen, de elszorult a torkom s nem tudtam hangot adni. Pedig tisztán láttam, hogy ebből nagy baj lesz. Ő nem törődött velem, neki csak tárgy voltam, holmi elektromosságvezető, akin át izgalma elcsitul, s beszélt tovább:

— A hold gömbölyű. Fényét a naptól kapja. Mindig azon az oldalon világos, amerrefelé a nap áll. A nap áll! A nap végtelen nagy. Sokszorta nagyobb, mint a föld. Ízzó tömeg és gömbölyű. A föld is gömbölyű. És nem áll! Fordul önmaga körül. A hold kisebb, mint a föld. Ezt nem érted, úgy-e? Mert nem úgy kisebb, ahogy te érted. Hanem ide hallgass!

El akartam futni rémületemben. De fogta a karomat, erős volt, mint a dühöngő örült és nem engedett.

— Ide hallgass. Az első ötletem abból a megfigyelésemből eredt, amit egy tengeri utamon tettem. Egy távoli vitorlást figyeltem, mely a nyílt tengeren úszott s mely felé mindjobban közeledtünk. Eleinte csak a vitorláinak felső része látszott...

— Nem, nem, nem! — ordítottam s kitépve magamat karjaiból, elrohantam.

Azon az éjszakán nem aludtam. És balsejtelmeim hamarosan valóra váltak. A pap-tudós — név szerint Nem-Mat-Ra, — két hét múlva a vérbíróság előtt állott. De nemcsak ő egyedül, hanem még

huszonegy vádlott társa, mindazok, akikkel az utóbbi napokban érintkezett, köztük én is.

Valamennyien eretnekséggel, vallásgyalázással, tévtanok terjesztésével, hazaárulással, istenkáromlással, Egyiptom hitelénekrontásával, a magántulajdon elleni izgatással, szeméremértéssel, rágalmazással, közbotrányokozással és kihágással voltunk vádolva.

A tárgyalásról pontosan nem tudok semmit, illetve csak azt tudom, ami a tárgyaláson velem történt. Utolsónak hallgattak ki. Nem sokáig faggattak, legfeljebb félóráig. Nemcsak, hogy ügyesen viselkedtem, hanem szerencsém is volt. Mert arra a kérdésre, hogy hol születtem, valami egészen sajátságos szórakozottság folytán azt feleltem, hogy Apostagon. A bírák már ezen is nevettek s az egyik csodálkozó kézmozdulat kíséretében mondta:

— Olyan város nincs is.

A személyi adataim felvétele után következett az érdemi rész, ez így folyt le:

— Beismered-e, hogy Nem-Mat-Ra Krisztus előtt 1562 május 20-ikán este fél tizenkét órakor először veled közölte bizonyos új fölfedezéseit?

— Beismerem.

— Mondd el hát, miről beszélt.

— A holdról és a napról és ha jól emlékszem a földről is, — feleltem egyelőre értelmesen, hogy azután is higgyenek nekem.

— Mit mondott a holdról?

— Azt mondta, hogy ő rájött arra, hogy amikor a holdat nézi, akkor ő gömbölyű.

A főpap nem állhatta meg mosolygás nélkül. A többi pap-bírák is nevettek.

— Talán nem egészen így mondta, — folytatta a főpap még mindig mosolyogva.

— Pontosan így mondta.

— Talán azt mondta, ő fedezte föl, hogy a hold gömbölyű.

— Azt nem is fedezhette föl.

— Miért nem?

— Mert ami nincs, azt nem lehet fölfedezni.

A papok fokozottan figyeltek, egyik-másik bólintott a fejével.

— No de ő mégis azt állította, hogy ilyen fölfedezést tett. És megállapítást nyert az is, hogy te arra a kérdésre, érted-e ezt, azt felelted, hogy érted. Igaz-e ez?

(Hogy hol a csudába kémkedhetett az a szemfüles besúgó, mikor ott álltunk a kunyhóm előtt elterülő gyepes földön, s a közelben még csak egy bokor sem volt!)

— Hogyne, kérem. Persze, hogy igaz. Ezt könnyű megérteni.

Moraj zúgott végig a termen.

— Akkor mondd meg nekünk, mit értettél és hogyan értetted, amit értettél.

— Hát csak úgy értettem, ahogy mondta. Hogy ő gömbölyű, amikor a holdat nézi. Biztosan lekuporodik, gondoltam és egész gömbölyűre zsugorodik. A bírák egymásra néztek, szinte tanácstalanul, azután megint elkezdtek nevetni. De nem valamennyien. Az egyik sovány, sápadt bíró láthatóan bosszús volt. Talán már sejtette, hogy ez a zsákmány alighanem kicsúszik a karmai közül. Egy másik bíró, aki úgy nevetett, hogy a könnyei is kicsordultak s elmosták a szeme alá zöld festékekkel festett csíkokat, hirtelen abbahagyta a nevetést s lemondóan legyintett, ami azt jelentette:

— Hagyjuk, hisz' ez tisztára hülye.

Az elnöklő főpap azonban nem tágitott olyan könnyen:

— A napról mit mondott Nem-Mat-Ra?

— A napról, a napról, a napróól. Hogy a nap világít.

— Azt tudjuk, de azt nem mondta. Illetve másképp mondta, ennél többet mondott.

— A napról, a napróól...

— Hát mit mondott a hold fényéről?

— Ja igaz! — és a homlokomra csaptam, — tudom már. A napot is tudom. Azt mondta, hogy a hold éjszakára kölcsönkéri a fényt a naptól. Este kölcsönkéri, reggel aztán visszaadja.

Erre olyan hahóta tört ki, hogy a főpap csendre intette a bírákat s a termet kiürítéssel fenyegette meg.

— A földről is beszélt Nem-Mat-Ra?

— Csakis a földről beszélt, kérem.

— Az imént azt mondtad, a holdról és a napról is beszélt.

— Nem, kérem alázatos tisztelettel, a földről beszélt, mert ott álltunk, tetszik tudni, azon a gyepes földön, amely a kunyhóm előtt terül el.

— Nem értetted a kérdést, — folytatta a főpap azzal a végteleen türelemmel, amellyel az ember a másik ember életére tör. — A földről, a mi földünkről, erről, a melyen élünk.

— Értem. Azt mondta, a föld a naptól kapja a világosságot.

— Ezt tudjuk. De mást is mondott. Mit mondott a föld alakjáról?

— Hogy egész szép alakja van.

— Szóval, hogy olyan gömbölyű, úgy-e?

— Nem, hanem tányéralakú.

— Ezt mondta?

— Mondani nem mondta, de én mondom.

— Helyes. A föld valóban tányéralakú. És mozog?

A főpap tehát még egy utolsó kísérletet tett, hogy beugrasson. Most jut eszembe — sajátságos képzettársulás! — az agyaras tig-

ris; az elől is forogtam, brontozaurusz koromban, szemben akartam vele maradni, kapkodtam a lábaimat s csapkodtam jobbra-balra a farkammal, az is be akart ugratni, de be is ugratott. Most így mozgtam, akarom mondani feleltem:

— Hogy mozog-e? Erről még nem gondolkoztam.

— És mit gondolsz most?

— Hogy mozog-e, mozog-e? Hát ha Ámon, aki a földet a hasán tartja, mozog, akkor a föld is mozog.

A főpap intett, hogy kihallgatásomat befejezték, az örök vezesenek el.

Félóra mulva kihirdették az ítéletet. Valamennyi vádlottat elítéltek. Egy részüket, köztük Nem-Mat-Rá-t kínzásra és utána elégetésre, más részüket élve eltemetésre, egyedül engem mentettek fel. A főpap még meg is dicsért, de hogy mit mondott, arra már nem emlékszem, illetve a nagy öröm miatt nem is tudtam figyelni a szavaira, mindössze ennyi került a fejembe s ennyi maradt benne: de azért tisztességes ember. A sovány, sápadt pap-bíró most mosolygott, észrevettem. Némi kis félelmet még gerjesztett bennem a mosolya, de azért nagyon nem zavart s őszintén megvallva azt gondoltam, többször egymásután: pukkadj meg!

Így éltem én Egyiptomban, nem is túlságosan rosszul, bár egyszerű-kétszer, különösen Nem-Mat-Ra esetével kapcsolatban, ily „könnyen végzetessé válható” kalandokon estem át.

És most, néhány közbeiktatott életecske után, újra élek. Immár nemcsak huszonegy esztendő óta — most 1935-öt írunk, — hanem ötvenkét esztendő óta. És nem minden veszély nélkül. Mert hogy mikor „áll veszély a házhoz”, azt — néhány tízezeréves tapasztalat után mondom — sohasem lehet tudni. Nemrégiben is megeseft velem, hogy találkoztam az utcán egy ismerősömmel s az azt kérdezte tőlem: hogy vagy? És éppen úgy nézett rám, mint egy egyiptomi, vagy mint középkori életemben Clementius barát, akiről nem is beszéltem. Vagy mint zebra koromban a kígyó a csalít közül. Bár mosolygott. És én, súlyos megfontolások, végtelen sok tapasztalat s óriási gyakorlat után, nem is legjobban oldottam meg a pillanatnyi helyzetet. Mert váratlanul, szinte rajtaütésszerűen ért a találkozás. Felelni persze nem feleltem a kérdésre, de hirtelen ötlet híján csak úgy tudtam elhárítani, hogy ezt az egy csöppet sem újszerű ellenkérdést tettem fel:

— Hogy vagy te?

TARTALOMJEGYZÉK

Előszó	— — — — —	3
Tanyai történet	— — — — —	5
1919 május	— — — — —	18
Özvegy asszonyok	— — — — —	43
A süket asszony	— — — — —	49
Öregek	— — — — —	56
Az üldözött	— — — — —	64
A három éhenkórász	— — — — —	73
A gazdagember	— — — — —	79
Látogatás	— — — — —	87
Bérház	— — — — —	94
Utcai baleset	— — — — —	103
A lámpa	— — — — —	112
Lecke	— — — — —	116
A föld	— — — — —	121
Hősök	— — — — —	126
Egyiptomi íródeák	— — — — —	129

